

Limburgse vogels

Een uitgave van de
Vogelstudiegroep
van het
Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

**Editie
2006**

JAARGANG 16

Eindredactie

Redactie

Fotoredactie

Redactie-secretaris

Figuren en diagrammen

Redactie Adviesraad

**Layout & zetwerk
Drukwerk**

Abonnementenadministratie

Kosten los jaarnummer

provincie limburg

Foto omslag

LIMBURGSE VOGELS

Opricht in maart 1989, is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt minimaal éénmaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Jan Joost Bakhuizen
Nicole Reneerkens

Leen Bakker
Jan Boeren
Ton Cuijpers
Justin Jansen
Rob van der Laak
Joep Tomlow
Jacob van der Weele

Ton Cuijpers, Wilhelminalaan 26, 6107 AK Stevensweert
Nicole Reneerkens, Kap. Goossensstraat 27, 6101 CX Echt

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen
tel. 045-5423454, e-mail: rob.vd.laak@home.nl

Jan Boeren

Boena van Noorden
Fred Hustings
Gijs Kurstjens
Jo van der Coelen
Arjan Ovaa

Van de Manakker, Grafische communicatie, Maastricht
SHD Grafimedia, Swalmen

Nicole Reneerkens, p/a Vogelstudiegroep - Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond

Editie 2006, inclusief verzendkosten: € 12,- overmaken op postgiro 1134234, t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels'. Leden van het Natuurhistorisch Genootschap betalen € 9,50. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. betalen minimaal € 15,-. Voor België gelden dezelfde bedragen, over te maken op gironummer 000-1507143-54 o.v.v. 'Limburgse Vogels'.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke, kunnen schriftelijk doorgegeven worden aan de abonnementenadministratie Limburgse Vogels, Natuurhistorisch Genootschap te Roermond (adres zie boven).

Dit nummer werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Limburg.

Zwarte Wouw, Thorn, 17 april 2006 (R. Schols)

Populatieanalyse van de Grauwe Gans in Limburg

Peter Voskamp

De Grauwe Gans *Anser anser* verdween aan het begin van de 20^e eeuw als broedvogel uit Nederland, vermoedelijk door overbejaging en doordat veel geschikt broedbiotoop in cultuur werd gebracht (Schekkerman *et al.*, 2000). Halverwege de 20^e eeuw keerde de Grauwe Gans terug als broedvogel. Dit was onder andere het gevolg van herintroductieprojecten. De landelijke broedpopulatie in 1977 omvatte 100-150 paren. In 1993 was dit toegenomen tot minimaal 1200 tot 1300 paren en in 2000 naar schatting 8.000-9.000 paren (SOVON, 2002). Voor 2004 wordt de populatie op 12.000 broedparen geraamd. Gezien de sterke groei van de populatie Grauwe Gans in Nederland zoomt dit artikel in op de situatie in Limburg, waarbij een reconstructie gemaakt is van de aantalontwikkeling en de belangrijke leefgebieden worden besproken. Ook het vraagstuk over trekgedrag en uitwisseling tussen naburige

gebieden komt aan bod. In de discussie wordt ingegaan op de perspectieven van de Grauwe Gans in Limburg en wordt gewezen op enkele zaken waarmee rekening moet worden gehouden bij de vaststelling van het beleid. De in dit artikel gepresenteerde resultaten zijn afkomstig uit het onderzoek naar de Grauwe Gans in Limburg verricht door de auteur in opdracht van de drie Limburgse faunabeheereenheden als afstudeerscriptie van de opleiding Milieu-Natuurwetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Het onderzoek bevat naast een populatieanalyse ook een inschatting van de effecten van beheerscenario's op de populatieontwikkeling en schade aan landbouwgewassen. De digitale versie van dit rapport is te downloaden op www.limburg.nl onder uitvoering Flora- en faunawet of op te vragen bij de auteur.

Methode

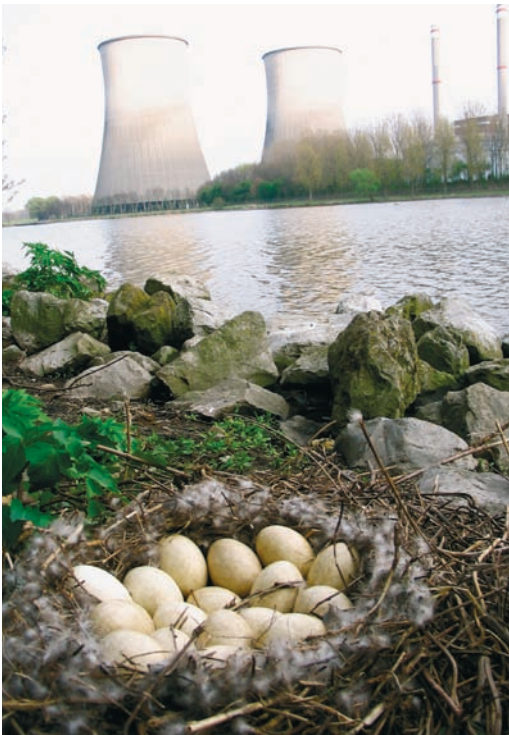
Voor de reconstructie van de aantalontwikkeling van de Grauwe Gans in Limburg zijn verschillende datasets en literatuurbronnen geraadpleegd. De aantalontwikkeling in Limburg wordt beschreven aan de hand van het aantal broedparen en de totale omvang van de populatie. De hele populatie bestaat uit broeders, niet-broeders, niet-succesvolle broeders en juvenielen. De broedpaargegevens zijn afkomstig van de instanties Provincie Limburg en SOVON Vogelonderzoek Nederland. Tellingen van groepen ganzen zijn afkomstig van de instanties KNJV/LLTB, SOVON en de Provincie Limburg. Voor de bepaling van het aantal broedparen in 2005 is voornamelijk beroep gedaan op de broedvogelinventarisatiegegevens van de Provincie Limburg, aangevuld met enkele waarnemingen uit het Broedvogel Monitoring Project (BMP, SOVON). Daarnaast zijn verschillende literatuurbronnen geraadpleegd om het gedrag van de Grauwe Gans in Limburg te doorgronden.

Grauwe Gans, Romeinenweerd, 17 april 2005 (P. Palmén)

Resultaten

Broedgebieden

In de provincie Limburg nestelen Grauwe Ganzen in moerasvegetaties rond ontgrindingen (met name Maasplassengebied) en mesotrofe tot eutrofe vennen in heide- en hoogveengebieden (bijvoorbeeld de Peel, de Hamert, de Meinweg en de Beegderheide), soms zelfs in gebieden die grotendeels door bos worden omringd. Ook bezetten de ganzen volop eilanden en strekdammen in het Maasplassengebied. Doorgaans zijn graslanden als voedselgebied in de nabijheid aanwezig. De kernpopulatie ligt in het Maasplassengebied. In 2005 waren de belangrijkste broedlocaties de strekdammen onder de spoorbrug bij Roermond en tegenover de Clauscentrale bij Osen. Ook werden het eiland in de Molengriend bij Maasbracht en de Asseltse plassen volop bezet door broedende ganzen. Opvallend in het Maasplassengebied is dat de broedlocaties allen gelegen zijn op moeilijk bereikbare plaatsen in combinatie met aangrenzend foerageer- en opgroei gebied aan water.

Nest van Grauwe Gans, Clauscentrale Maasbracht, 2005 (J.Maessen)

Ruipplaatsen en opgroei gebieden in de zomer

In het Maasplassengebied liggen enkele belangrijke ruiplekken. Het betreft de Molengriend bij Maasbracht (450 ex., mei 2005), waar hoogstwaarschijnlijk niet-succesvolle broedvogels of niet-broeders ruïen (Inventarisatie Provincie Limburg, 2005). De succesvolle broedvogels ruïen in de directe omgeving van de broedlocatie vanwege de zorg voor de nog niet vliegvlugge jongen, het zogenaamde opgroei gebied. Nabij de Clauscentrale zijn groepen ruïers in 2005 waargenomen (circa 350 ex.) en op de Spoorplas bij Osen circa 250 vogels. Het betreft niet-broeders of niet-succesvolle broeders in combinatie met ruiende families. Ook zijn ruiende families met kuikens eind mei waargenomen op de Asseltse plassen, waarbij geen andere ruïers - niet-succesvolle broedvogels of niet-broeders - zijn waargenomen (Inventarisatie Provincie Limburg, 2005). Over de herkomst van de groepen niet-broedende en/of niet-succesvol broedende ruïers in het Maasplassengebied zijn geen concrete gegevens voorhanden, wel enkele vermoedens. Kurstjens & Reyrink (1994) vermoeden dat een groot deel van de Grauwe Ganzen van buiten het Maasplassengebied naar de Maasplassen komt om te ruïen. Of de Noord-Limburgse ganzen ruïen in de Maasplassen of ergens langs de Rijn in Duitsland is onduidelijk. Concrete gegevens ontbreken. Jan Gabriëls (persoonlijke medeling, 2005) vermoedt dat het overgrote deel van de populaties ten noorden van Maaseik in het Maasplassengebied ruït. Terwijl deze ten zuiden van Maaseik mogelijk op Kerkeweerd-Negenoord (België) ruïen.

'Maasdalpopulatie'

Kurstjens & Reyrink (1994) vermoeden op grond van gemeenschappelijke oorsprong – herintroductie in de Duitse deelstaat in Kreis Viersen (Spittler, 1985) en een mogelijke gemeenschappelijke ruipplaats bij Asselt – dat de Grauwe Ganzen in Limburg en in de Duitse Deelstaat Kreis Viersen één populatie vormen. Uit ringonderzoek in 2005 wordt het vermoeden over uitwisseling tussen Limburg en Duitsland bevestigd door waarnemingen van gehalsbande Grauwe Ganzen afkomstig van de Asseltse plassen eind oktober 2005 in de Krickenbecker Seen bij Lobberich (waarneming S. Pleines). Vermoedelijk is de Belgisch Limburgse broedpopulatie ook terug te herleiden naar het herintroductieprogramma in Kreis Viersen. Er mag worden gesteld dat de Limburgse populatie samen

met de populatie in Kreis Viersen en Belgisch Limburg één populatie vormt, de 'Maasdalpopulatie'. Het aantal broedparen in Kreis Viersen en Belgisch Limburg zijn gelijk gebleven sinds enkele jaren. De Maasdalpopulatie in 2005 bestaat uit circa 9.000 ganzen waarvan naar schatting 2.500 ganzen actief deelnemen aan de reproductie.

Verspreiding en afkomst van de ganzen in najaar en winter

Over de verspreiding en de afkomst van de Grauwe Ganzen in het najaar bestaan geen concrete gegevens. Waarschijnlijk betreft het overgrote deel van de ganzen in het najaar vogels uit de Maasdalpopulatie. Dit is op te maken uit de tellingen in de wintermaanden die in dezelfde orde van grootte ligt als de omvang van de Maasdalpopulatie. Waarschijnlijk is het merendeel van de populatie Grauwe Gans uit de Maasdalpopulatie standvogel en begeeft zich in het najaar hoofdzakelijk in het Limburgse stroomgebied van de Maas. Ringonderzoek van SOVON bevestigt dit vermoeden. Hieruit blijkt dat noordelijk gelegen broedpopulaties in Nederland zich in de wintermaanden vaker en ook in grote aantallen verspreiden over Europa. Zuidelijk gelegen populaties zijn erg plaats- en landtrouw, zoals de populatie in de Ooijpolder. Ook uit een onderzoek in Damme (België) blijkt dat de meerderheid uitgesproken plaatstrouw is (Kuijken & Verscheure, 2003). In de lijn van de verwachting geldt dit ook voor de populatie in Limburg. Het aandeel overwinterende Scandinavische ganzen is waarschijnlijk zeer gering, naar schatting minder dan 10%. Limburg is daarnaast geen belangrijk overwinteringsgebied voor Noorse en Zweedse Grauwe Ganzen, maar wordt hooguit kortstondig aangedaan als pleisterplaats om vervolgens door te trekken naar zuidelijker gelegen overwinteringsgebieden zoals blijkt uit ringonderzoek (Nilsson *et al.*). Dat Limburg geen belangrijk overwinteringsgebied is voor Scandinavische Grauwe Ganzen blijkt ook uit gegevens voor de opkomst van de broedpopulatie in Limburg; de Grauwe Gans was een onregelmatige wintergast, die hoofdzakelijk in de Groote Peel werd waargenomen (Ganzevles *et al.*, 1985). De aantaloename van de Grauwe Gans in najaar en winter heeft bij velen de indruk gewekt dat Noorse en Zweedse ganzen naar Limburg komen om te overwinteren. Het tegendeel is vermoedelijk waar, het overgrote deel is afkomstig uit de Maasdalpopulatie (waarschijnlijk >90%).

Aantalontwikkeling broedpopulatie

Uit literatuurbronnen kwam naar voren dat in 1980 de eerste overzomerling van de Grauwe Gans plaatsvond in het Maasplassengebied. Het jaar daarop werd voor het eerst gebroed bij de Clauscentrale bij Maasbracht (Ganzevles *et al.*, 1985). In 1983 werden broedgevallen geconstateerd bij Wessem, Roermond en Asselt (Kurstjens & Reyrink, 1994). In 1988 bleek de soort zich voor het eerst niet meer te beperken tot de grindplassen. De nationale parken de Meinweg en de Hamert (Noord-Limburg) herbergden elk een broedpaar. Andere terreinen waar nadien broeden is vastgesteld, zijn o.a. de Bergerheide (1991), vennen rond Nederweert sinds 1991 en de Groote Peel (1997). In de jaren 1992-1994 bleek de soort ook te nestelen in Osen, Ool, de Bouxweerd bij Buggenum en rond de visplas bij Stevensweert. De broedlocaties in het Maasplassengebied laten een duidelijke verplaatsing zien in de tijd. In het begin van de opkomst van de Grauwe Gans in het Maasplassengebied werden nesten aangetroffen in dicht zeggemoeras of wilgenstruweel en verspreid over het gebied. Door verstoring (recreatie) en de opkomst van de Vos *Vulpes vulpes* zijn de ganzen mogelijk gedwongen om op moeilijk bereikbare locaties en in kolonies te broeden zoals strekdammen en eilanden. Na 2002 zijn rond de visvijver bij de Brandt bij Stevensweert geen broedgevallen meer waargenomen. Het gebied rond de Clauscentrale laat een vergelijkbare verschuiving zien. Sinds 2002 zijn hier geen broedgevallen meer gemeld (SOVON). Het lijkt er op dat de broedpopulatie zich heeft verplaatst naar de strekdam bij Osen. De aantallen daar namen toe van 62 in 2003 naar 91 broedparen in april 2005. Rond 1998 hebben waarschijnlijk de eerste Grauwe Ganzen zich gevestigd rond de Asseltse plassen (naar schatting 7 paren, mondelinge mededeling G. Kurstjens). In 2000 bleek het aantal broedparen gegroeid tot 50 (Inventarisatie Provincie Limburg, 2000), in 2003 tot 100 broedparen en in 2004 tussen de 150 en 200 broedparen. (Kurstjens & van der Weide, 2005). In 2005 zijn in de Asseltse plassen 213 nesten aangetroffen (Inventarisatie Provincie Limburg, 2005). Verwacht wordt dat het aantal broedparen in het Maasplassengebied niet meer sterk zal toenemen, aangezien vrijwel alle geschikte broedplekken volop bezet zijn. Misschien zal de soort hier en daar zelfs iets afnemen aangezien in het kader van natuurontwikkeling leefgebied wordt omgezet in ruigte. Daar staat tegenover dat herstelprojecten

in vennen de soort in de kaart spelen; de scherpe toename op De Hamert, van 1-6 paren in 1988-94 naar 12-19 in 1995-98 en 17-55 in 1999-2003 (J. Kooistra) geeft dit weer (Hustings *et al.*, in druk)

Verspreiding broedpopulatie in 2005

In figuur 1 is de verspreiding van de broedpopulatie weergegeven. De hoogste concentratie aan paren Grauwe Gans is te vinden in en rond het Maasplassengebied, 520 paren. De kernpopulaties bevinden zich bij Roermond en Osen. In het Maasplassengebied broeden de ganzen vrijwel allemaal koloniegewijs op strekdammen en eilanden, in tegenstelling tot Noord-Limburg waar de ganzen verspreid in de vennen en heidegebieden broeden, 202 paren. De hoogste concentratie broedvogels in Noord-Limburg, van Beesel tot Mook, bevindt zich bij Kesseleik (eiland en strekdam), gevolgd door de vennen en heidegebieden bij Bergen en in de Hamert. De noordelijkste broedparen komen voor in de Mookerplas. In het zuiden van Limburg, 38 paren, en in het Peelgebied (28) wordt relatief gezien weinig gebroed. De vastgestelde broedparen in het Peelgebied concentreren zich rond de

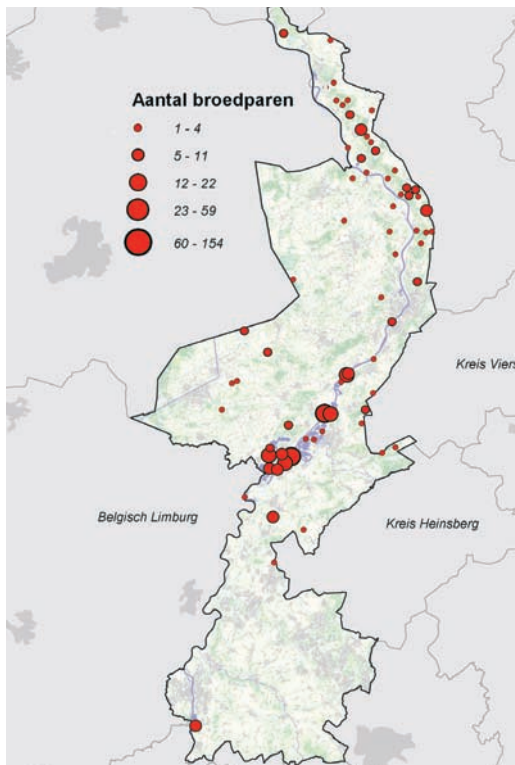
Groote Peel. De totale Limburgse broedpopulatie in 2005 ligt naar schatting tussen de 800 en 825 broedparen, waarvan 2/3 in kolonieverband broedt en het overige solitair.

Totale omvang in Limburg in 2005

De bijna provinciedekkende telling van de KNJV/LLTB in april 2005, waarbij circa 6.000 ganzen werden geteld, benadert waarschijnlijk de werkelijke omvang van de Limburgse populatie het best. Dit wordt ondersteund door toepassing van de vuistregel van Van der Jeugd *et al.* (2005): aantal broedparen * 6 = het totaal aantal ganzen. Vermoedelijk was op het moment van de telling het grootste deel van de ganzen uit Kreis Viersen en Belgisch Limburg teruggekeerd naar de broedgebieden.

Broedsucces

Het broedsucces is bepaald in het Maasplassengebied aan de hand van de door de Provincie Limburg in 2005 verzamelde broedbiologische gegevens. Gegevens over getelde nesten en getelde kuikens op meerdere momenten hebben als input gediend om een broedsucces van 0,9 kuikens per paar in 2005 in het Maasplassengebied te berekenen. In vergelijking met andere leefgebieden is het broedsucces in 2005 in het Limburgse Maasplassengebied laag. De meeste waarden uit de literatuurbronnen liggen rond de 2 kuikens per paar. Voor het gelijk houden van de aantallen in een populatie in een natuurlijke situatie zonder afschot is een broedsucces van 0,6 kuikens per paar vereist (persoonlijke mededeling B. Voslamber, 2005). Bij de aanname dat het berekende broedsucces representatief is voor de totale Limburgse populatie, is de populatiegroei in Limburg in 2005 het geproduceerde deel boven de onderlat van 0,6 kuikens per paar. In de situatie in Limburg betekent dit een groei van circa 250 individuen (0,3 kuikens per paar * en 800-825 broedparen).

Discussie

Methodiek en reikwijdte van de bevindingen

Het in dit artikel beschreven resultaat baseert zich voor een belangrijk deel op actuele en gedetail-

Figuur 1. Verspreiding broedpopulatie Grauwe Gans in 2005

leerde veldgegevens. De zeggingskracht van het onderzoek voor de actuele situatie is daarmee groot. Voor een goed populatiebeheer is het van belang de parameters die reproductie en sterfte beschrijven jaarlijks te actualiseren aan de hand van nieuwe veldgegevens. Hieronder wordt de mate van zekerheid van de bevindingen per onderdeel bediscussieerd.

Populatieomvang

De bepaling van het aantal broedparen in Limburg is gebaseerd op vier inventarisaties van verschillende organisaties. De tellingen samen geven een vrijwel vlakdekkend beeld. De kernpopulatie in het Maasplassengebied, die goed is voor bijna de helft van het aantal broedparen, is uitvoerig en gedetailleerd bestudeerd. De schatting van 800 tot 825 broedparen in 2005 in Limburg kent daarom een geringe foutmarge. Het aantal ganzen in Limburg is daarentegen moeilijker te schatten vanwege de vele regionale trekbewegingen gedurende het jaar. De schatting van het aantal wintergasten in Limburg uit Scandinavië (10%) is een ruwe schatting en is op basis van tellingen niet te bepalen. Wel is duidelijk dat het aandeel in het najaar en in de winter gering is, gezien het bijna ontbreken van waarnemingen van gemerkte vogels uit Noorwegen en Zweden. De omvang van de Maasdalpopulatie ligt bovendien in dezelfde orde van grootte als de getelde winteraantallen.

Uit literatuurbronnen is gebleken dat Limburg geen belangrijk overwinteringsgebied is voor trekkende Grauwe Ganzen uit Scandinavië, maar hooguit kortstondig wordt aangedaan als pleisterplaats om vervolgens door te trekken naar zuidelijker gelegen overwinteringgebieden. In het noorden van Limburg is sprake van enige uitwisseling met ganzen uit de Ooijpolder. Waarschijnlijk beïnvloeden deze ganzen de aantallen in de winter in enige mate en mogelijk speelt dit ook in het voorjaar. Al met al kan worden geconcludeerd dat er een goed beeld is van de omvang van de Limburgse populatie van de Grauwe Gans.

Broedsucces

Bij de bepaling van het broedsucces in het Maasplassengebied is mogelijk het broedsucces onderschat, aangezien families met kuikens een zoveel mogelijk verborgen bestaan proberen te leiden en daardoor lastig waarneembaar zijn. De telling van de families is echter wel intensief uitgevoerd. Er is onder andere gebruik gemaakt van een boot met meerdere tellers, waardoor verwacht wordt dat de foutmarge klein is. Het broedsucces is berekend aan de hand van 2 tot 3 waarnemingen van kuikens. Op het moment van waarnemen waren de kuikens een aantal weken oud. De kuikens die nadien verloren zijn gegaan zijn niet in de bepaling voor het broedsucces meegenomen. Hierdoor is het broedsucces overschat. In de berekening van de

*Nest met kuikens van
Grauwe Gans, Clauscentrale
Maasbracht, 2005
(J. Maessen)*

populatiegroei in 2005 is het gemeten broedsucces in het Maasplassengebied gebruikt voor de gehele Limburgse populatie. Mogelijk ligt het broedsucces in vennen en heidegebieden lager dan in het Maasplassengebied, aangezien in deze meer natuurlijke gebieden het voedselaanbod vermoedelijk een beperkende factor is voor het broedsucces. Hierdoor is de populatieontwikkeling aan de hand van het broedsucces mogelijk overschat.

Synthese

Op basis van de resultaten van deze studie kan worden geconcludeerd dat de in Limburg broedende Grauwe Ganzen zich in een geheel andere situatie bevinden dan in Laag-Nederland: er wordt voornamelijk gebroed op kunstmatige structuren als eilandjes en strekdammen. Ondanks sterke groei in de afgelopen 20 jaar is het broedsucces nu zodanig beperkt dat verwacht wordt dat de populatie niet sterk meer zal groeien. In tegenstelling tot veel andere gebieden in Nederland is het aandeel wintergasten uit Scandinavië gering. Een scheiding bij het beheer van de populatie in winter- en zomerganzen is in deze situatie dus weinig zinvol. Ganzen uit Limburg, Belgisch Limburg en Kreis Viersen in Duitsland, die tot dezelfde populatie behoren, vormen in het najaar grote groepen in het Limburgse Maasdal. De Europese Vogelrichtlijn verplicht lidstaten het beheer af te stemmen in gebieden die zich kwalificeren voor een bepaalde soort. Zo kwalificeert het Nederlandse deel van het Maasplassengebied zich (onder andere) voor de Grauwe Gans (Reneerkens *et al.*, 2004): minstens 1% van de biogeografische populatie broedt, ruit, foerageert en/of rust in het gebied. De populatie dient hierdoor op een niveau te worden gehouden dat recht doet aan de ecologische, wetenschappelijke en culturele eisen. Bij de vaststelling van het beheer voor de Grauwe Gans in Limburg door de drie Limburgse Faunabeheereenheden dient met deze kwalificatie rekening gehouden te worden. Bij de vaststelling van het maximale aantal te doden dieren in 2006, is het wenselijk om het broedsucces van de populatie te monitoren en het aantal te doden ganzen hierop af te stemmen om de duurzame staat van instandhouding van de soort te waarborgen. Hierbij moet rekening worden gehouden met het feit dat door afschot in de winter ook aantalvermindering plaatsvindt van de Limburgse broedpopulatie. Naar schatting 60% van de geschoten Grauwe Ganzen in Limburg in najaar en winter komt uit de Limburgse populatie;

er worden in Belgisch Limburg en Kreis Viersen echter ook Limburgse ganzen gedood in najaar en winter. Bij het gemeten broedsucces in 2005 zou bij een afschot van maximaal 250 ganzen de populatie op het huidige niveau blijven.

Ruimtelijke ontwikkelingen in de broed- en opgroeigebieden van de Grauwe Ganzen zullen in de toekomst waarschijnlijk een grote invloed hebben op de ontwikkeling van de populatie. Met name de geplande natuurontwikkeling in het Maasplassengebied, waarbij veel van het cultuurgrasland wordt omgezet in ruig grasland, ruigte en bos met extensief beheer zal een negatief effect hebben op het reproductiesucces.

Dankwoord

De gepresenteerde gegevens in dit artikel zijn afkomstig uit mijn afstudeerscriptie van de opleiding Milieu-Natuurwetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Tijdens het onderzoek heb ik informatie of hulp anderszins gekregen van de volgende personen, waarvoor dank: Pieter Geuns (FBE), Ger van Hout (KNJV), Leo Cleiren (Staatsbosbeheer) en Bert Vergoossen (LLTB), Rob Lenders (Radboud Universiteit Nijmegen), Gijs Kurstjens, Berend Voslamber (SOVON), Stefani Pleines (Biologisch Station Krickenbecker Seen), Jan Gabriëls, Ton Cuijpers, Piet Huijskens (Waterschap Peel en Maasvallei) en Monique Verhoeven Johan Maessen, Paul Voskamp, Jacob van der Weele, Jo van der Coelen, Ran Schols, Lei Heijkers en Boena van Noorden van de Afdeling Landelijk Gebied van de Provincie Limburg die voor de benodigde faciliteiten zorg hebben gedragen.

Literatuur

- van den Bergh L.M.J., 1991. De Grauwe Gans als broedvogel in Nederland. RIN-rapport 91/1. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.
- Cramp S. & K.E.L. Simmons, 1977. Handbook of the Birds of the Western Palearctic, Volume 1, Oxford University Press.
- Damhuis W., 2003. Broedbiologie van de Grauwe Gans, onderzoek naar verschillen in uitkomstsucces en jongenoverleving van Grauwe Ganzen in de Gelderse Poort, Saxion Hogeschool IJsselland.
- Ebbinge B.S., 1987. Welke factoren bepalen de grootte van de ganzen populatie? De Levende Natuur 88: 186-193.
- Ebbinge B.S., T.C. Klok, H. Schekkerman, C. van Turnhout, B. Voslamber & F. Willems, 2002. Perspectief voor de Grauwe Gans als broedvogel in het Deltagebied bij verschillende beheer-maatregelen. De Levende Natuur 103 (4): 118-124.

*Grauwe Ganzen,
Stevensweert, 29 december
2003 (R. Schols)*

- Fox A.D., J. Kahlert, H. Ettrup, L. Nilsson & J.P. Hounisen, 1995.** Moulting Greylag Geese *Anser anser* on the Danish Island of Saltholm: numbers, phenology, status and origins. *Wildfowl* 46: 16-30.
- Gabriëls J., 2000.** Nijlgans *Alopochen aegyptiaca* en Grauwe Gans *Anser anser* veroveren als broedvogels de provincie Limburg. Likonajaarboek 1999: 58-65. LIKONA, Limburgse Koepel voor Natuurstudie, Bokrijk-Genk.
- Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985.** Vogels in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
- Hustings M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen, 1985.** Vogelinventarisatie (Natuurbeheer in Nederland, 3). Pudoc/Vogelbescherming, Wageningen/Zeist.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, in druk.** Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties, Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.
- van der Jeugd H.P., B. Voslamber & K. Koffijberg, 2005.** Overzomerende ganzen in Nederland: voorlopig overzicht van populaties en knelpunten. SOVON-informatierapport 2005/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Koffijberg K., 2003.** Ganzen en Zwanen in Watervogeltellingen in Nederland, Nieuwsbrief seizoen 2003/2004, nr. 1 september 2003.
- Kurstjens G. & L. Reyriink, 1994.** De opmars van broedende Grauwe Ganzen in Limburg en de aangrenzende Kreis Viersen in Nordrhein-Westfalen. *Limburgse Vogels* 5: 49-54.
- Kurstjens G. & M. van der Weide, 2005.** Broedvogelinventarisatie Zuidelijk Maasdal 2004. SOVON Vogelonderzoek Nederland.
- Kuijken E. & C. Verscheure, 2002.** Voortgezet onderzoek naar ganzen met nekringen, seizoen 2002/2003. *Vogelnieuws; Ornithologische nieuwsbrief van het Instituut voor Natuurbehoud*, 4.
- Nilsson L., A. Follestad, K. Koffijberg, E. Kuijken, J. Madsen, J. Mooij, J.B. Mouronval, H. Person, V. Schricke & B. Voslamber, 1999.** Greylag Goose *Anser anser*. Northwest Europe. Pp. 182-201 in Madsen, J., Cracknell, G. & Fox, T. (eds). *Goose populations of the Western Palearctic. A review of status and distribution.* Wetlands International Publication, nr. 48, Wetland International, Wageningen / National Environmental Research Institute, Rønde.
- Reneerkens N., J. Boeren & T. Cuijpers, 2004.** Een overzicht van de zwanen- en ganzen tellingen in het Limburgse Maasdal. Limburgse interpretatie van de SOVON-watervogeltellingen. *Limburgse Vogels* 14: 28-40.
- Schekkerman H., C. Klook, B. Voslamber, C. van Turnhout, F. Willems & B.S. Ebbing, 2000.** Overzomerende Grauwe Ganzen in het Noordelijk Deltagebied; een modelmatige benadering van de aantalonwikkeling bij verschillende beheersscenario's.
- Spittler H., 1985.** Die Grauganseinbürgerung in Nordrhein-Westfalen. *Niedersächsischer Jäger* 4: 179-183.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002.** Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000 – Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Vermeersch G., A. Anselin, K. Devos, M. Herremans, J. Stevens, J. Gabriëls & B. van der Krieken, 2004.** Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002.
- Voslamber B., M. Zijlstra, J.H. Beekman & M.J.J.E. Loonen, 1993.** De trek van verschillende populaties Grauwe Ganzen *Anser anser* door Nederland: verschillen in gebiedskeuze en timing in 1988. *Limosa* 66: 89-96.
- Wetlands International, 2002.** Waterbird Population Estimates - Third Edition. Wetlands International Global Series, No. 12, Wageningen, The Netherlands, 226 pp.

Peter Voskamp, Oude Binnenweg 28, 7391JE Twello, pwvoskamp@hotmail.com

Karakteristieke broedvogels van de Bergerheide, toen en nu

Harvey van Diek

Om de mogelijke invloed van vliegverkeer van vliegveld Weeze, voorheen vliegveld Laarbruch en Niederrhein geheten, op de vogelstand te meten, heeft SOVON in opdracht van het Ministerie van LNV, een aantal broedvogelsoorten van het Vogelrichtlijngebied De Maasduinen in 2003, 2004 en 2005 geïnventariseerd volgens de BMP-methode van SOVON. In dit artikel worden de ontwikkelingen van enkele relevante Rode Lijst-soorten en karakteristieke broedvogels in de periode 2003-2005 van de Bergerheide beschreven en vergeleken met die van eerdere inventarisaties in 1985 (Heg, 1986), de periode 1989 tot 1991 (Buys, 1992) en 1993 (Van Noorden, 1995). Hierbij dient nadrukkelijk aangetekend te worden dat de begrenzing van het inventarisatiegebied in de verschillende onderzoeksperioden steeds varieerde, wat een vergelijking bemoeilijkt. Om de vergelijking zo reëel mogelijk te houden, zijn de aantallen van Van Noorden (1995) aangehouden. In dat rapport is weliswaar het zuidelijke deel van de Bergerheide, de Springberg, ook meegenomen in de inventarisatie, maar komt het aantal hectares (675 ha) aardig overeen met dat van het door SOVON onderzochte gebied (750 ha).

Beschrijving onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied, hierna te noemen 'de Bergerheide', is circa 750 ha groot en is gelegen aan de oostzijde van de Maas in Noord-Limburg, ter hoogte van Afferden en Nieuw-Bergen. Het wordt begrensd door de Oude Baan, de Siebengewaldse weg, de Ceresweg en de (zand)weg dwars door de Bergerheide (figuur 1). Het hele gebied ligt in de gemeente Bergen (Limburg). De Bergerheide bestaat voor 60% uit open heidegebied met verspreid staande bomen. In het centrale deel liggen enkele vennen, waarvan het Meeuwenven en het Driessenven het meest bekend zijn. Ongeveer 40% van het gebied bestaat uit bos, voornamelijk dennen waarvan de Eckeltse Bergen aangemerkt is als natuurreservaat. De noord- en noordoostkant van het gebied grenzen aan een landbouwenclave. In het westelijke deel

bevindt zich enige bebouwing. In het gebied is een aantal akkers uit de productie genomen en deze worden op vogelvriendelijke wijze beheerd. Het Driessenven is pas in de jaren '90 aangelegd.

Veldwerk en interpretatie

De inventarisaties in 2003, 2004 en 2005 zijn uitgevoerd door medewerkers van SOVON. De auteur was de coördinator en nam deel aan alle rondes. Alle in bijlage 1 van de Vogelrichtlijn genoemde soorten, alsmede alle ter plaatse voorkomende soorten van de Rode Lijst, werden integraal gekarteerd. Van de overige (algemene) aanwezige soorten werd vastgesteld of ze als broedvogel aanwezig waren. Soms bleken soorten zo lokaal voor te komen (bijvoorbeeld soorten van open water zoals eenden, en enkele roofvogelsoorten) dat ook daarvan het aantal broedparen werd vastgesteld.

In het driejarig onderzoek werden jaarlijks vijf

Figuur 1. Situering van het onderzoeksgebied

Soort	1985	1989	1990	1991	1993	2003	2004	2005
dodaars	11	12	8	4	4	22	21	14
geoorde fuut	0	3	3	0	0	2	3	6
grauwe gans	0	0	0	1	?	37	26	7
canadese gans	0	0	0	0	?	0	1	0
nijlgans	0	0	0	0	?	2	2	2
bergeend	0	0	0	0	?	0	1	0
krakeend	0	0	0	0	?	2	0	2
wintertaling	8	12	6	11	7	5	10	4
wilde eend	21	?	18	?	?	x	x	x
slobeend	6	11	9	5	5	1	3	1
kuifeend	9	10	12	0	1	7	6	10
wespendief	0	0	0	0	?	0	0	2
havik	?	1	2	2	?	2	1	2
spierwer	?	?	?	?	?	1	0	1
buizerd	1	1	2	2	?	4	3	4
torenvalk	?	1	1	2	?	3	0	3
boomvalk	?	1	?	1	1	1	0	1
patrijs	3	1	9	5	?	2	0	0
kwartel	0	9	4	0	?	0	0	3
waterral	1	0	1	0	1	6	1	4
kleine plevier	0	8	6	4	3	0	4	4
kievit	16	20	18	15	?	6	4	4
kokmeeuw	2371	3200	3960	3200	3000	15	15	30
zomertortel	10	0	5	8	?	12	20	24
koekoek	8	5	8	4	?	8	7	10
bosuul	0	1	0	0	?	?	?	1
ransuil	3	8	8	1	?	2	5	4
nachtzwaluw	10	12	14	14	19	18	16	17
groene specht	2	1	4	5	2	2	3	3
zwarte specht	0	2	1	1	?	4	2	4
grote bonte specht	6	12	23	20	?	x	x	32
kl. bonte specht	0	0	0	0	?	3	5	4
boomleeuwrik	15	44	38	32	36	27	30	17
veldeleeuwrik	36	27	28	26	?	30	29	21
boompieper	136	86	125	89	?	x	x	142
graspieper	14	34	24	28	?	x	x	6
gele kwikstaart	1?	0	1	0	?	1	?	2
blauwborst	0	1	3	7	6	9	8	9
zwarte roodstaart	0	0	0	0	?	0	0	2
gekr. roodstaart	10	32	34	27	?	38	48	58
tapuit	1	4	1	2	0	0	0	0
roodborsttapuit	14	12	12	10	13	40	35	40
grote lijster	3	0	5	4	?	?	9	16
sprinkhaanzanger	1	2	1	0	?	2	4	6
bosrietzanger	0	0	0	0	?	?	?	5
kleine karekiet	1?	0	0	0	?	?	2	0
spotvogel	0	2	2	7	?	4	1	2
orpheusspotvogel	0	0	0	0	?	0	1	0
braamsluiper	0	0	1	1	?	0	0	2
grasmus	22	30	32	29	?	29	23	31
fluit	0	0	5	11	?	5	0	0
gr. vliegenvanger	3	0	1	3	?	x	x	11
b. vliegenvanger	0	0	1	2	?	x	1	8
glanskop	0	?	?	?	?	x	2	2
matkop	16	0	4	0	?	16	13	10
grauwe klauwier	0	0	0	0	0	0	2	1
wielewaal	3	8	4	3	?	4	3	7
kneu	8	12	19	8	?	6	13	19
goudvink	0	0	0	1	?	4	1	5
geelgors	60	50	62	49	41	55	50	48
rietgors	15	14	10	9	12	13	7	10

Tabel 1. Overzicht van een groot aantal vastgestelde broedvogelsoorten op de Bergerheide in 2003, 2004, 2005 (voor de volledigheid zijn ook -voor zover bekend- de aantallen van de eerdere inventarisaties vermeld)

ochtendbezoeken en één avondbezoek afgelegd. Deze vonden plaats van de vroege ochtenduren tot midden op de dag. Het speciaal voor Nachtzwaluwen en uilen bedoelde nachtbezoek vond plaats van de avondschemering tot middernacht. Omdat de Bergerheide te groot was om door één persoon op één ochtend te bezoeken is het gebied in tweeën gesplitst. De avondbezoeken werden uitgevoerd door een aantal collega's van SOVON, die elk een eigen deelgebiedje op Nachtzwaluwen en uilen uitkamde. Hierbij werd speciale aandacht besteed aan het vermijden van dubbelstellingen.

Het onderzoek vond plaats met de uitgebreide territoriumkartering, zoals ook gebruikt in het BMP. Een uitgebreide handleiding hiervoor staat beschreven in Van Dijk (2004). Per bezoek werd de informatie over het broedvoorkomen van soorten (zang, aanwezigheid paar, nest) op een kaart genoteerd. Na afloop van het veldwerk werden de verzamelde vogelgegevens overgezet op soortkaarten. Aan de hand van deze soortkaarten is het aantal territoria per soort bepaald, waarbij voor het interpreteren van de waarnemingen gebruik werd gemaakt van de datumgrenzen, fusieafstanden en het aantal benodigde waarnemingen, zoals die door SOVON gegeven zijn in Van Dijk (2004).

Resultaten van de inventarisaties

In tabel 1 zijn de resultaten weergegeven van de broedvogelinventarisaties in de jaren 2003, 2004 en 2005. Ook zijn de aantallen, voorzover bekend, van de eerdere inventarisaties vermeld.

Soortbeschrijvingen van een aantal vogels van de Rode Lijst

Hieronder wordt een aantal van de 19 voorkomende Rode Lijst-soorten besproken. Waar enigszins mogelijk worden ook het aantal uit eerdere inventarisaties meegenomen en vergeleken.

Wintertaling *Anas crecca* 5 (2003), 10 (2004), 4 (2005)

De Wintertaling is een schaarse broedvogel op de Bergerheide. De aantallen van de laatste drie jaren fluctueren en wijken niet opvallend af van de his-

Vrouwetje Nachtzwaluw, vlakbij het nest, Bergerheide, 10 juli 2005 (H. van Diek)

torische gegevens. In al die jaren zijn de aantallen (dus) niet wezenlijk veranderd.

Sloboend *Anas clypeata*

1 (2003), 3 (2004), 1 (2005)

Tijdens de drie inventarisatiejaren werden slechts enkele Sloboenden waargenomen op de Bergerheide. Alleen in 2004 lag het aantal iets hoger dan de andere twee jaren. In 1985 werden in het hele gebied in totaal 6 territoria gevonden, drie à vier in het westelijk deel, waarin het Meeuwenven ligt, één in het centrale deel en één in het oostelijk deel.

Boomvalk *Falco subbuteo*

1 (2003), 0 (2004), 1 (2005)

De Boomvalk is op de Bergerheide een schaarse en onregelmatige broedvogel. Dit geldt momenteel in feite ook voor de gehele Nederlandse populatie op de zandgronden. Boomvalken staan niet voor niets op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels (Beusekom *et al.*, 2004). In de loop der jaren lijkt er een verandering in habitatkeuze te zijn opgetreden. De voorheen favoriete heiden en bossen op zandgrond worden langzaam ingeruild voor opener agrarische gebieden op klei- en veengronden. Mogelijk is de recente vestiging van de Havik *Accipiter gentilis* op zandgronden hier debet aan. De Havik is de belangrijkste predator van de Boomvalk (vooral nestjongen).

Zomertortel *Streptopelia turtur*

12 (2003), 20 (2004), 24 (2005)

Hoewel een soort van de Rode Lijst, steeg het aantal

Zomertortels op de Bergerheide in de recente onderzoeksjaren licht. De stijgende lijn vanaf begin jaren '80 lijkt dus door te zetten. De reden hiervan zou kunnen zijn dat Zomertortels hebben geprofiteerd van de recente kapwerkzaamheden in het noordelijke deel van de Bergerheide. Doordat de naaldbospercelen zijn uitgedund, ontstaan er allerlei pioniersvegetaties waarin Zomertortels graag hun voedsel zoeken. Ook de uit productie genomen akkers (voedsel) doen mogelijk een positieve duit in het zakje.

Koekoek *Cuculus canorus*

8 (2003), 7 (2004), 10 (2005)

De Koekoek is op de Bergerheide een typische soort van moerasgebieden en overgangen tussen bos en natte heide. Er werden in de drie onderzoeksjaren zeven tot tien territoria vastgesteld. Daarbij moet aangetekend worden dat Koekoeken zich binnen het broedgebied over flinke afstanden kunnen verplaatsen, dikwijls door elkaars leefgebieden heen, zodat de vastgestelde aantallen slechts een benadering vormen. De aantallen van de laatste jaren liggen een fractie hoger dan de aangetroffen aantallen van 1985 (8), 1989 (5), 1990 (8) en 1991 (4).

Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus*

19 (2003), 16 (2004), 17 (2005)

De Bergerheide is met Landgoed de Hamert, de Meinweg en de omgeving van Weert het belangrijkste broedgebied van de Nachtzwaluw in Limburg. Ook in de eerdere onderzoeksjaren was dit al het geval. Ten opzichte van de jaren '80 en '90 zit de soort in de lift. Hierbij dient aangetekend te worden dat in de eerdere jaren ook de Springberg, ten zuiden van het inventarisatiegebied werd meegenomen. Tijdens de drie onderzoeksjaren werd de Springberg speciaal en alleen op Nachtzwaluwen onderzocht, dit leverde voor zowel 2003 als 2004 vijf (extra) territoria op en voor 2005 maar liefst acht (extra) territoria. Goed beschouwd is de Nachtzwaluw op de Bergerheide aan een behoorlijk herstel bezig, mogelijk mede als gevolg van het heideherstel. Deze opleving komt heel goed overeen met het landelijke beeld.

Veldleeuwerik *Alauda arvensis*

30 (2003), 29 (2004), 21 (2005)

De Veldleeuwerik is aan het verdwijnen uit ons land. De aantallen zijn ten opzichte van de jaren zeventig in sommige gevallen met 70 tot 90% afgenomen. Daarmee verdwenen ze in één klap uit de top vijf van meest algemene broedvogels. Ze zijn nu voor-

namelijk aangewezen op open heideterreinen en drogere natuurgebieden. De gevonden aantallen in de onderzoeksjaren zijn daarvan een weerspiegeling. In de tachtiger en negentiger jaren lag het aantal Veldleeuweriken ongeveer gelijk. In 1985 werden nog 36 territoria aangetroffen. Zowel op de heide als de bouwlanden zijn de aantallen gekelderd. Het is opvallend dat ze niet profiteren van de omvorming van de akkers.

Grauwe Klauwier *Lanius collurio*
0 (2003), 2 (2004), 1 (2005)

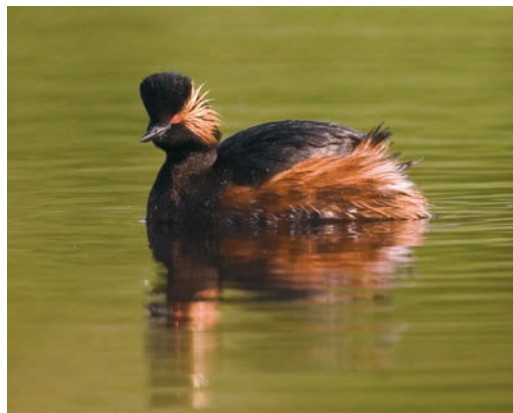
Een nieuwe broedvogel van de Bergerheide kon in 2004 worden bijgeschreven. Op twee plekken kwam een paartje Grauwe Klauwieren tot broeden. In het ene geval kwamen de vier jongen groot, in het andere geval zijn de jongen uit het nest verdwenen. Ook in 2005 kwam een paartje tot broeden. Het paar ten oosten van het Driessenven bracht vijf jongen groot. Enkele dagen na het uitvliegen kon ondanks intensief zoeken nog maar één jong teruggevonden worden (mededeling H. Esselink, Stichting Bargerveen). In oudere inventarisaties werden nooit broedende Grauwe Klauwieren aangetroffen, hoewel dit bij een lastig te inventariseren soort als de Grauwe Klauwier niet alles zegt. Mogelijk is het gevoerde beheerbeleid met zijn heideherstel en de omvorming van de akkers gunstig voor de Grauwe Klauwier.

Wielewaal *Oriolus oriolus*
4 (2003), 3 (2004), 7 (2005)

Tegen de landelijke trend in werden er in 2005 duidelijk meer Wielewalen aangetroffen dan in 2003 (4 territoria) en 2004 (3). De reden hiervan is onduidelijk. Op de Bergerheide zelf is aan het biotoop niet veel veranderd, behalve dan dat de naaldbospercelen hier en daar uitgedund zijn. In 1985 en 1991 werden geen territoriale Wielewalen aangetroffen, in 1989 zeven en 1990 drie zekere broedgevallen.

Kneu *Carduelis cannabina*
6 (2003), 13 (2004), 19 (2005)

Het aantal Kneuen op de Bergerheide houdt geen gelijke tred met het landelijke beeld waarin de stand achteruit gaat. In de jaren '80 en '90 waren de aantallen beduidend lager. De Kneu lijkt op de Bergerheide duidelijk te profiteren van de uit productie genomen akkers en het vogelvriendelijke beheer daarvan.

Geoorde Fuut, Bergerheide, 5 april 2005 (H. van Diek)

Karakteristieke soorten, niet (meer) voorkomend op de Rode Lijst

De Bergerheide staat bekend om een aantal karakteristieke vogelsoorten die een voorkeur hebben voor halfopen heidevelden, stuifzanden, bos en vennen. Hieronder worden deze soorten nader besproken, waar mogelijk worden de aantallen vergeleken met voorgaande inventarisaties.

Dodaars *Tachybaptus ruficollis*
22 (2003), 21 (2004), 14 (2005)

De Dodaars houdt van kleine watertjes en vennen met veel oevervegetatie. Op de Bergerheide herbergt het Meeuwenven de meeste Dodaarzen. In de tachtiger en negentiger jaren lag het aantal broedparen beduidend lager. Het zou kunnen dat de oudere aantallen mogelijk wat zijn onderschat doordat het exacte aantal lastiger te bepalen was door de grote aantallen aanwezige Kokmeeuwen. Feit is dat de waterstand ten opzichte van de eerdere jaren is verbeterd. Bovendien zijn er kapwerkzaamheden in het Meeuwenven uitgevoerd welke een gunstige invloed hebben gehad.

Geoorde Fuut *Podiceps nigricollis*
2 (2003), 3 (2004), 6 (2005)

De Geoorde Fuut is een graag geziene gast op het Meeuwenven in het noordwestelijke deel van de Bergerheide. Jaarlijks komen er enkele paartjes tot broeden in de buurt van de kleine kokmeeuwenkolonie. Afgelopen jaar (2005) was een uitschieter, er werden maar liefst zes broedparen gevonden,

Een blik op het Driessenven,
mei 2005 (H. van Diek)

waarvan enkele met jongen. In de jaren '80 en '90 was de Geoorde Fuut iets schaarser. In 1985, 1991 en 1993 werden zelfs helemaal geen Geoorde Futen aangetroffen, in 1989 en 1990 drie paar. Ook landelijk was de soort destijds schaarser dan nu. Opmerkelijk is het hoge aantal van acht territoria dat gevonden werd tijdens gericht onderzoek in 2002 (Van Hoof, 2003).

Kokmeeuw Larus ridibundus
15 (2003), 15 (2004), 30 (2005)

Op het Meeuwenven bevindt zich de laatste jaren een kleine populatie Kokmeeuwen. Omdat het terrein niet erg toegankelijk is, is het exacte aantal niet goed te bepalen. De aantallen van de laatste jaren staan echter in schril contrast met de enorme aantallen uit de tachtiger en negentiger jaren. Destijds werd de kolonie geschat op 3200 in 1989 en 1991, 3000 in 1993 en maar liefst 3960 in 1990. In de jaren negentig is de gehele landelijke kokmeeuwenpopulatie dramatisch afgenomen. Ook de Bergerheide deelde in deze terugval. In sommige jaren ontbrak de soort zelfs. De jongenproductie is in de recente jaren gering. Dit zou veroorzaakt kunnen worden door de verslechterde voedselsituatie in de omliggende graslanden (verdrossing) of omzetting naar bouwland. Ook de rol van predatoren moet niet onderschat worden.

Boomleeuwerik Lullula arborea
27 (2003), 30 (2004), 17 (2005)

De Bergerheide is voor de Boomleeuwerik een van de belangrijkste broedgebieden van Limburg. De

soort bereikt er behoorlijke dichtheden, hoewel de aantallen in de jaren '80 en '90 gemiddeld veel hoger uitkwamen. In 1985 werden overigens slechts 15 territoria gevonden. Dit was na een strenge winter waarin in heel Zuid-Europa een duidelijke afname werd geconstateerd. In de andere jaren lag het aantal een stuk hoger. Het is te hopen dat de 17 territoria van 2005 slechts een uitschieter naar beneden is. De huidige afname lijkt raadselachtig, want op wat vermosing van de heide na, lijkt het terrein niet minder geschikt geworden.

Roodborsttapuit Saxicola torquata
40 (2003), 35 (2004), 40 (2005)

De Roodborsttapuit is een makkelijk te inventariseren soort. Ze maken graag gebruik van verhogingen in het landschap, zoals struikjes en paaltjes om hun knarsende zang ten gehore te brengen. De soort bereikt op de Bergerheide een hoge dichtheid. Deze is flink hoger dan tijdens de inventarisaties in de jaren '80 en '90. Het uitgevoerde beheerbeleid op de Bergerheide lijkt voor de Roodborsttapuit een gunstig effect gehad te hebben, bovendien zit de soort ook landelijk in de lift en is hij recent van de Rode Lijst afgehaald.

Geelgorz Emberiza citrinella
55 (2003), 50 (2004), 48 (2005)

Geelgorzen zijn vooral bekend van kleinschalige landschappen met houtwallen en meidoornhagen en verwilderende hoekjes. De soort komt alleen in het oostelijke deel van Nederland op de hogere

zandgronden voor. Dat randen van open heideterreinen ook geliefd zijn, blijkt uit de 48 territoria die op de Bergerheide werden aangetroffen in 2005 (50 in 2004 en 55 in 2003). Ten opzichte van de jaren tachtig, 1985 (60 territoria), 1989 (50) en de jaren negentig, 1990 (62), 1991 (49) en 1993 (41) zijn de aantallen vergelijkbaar met elkaar. De Bergerheide is voor de Geelgors een van de belangrijkste broedgebieden in Limburg.

Tapuit *Oenanthe oenanthe* geen broedvogel (meer)

Sinds 1991 is de Tapuit geen broedvogel meer op de Bergerheide. In dat jaar werden er nog twee aangetroffen. De aantallen van de jaren daarvoor waren: 1985 (1), 1989 (4) en 1990 (1). De laatste jaren verblijven er tot later in het seizoen een of meer Tapuiten op de Bergerheide. Ieder jaar is er dan ook hoop dat er een paartje tot broeden komt. Het gebied oogt namelijk geschikt (geaccentueerd terrein met een behoorlijke dichtheid aan konijnenholten), maar is vermoedelijk te zeer vermost. Broeden is helaas nog niet vastgesteld. De nieuwe plagwerkzaamheden in het zuidelijke deel om zandverstuiving mogelijk te maken, bieden deze Rode Lijst-soort wellicht nieuwe kansen.

Tot slot

De telresultaten over de laatste drie jaren in vergelijking met eerdere jaren (indien mogelijk), laten diverse ontwikkelingen zien. Sommige soorten lijken een stabiele populatie te hebben, sommige soorten nemen af en anderen nemen toe. In een aantal gevallen is het uit de productie nemen van de landbouwgebieden gunstig gebleken (o.a. Kneu, mogelijk ook Zomertortel). De maatregelen die genomen zijn om de waterstand hoog te houden zijn wellicht gunstig gebleken voor Dodaars en Geoorde Fuut. Een aantal soorten heeft geprofiteerd van de omvorming van de productiebossen in meer gevarieerde bos of heide (bijv. Nachtzwaluw). Overigens blijft het zaak om ook op langere termijn een vinger aan de pols te houden. Aantalsveranderingen kunnen immers door toeval ontstaan, wat tot uitdrukking komt in jaarlijkse fluctuaties. Daarom verdient het aanbeveling om aantalsveranderingen te meten over langere tijdperiodes zodat met grotere zekerheid uitspraken kunnen worden gedaan over trends in de aantallen.

De inventarisaties op de Bergerheide in het verleden en nu zijn eigenlijk te fragmentarisch en bovendien is er in de jaren dat er wel is geïnventariseerd steeds een andere begrenzing aangehouden van het gebied. Dit maakt betrouwbare vergelijkingen voor een groot aantal soorten nauwelijks mogelijk. Door enkele enthousiastelingen van een plaatselijke IVN worden wel jaarlijks tellingen uitgevoerd, maar ook deze zijn vrij fragmentarisch.

Wellicht zijn er in de toekomst een paar enthousiaste tellers te vinden die dit schitterende en waardevolle natuurgebied gedurende een aantal jaren op relevante soorten willen inventariseren.

Dankwoord

Bij dezen wil ik mijn collega's Chris van Turnhout, Ruud Foppen, Erik van Winden, Frank Saris, Henk van der Jeugd, Fred Hustings en ex-collega Michiel van der Weide heel hartelijk bedanken voor de inventarisatiehulp van de afgelopen drie jaar. Fred wil ik in het bijzonder bedanken, omdat hij een eerdere versie van dit verslag voorzag van nuttig commentaar.

Literatuur

- van Beusekom R., P. Huigen, F. Hustings, K. de Pater & J. Thisen, 2005.** Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion, Baarn.
- Buijs J., 1992.** De broedvogels van de Bergerheide in de periode 1989 tot en met 1991. *Limburgse Vogels* 3: 30-43.
- van Diek H. & R. Foppen, 2005.** Broedvogels van Vogelrichtlijngebied Maasduinen in 2005. SOVON Inventarisatierapport, 2005/25. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek/Ubbergen.
- Foppen R., A. van Kleunen, W.-B. Loos & H. Sierdsema, 2002.** Broedvogels langs wegen, een nationaal perspectief. Een analyse van de gevolgen van wegverkeer voor broedvogels aan de hand van landelijke aantals- en verspreidingsgegevens. SOVON-onderzoeksrapport 2002/08. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Heg D., 1986.** De broedvogels van de Bergerheide, gemeentehede en het Meeuwenvan 1985. *De Mourik* jaargang 12, 3 (1986).
- van Hoof P.H. et al., 2003.** De natuurwaarden van het Eendenmeer, Driessenvan en Rondven. Inventarisatie van flora en fauna in 2002 in het kader van venherstel op de Bergerheide. Bureau Natuurbalans - Limes Divergens BV, Nijmegen.
- van Noorden B., 1995.** Broedvogels in de kop van Limburg. Avifaunakaractering Limburg Deelgebied IV, 1993. Provincie Limburg.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002.** Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey -Nederland, Leiden.

Habitatkeuze van broedende Wespddieven in Noord- en Midden-Limburg

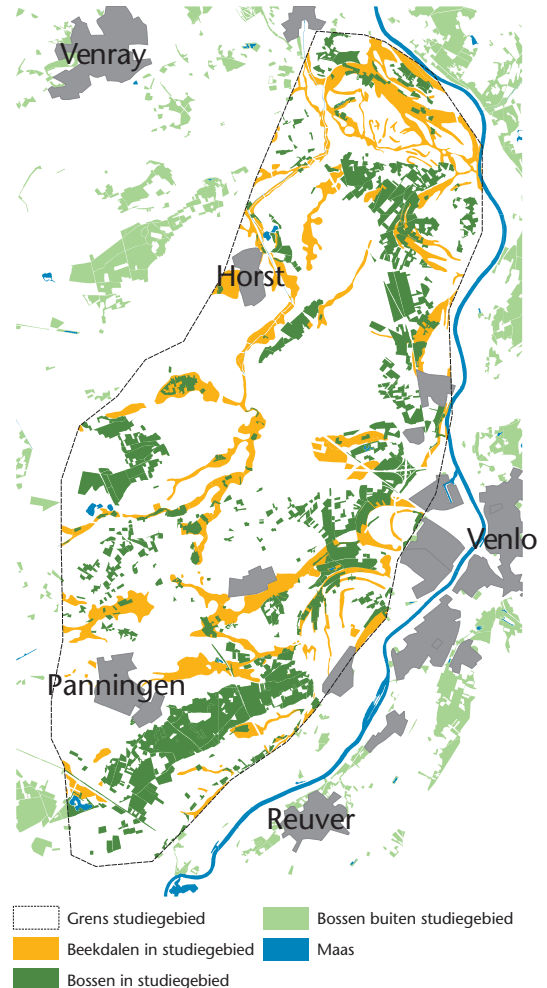
Paul Voskamp & Grad Smets

De Wespddief *Pernis apivorus* is een bosbewonende roofvogel die wijdverspreid, maar in lage dichtheden, voorkomt in de bosgebieden op de Oost-Nederlandse zandgronden. Limburg, als relatief bosrijke provincie, herbergt met 60-80 paar circa 12% van de Nederlandse broedpopulatie (Hustings *et al.*, in druk; van Manen, 2002). Omdat Wespddieven een heimelijke levenswijze hebben is het inzicht in aantallen en verspreiding beperkt. Tijdens de provinciale broedvogelkarteringen (Hustings *et al.*, in druk) wordt de soort slechts beperkt opgemerkt. Hierbij wordt echter niet geïnventariseerd in juli en augustus, de belangrijkste maanden om de nesten van Wespddieven te ontdekken. Ook tijdens regulier nestonderzoek aan roofvogels is het aantal nestvonden van Wespddieven gering (mededeling J. Erkens). Om inzicht te krijgen in de broedpopulatie van deze soort is daarom gericht onderzoek noodzakelijk. In een deel van Noord- en Midden-Limburg is door Grad Smets een gerichte en systematische inventarisatie uitgevoerd in de periode 2000-2005, met als doel het vinden van door Wespddieven bezette nesten. In dit artikel wordt aan de hand van de door hem verzamelde gegevens een analyse gedaan van de habitatkeuze van de Noord- en Middenlimburgse Wespddieven.

Gebied en Methode

Het onderzoek vond plaats in een deel van Noord- en Midden-Limburg, gelegen ten westen van de Maas en ten oosten van de Peelvenen tussen de plaatsen Blitterswijk in het noorden en Neer in het zuiden. In figuur 1 is de ligging van het studiegebied weergegeven, alsmede de in het gebied aanwezige bossen en beekdalen. De totale oppervlakte van het onderzochte gebied bedraagt 260 km² waarvan ongeveer 18% uit bos bestaat. Het bos in de droge gebiedsdelen bestaat voornamelijk uit Grove den, terwijl de bossen in de beekdalen veelal loofbossen zijn, met in de natere delen elzenbroekbos. De grootste aaneengesloten bossen liggen op een droge zandgordel, grenzend aan het Maasdal (o.a.

Heldense Bossen, circa 1000 ha groot). Het gebied bestaat voornamelijk uit zandbodems (pleistocene dekzanden en hoogveenontginningen) en wordt doorsneden door een aantal beekdalen, waaronder de Kwistbeek, de Groote Molenbeek en de Everlosche Beek. In het gebied zijn verder een aantal oude Maasmeanders aanwezig, waarin broekbos tot ontwikkeling is gekomen.

Figuur 1. Het onderzoeksgebied en de daarin aanwezige bossen en beekdalen

Wespendief, volwassen man,
nationaal park De Groot
Peel, 16 juni 2006
(J. Tomlow)

De nesten van Wespendieven werden opgespoord door in het najaar en de winter, wanneer het blad van de bomen was, in loof- en gemengde bossen naar gebruikte nesten te zoeken. Deze nesten werden in juni gecontroleerd op broedende Wespendieven. Daarnaast werd in de periode van half mei tot half augustus waarnemingen verricht vanaf plekken met een goed uitzicht op de omliggende bossen om de in het gebied aanwezige paren te lokaliseren. Nog onbekende nesten werden opgespoord door voedseldragende Wespendieven te volgen naar het nest. De tijdsbesteding ten behoeve van de inventarisatie bedroeg op jaarbasis circa 200 uur, waarvan ongeveer 50 uur werd besteed aan posten in de zomerperiode. Bij de gevonden nesten werd in de meeste gevallen het verloop van het broedgeval vanaf de grond bepaald.

Tabel 1. Verdeling van de broedlocaties naar bostype

Bostype	aantal locaties
elzenbroek	7
elzenbroek met menging	2
gemengd loofbos	2
populierenbos	2
gemengd naaldbos	1
wilgenmoeras	1
Totaal	15

Resultaten

In de periode 1999-2005 werden 15 broedlocaties gevonden waarop in totaal 44 broedgevallen werden vastgesteld op 22 verschillende nesten. De bossen waarin de broedlocaties gelegen waren hadden een grootte die varieerde van 1,6 ha tot 665 ha. Zes locaties bestonden uit bosjes kleiner dan 10 hectare (gemiddelde alle locaties: 77 ha, n=15). In tabel 1 zijn de broedlocaties gekarakteriseerd naar bostype.

De verdeling over de nestboomsoorten is weergegeven in tabel 2.

Bij een beschouwing van de verdeling van de nestlocaties over de in het gebied aanwezige geomorfolo-

Tabel 2. Verdeling over nestboomsoorten

Nestboom	aantal nesten	aantal broedgevallen
Zwarte Els <i>Alnus glutinosa</i>	5	11
populier <i>Populus spec.</i>	3	3
Ratelpopulier <i>Populus tremula</i>	1	4
Grove Den <i>Pinus sylvestris</i>	1	1
Zomereik <i>Quercus robur</i>	6	16
lariks <i>Larix spec.</i>	1	1
Schietwilg <i>Salix alba</i>	5	8
Totaal	22	44

Tabel 3. Verdeling van nestlocaties over bostypes met onderscheid naar beekdal/laagte en overig gebied

		opp. (ha)	opp. (%)	nestloc.	nestloc. (%)
beekdal/laagte (totaal 3731 ha)	loofbos	527	11,4	11	73,3
	gemengd bos	38	0,8	1	6,7
	naaldbos	54	1,2	-	-
overig gebied (totaal 22.207 ha)	loofbos	870	18,8	2	13,3
	gemengd bos	1059	22,9	1	6,7
	naaldbos	2073	44,9	-	-
totaal bos (studiegebied 25.939 ha)		4621	100	15	100

gische en bodemkundige eenheden blijkt dat 12 van de 15 gevonden nestlocaties gelegen is in beekdalen of natte laagtes. In figuur 1 zijn de nestlocaties niet weergegeven uit beschermingsoogpunt. Slechts drie van de nestlocaties zijn gelegen in bossen op de hogere zandgronden. In tabel 3 is de verdeling van het in het studiegebied aanwezige bos weergegeven (indeling bostypen volgens topografische kaart, GIS-bestand top10vector) en de verdeling van de gevonden nestlocaties over dit bos.

Discussie

De Noord- en Midden-Limburgse Wespddieven lijken bij de keuze van de nestplaats een voorkeur te hebben voor kleinere bossen in beekdalen. Deze bossen zijn in de meeste gevallen loofbossen (broekbos). De binding van Wespddieven met de beekdalen komt echter niet enkel voort uit een voorkeur voor loofbos, want ook op de hogere zandgronden is loofbos voorhanden. Hoewel de inspanning van de onderzoeker naar oppervlakte evenredig verdeeld was over de in het gebied aanwezige beekdalen en de bossen op hogere zandgronden, kan niet helemaal worden uitgesloten dat de gevonden verdeling van de nesten over de bossen in het gebied (deels) het gevolg is van de betere vindbaarheid ervan in loofbos (wanneer het blad van de bomen is). Wespddiefnesten in naaldbos blijven immers ook in de wintersituatie uiterst moeilijk vindbaar. Wanneer we echter de in dit artikel gepresenteerde gegevens vergelijken met de territoriumkartering van de Provincie Limburg, dan lijkt zich ook hier een voorkeur voor bossen in natte gebieden af te tekenen (Hustings *et al.*, in druk). Een territoriumkartering is weliswaar minder afhankelijk van de vindbaarheid van de

nesten, maar de soort komt in deze kartering, zoals in de inleiding vermeld, zodanig slecht uit de verf, dat ook op basis van die gegevens niet kan worden aangetoond dat de gevonden tendens naar beekdalbossen een werkelijke voorkeur weergeeft. De gevonden verdeling wijkt echter zodanig sterk af van een random verdeling van de nesten over het bosareaal (73,3 % van de nestlocaties op 11,4 % van het areaal), dat de gevonden trend waarschijnlijk reëel is. In eerdere jaren werden wel nesten in naaldbossen gevonden, wat suggereert dat een verschuiving heeft plaatsgevonden vanuit de grotere bosgebieden op droge bodem naar kleine bosjes in beekdalen (mededeling G. Smets).

De gevonden tendens naar bossen in beekdalen is niet enkel in Limburg vastgesteld. Ook in Oostelijk Noord-Brabant zijn nestvondsten van Wespddieven voornamelijk in bossen in of nabij beekdalen gedaan (mededeling R. van Dongen, zie ook Van Kessel & Wouters, 2003). Van Manen (2002) stelt echter dat het in Nederland bij de keuze van de nestplek van ondergeschikt belang lijkt of het bos loof- of naaldhout betreft. In de Nederlandse situatie broeden Wespddieven naast in de wat rijkere of nattere bossen, zoals de Oost-Nederlandse landgoederen, (Voskamp, 2000), ook in grote naaldhoutcomplexen op droge zandgrond zoals de Veluwe en de Drentse boswachterijen (Bijlsma, 1986 & 1993). In Drenthe bleek bij een gedetailleerde analyse dat de nest- en nestomgevingkeuze niet afwijkt van een random keuze (R. Bijlsma & J. Ouweland).

De gevonden voorkeur voor natte loofbossen in beekdalen is echter wel consistent met sommige resultaten uit het buitenland (Kostrzewa, 1985; Gamauf & Herb, 1990; Amcoff *et al.*, 1994). Ook

*Nestlocatie in de
laanbeplanting langs een
provinciale weg, 1 augustus
2005 (J. Tomlow)*

in Wallonië is sprake van een duidelijke voorkeur voor loofbos, met hoge dichtheden in de eikenbossen van de Famenne en lage dichtheden in de sparrenbossen van de Ardennen (eigen waarnemingen P. Voskamp & mededeling J-Y Paquet). Steiner (2000) concludeert dat Wespenevieren niet noodzakelijk een groot bosgebied nodig hebben om zich te vestigen, dit is in overeenstemming met de resultaten van deze studie.

Hiermee is echter de vraag waarom deze eventuele habitatvoorkeur zou bestaan nog niet beantwoord. Van invloed op de keuze van de nestplaats zouden de volgende factoren kunnen zijn: aanwezigheid en beschikbaarheid van voedsel, predatiedruk en storing door mensen.

Voedsel

Voedsel lijkt van invloed te zijn op de nestplaatskeuze van Wespenevieren. In bossen op wat rijkere bodem is sprake van een rijkere insectenfauna, met een grote talrijkheid van sociale wespen, de belangrijkste voedselbron van de Wespenevier. In de wat natere bossen is sprake van een grotere talrijkheid van kikkers, een veelgenoemde alternatieve voedselbron waarvan het belang echter onvoldoende bekend is (Bijlsma, 1993). Ook nestjonge vogels, een alternatieve voedselbron waarvan het belang wel duidelijk is (Bijlsma, 1993), zijn talrijker in de wat rijkere bossen, zeker wanneer deze grenzen aan of in cultuurland gelegen zijn. Naast de aanwezigheid van voedsel is ook de

beschikbaarheid van voedselbronnen van belang. Het voorkomen van Wespenevieren in bossen op zandgronden (en het nagenoeg ontbreken in bossen op klei) is gewoonlijk verklaard aan de hand van de graafbaarheid van de bodem wanneer Wespenevieren naar bodemnesten van wespen graven (Van Manen, 2002). Dit heeft echter de vestiging van Wespenevieren in moerasgebieden niet in de weg gestaan. In Brabant werd, bij waarnemingen aan in broekbos broedende Wespenevieren, meerdere malen vastgesteld dat deze paren pendelden naar bos op droge zandgrond om daar naar voedsel te zoeken. Dit suggereert dat niet de lokale voedselsituatie in het broekbos de Wespenevieren ertoe bracht om in dit habitat te broeden (mededeling A. Braam & R. van Dongen).

Predatiedruk

Een andere of aanvullende verklaring zou kunnen liggen in de predatiedruk. In de grotere boscomplexen zijn Haviken *Accipiter gentilis* talrijker en ze worden er geplaagd door structureel voedselgebrek (gemeten aan de broedresultaten, gegevens Werkgroep Roofvogels Nederland; Rutz & Bijlsma, 2006). Dit heeft de Havik verleid te verworden tot predator van andere roofvogels, waaronder Wespenevieren (Bijlsma, 2004). Bij Boomvalken *Falco subbuteo* is deze predatiedruk vermoedelijk de belangrijkste oorzaak van het verdwijnen van deze soort uit grote boscomplexen zoals de Veluwe, terwijl gelijktijdig de soort zich heeft gevestigd in open cultuurlandschappen (De Boer,

2002; mededeling R. Bijlsma). Waarschijnlijk is deze landelijke ontwikkeling niet één op één van toepassing op de situatie in Limburg. Zo vertonen de Limburgse Haviken weliswaar een afnemende trend (J. Erkens), maar in tegenstelling tot de Haviken op de zandgronden van Drenthe en de Veluwe, hebben de Limburgse Haviken wel onveranderd grote legfels met behoorlijk wat vierbroedsels (J. Erkens, R. Bijlsma). Bovendien speelt predatie van Wespendienven door Haviken in de hier onderzochte populatie niet in uitzonderlijke mate (vergeleken met de situatie op de zandgronden van Drenthe en de Veluwe). Van 34 broedgevallen met bekende afloop mislukten 9 broedgevallen (26%). In drie van deze gevallen werden jonge of volwassen Wespendienven gepredeerd teruggevonden (gegevens G. Smets).

Storing door mensen

Of de storing door recreanten van invloed is op de nestplaatskeuze van Wespendienven is niet waarschijnlijk: drie van de waargenomen nesten bevonden zich zeer dicht bij drukke wegen, in één geval (buiten het studiegebied) zelfs in een laan langs een provinciale weg. Verder maakt de teruggetrokken levenswijze van de Wespiedief, met zijn goed verborgen nest, dat deze maar weinig de aandacht trekt en dus gewoonlijk met rust wordt gelaten, een geval van moedwillige roofvogelvervolgling daargelaten.

Al met al hebben we geen sluitende verklaring kunnen identificeren voor het bestaan van een eventuele habitatvoorkeur bij Wespendienven in Noord- en Midden-Limburg. Dit geeft aan dat we nog onvoldoende weten van de leefwijze van deze obscure soort. De zich snel ontwikkelende onderzoeksmethoden die gebruik maken van satellietzenders zullen vermoedelijk in de nabije toekomst zodanig zijn dat ze kunnen worden toegepast om het terreingebruik van Wespendienven in de zomerkwartieren te onderzoeken. Een detailstudie naar het terreingebruik van Wespendienven kan helpen om de mechanismen te identificeren die het voorkomen van deze soort bepalen.

Paul Voskamp, Bastiaensstraat 20, B-3700 Tongeren. pjvosman@versateladsl.be
Grad Smets, Schenskenweg 43, 5984 NR, Koningslust

Dankwoord

Dank aan Arnaud Laudelout voor het GIS-werk dat hij uitvoerde tijdens een stage bij de provincie Limburg. Boena van Noorden danken wij voor zijn hulp bij het verzamelen van de verspreidingsgegevens. Rob Bijlsma wordt bedankt voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit artikel. Joep Tomlow leverde redactioneel commentaar en was een niet-aflatende stimulant om dit artikel geschreven te krijgen.

Literatuur

- Amcoff M., M. Tjernberg & Å. Berg, 1994. Bivräkens *Pernis apivorus* boplatstval. *Ornis Svecica* 4: 145–158.
- Bijlsma R.G., 1986. Voorkomen en broedbiologie van de Wespiedief *Pernis apivorus* op de ZW-Veluwe en in de ZO-Achterhoek. *Limosa* 59: 61–66.
- Bijlsma R.G., 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & co, Haarlem.
- Bijlsma R.G., 2004. Wat is het predatierisico voor Wespendienven *Pernis apivorus* in de Nederlandse bossen bij een afnemend voedselaanbod voor Haviken *Accipiter gentilis*? *De Takkeling* 12: 185–197.
- De Boer P., 2002. Boomvalk. In: SOVON Vogelonderzoek Nederland. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998–2000 -Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS, Leiden.
- Gamauf A. & B. Herb, 1990. Greifvogelstudie im Bereich des geplanten Nationalparks Donau-Auen. Bundesministerium für Umwelt, Jugend und Familie, Wien.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, in druk. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties, Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Roermond.
- van Kessel J. & P. Wouters, 2003. Een tweede verkenning naar het voorkomen van de Wespiedief in de Kempen: 2002. *Blauwe Klauwier* 29(1): 16–20.
- Kostrzewa A., 1985. Zur Biologie des Wespenbussards *Pernis apivorus* in Teilen der Niederrheinischen Bucht mit besonderen Anmerkungen zur Methodik bei Greifvogeluntersuchungen. *Ökol. Vögel (Ecol. Birds)* 7: 113–134.
- van Manen M., 2002. Wespiedief. In: SOVON Vogelonderzoek Nederland. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998–2000 -Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS, Leiden.
- Rutz C. & R.G. Bijlsma, 2006. Food-limitation in a generalist predator. *Proc. R. Soc. B* 273, 2069–2076.
- Steiner H., 2000. Waldfragmentierung, Konkurrenz und klimatische Abhängigkeit beim Wespenbussard *Pernis apivorus*. *Journal für Ornithologie* 141 (1), 68–76.
- Voskamp P., 2000. Populatiebiologie en landschapsgebruik van de Wespiedief *Pernis apivorus* in Salland. *Limosa* 73: 67–76.

Nieuw voor Limburg: broedgeval van Zwarte Wouw te Stevensweert

Huub Don

Een overtrekkende Zwarte Wouw *Milvus migrans* op een warme middag in april boven de Maasvallei is voor menig Limburgs vogelaar geen grote verrassing meer. Leuk en interessant zeker, maar niet echt wereldschokkend. Ook de eerste waarnemingen van het voorjaar van 2006 verlopen volgens 'normaal' patroon.

De eerste waarneming op de mailgroep van Vogelinfo Limburg komt binnen op 29 maart als boven de vuilstort van Linne een jagend exemplaar wordt gezien (R. van Dongen); ook op 12 april (S. van Lierop) en 14 april (auteur) wordt hier een vogel gemeld. Op 6 april wordt een vogel boven de Koeweide te Grevendicht gezien (R. Schols). Op 9 april komen er meldingen binnen van Koningssteen (1 exemplaar, J. Boeren) en De Hamert (1 exemplaar, P. Palmen). Op 11 april meldt Koos van de Mortel minimaal twee vogels boven Koningssteen, Thorn: *"Om 12.10 uur cirkelden 2 Zwarte Wouwen boven het gebied, ze maakten hoogte en gleden af naar NO. Om 12.30 uur hoor ik ruziënde vogels en wie schetst mijn verbazing dat het opnieuw (of nog?) 2 Zwarte Wouwen zijn. Opnieuw even rond-cirkelend en vertrekkend richting NO."*

Op 12 april wordt een pleisterend exemplaar aan De Brandt bij Stevensweert gemeld en een 'mogelijk' tweede exemplaar aan de overkant van de Maas bij Koningssteen (M. Berlijn). Ook op 13 april wordt een vogel boven Koningssteen gezien (M. van der Velde).

Het broedgeval van Stevensweert

Baltsende wouwen

Op vrijdagavond 14 april 2006 gaan de alarmbellen echter rinkelen.

Emiel Opdenacker doet op de mailgroep verslag van zijn waarnemingen vanaf de Houbenhof aan de Maas: *"Om 19.15 uur kijkend met de telescoop een schitterend schouwspel van twee Zwarte Wouwen boven het grensgebied Nederland-België: Kollegreend en Koningssteen. Beide vogels achtervolgden mekaar, deden simultaanvluchten*

en als apotheose van de show haakten ze duikend de klauwen in elkaar en stortten zo samen draaiend als een wiel met de vleugels ver gespreid van op grote hoogte in de diepte totdat ze verdwenen achter de bomen."

De dag erop, zaterdag 15 april, worden vanaf het Huiskensveld aan de oostoever van de Maas om 17.15 uur door de auteur vier Zwarte Wouwen boven het bos van Koningssteen gezien; een uur later zijn nog steeds twee vogels boven het bos aanwezig en zit een derde exemplaar in een boom aan de visplas van De Brandt. Een nestvondst wordt geclaimd op Belgisch grondgebied net over de grens bij Koningssteen (A.Ovaa). Die avond wordt een 'mediastilte' afgekondigd om verstoringsrisico's bij een eventuele broedpoging tot een minimum te beperken.

Paring

Zondag 16 april bezoeken diverse vogelaars Koningssteen en laat één vogel zich regelmatig zien, waarvan tenminste één keer met een tak in de snavel (mededeling T. Cuijpers).

Zwarte Wouw op nest, Stevensweert, 20 mei 2006 (N. Reneerkens)

Aan potentiële nestgelegenheid is hier geen gebrek, het barst er van de oude kraaiennesten.

Om 18.45 uur wordt door de auteur een Zwarte Wouw laag jagend boven de Maas gezien ter hoogte van de noordelijke visplas van De Brandt. Om 19.00 uur wordt hier een zittende vogel ontdekt bij een roestplek van Aalscholvers *Phalacrocorax carbo*. Uit het gedrag blijkt dat het om een vrouwtje gaat. Het zit eerst stil om zich heen te kijken, maar begint bij nadering van het mannetje nerveus te roepen. Als het mannetje komt aanvliegen gaat het vrouwtje 'horizontaal' zitten. Het mannetje landt even in een nabijgelegen boom, maar vliegt al snel naar het vrouwtje en landt direct op haar rug voor een paring. Na de 'daad', die hooguit een tiental seconden in beslag neemt, blijven beide vogels naast elkaar op een tak zitten tot de schemer invalt. Ook op tweede Paasdag wordt het paartje om 19.45 uur in de slaapboom met Aalscholvers aangetroffen. Niet ver verwijderd van een leuk en onbezet kraaiennestje aan de waterkant.....

Eén of twee paartjes?

De waarneming van zaterdag 15 april doet vermoeden dat er mogelijk nog een tweede paartje in het gebied aanwezig is. Dinsdagmiddag 18 april worden er gelijktijdig waarnemingen verricht aan de oost- (De Brandt) en westkant (Koningssteen) van de Maas, waarbij tenminste drie Zwarte Wouwen worden gezien. Even voor vieren is het paartje van De Brandt aanwezig op haar vaste stek aan de visplas. Om 16.00 uur vertrekt het mannetje laag over De Maas richting Koningssteen (auteur). Hier worden vanaf De Grote Hegge, Thorn, rond dezelfde tijd twee vogels hoog in de lucht gezien, die daar enige tijd blijven hangen en in het vizier worden gehouden (R.van Dongen, T. Bakker). Hoewel het vrouwtje van De Brandt op haar eigen vaste stek even 'uit beeld' is, wordt zij hier om 16.15 uur weer luidruchtig vastgesteld als zij het mannetje met de 'trillerroep' uitnodigt tot een paring en opnieuw 'horizontaal' gaat zitten. Het mannetje arriveert kort hierna, maar landt op een tak boven het vrouwtje. Het vrouwtje vliegt om de hoek van het schiereilandje en verdwijnt uit zicht; het mannetje vliegt haar achterna.

Bezete nest

Op vrijdag 21 april wordt om 10.30 uur op de inmiddels bekende stek een Zwarte Wouw op de uitkijk aangetroffen; de vogel vliegt even later het

bos in. Om 10.35 uur wordt het paartje ontdekt op een oud kraaiennest slechts enkele meters verwijderd van de uitkijkpost, tevens de plek waar de vogels eerder copulerend werden gezien. Het vrouwtje ligt op het nest, terwijl de partner op de rand staat en seconden later afvliegt. Het nest ligt in een boomvork aan de rand van de plas en is met telescoop vanaf de oever aan de overzijde goed te zien. Om 11.15 uur vindt een afflossing plaats en gaat het vrouwtje in een boom nabij zitten. De partner lijkt wat onwennig en staat eerst langdurig op de rand alvorens daadwerkelijk op het nest te gaan liggen (auteur).

Ook op zaterdag zijn twee vogels aanwezig, waarvan één op het nest (J. Vreken, T. Cuijpers).

Een week later, op 28 april 13.00 uur, wordt het vrouwtje opnieuw broedend op het nest aangetroffen. Om 13.30 uur landt het mannetje op de nestrant en vliegt het vrouwtje af.

Het mannetje blijft op de rand staan en lijkt later op de achterrand in 'hoogzit' aan de nestkom te sleutelen; van afstand kan een definitieve broedovername niet worden vastgesteld. De vogel vliegt ongeveer 15 minuten later weer af en gaat in een nabije boom zitten; het vrouwtje heeft het nest inmiddels van achteren 'ongezien' benaderd en is weer op het nest gaan liggen. De vogel ligt vrij diep en alleen met telescoop is de bebroeding met zekerheid vast te stellen. Het mannetje vliegt voorlangs en gaat weer jagen.

Door persoonlijke omstandigheden worden door de auteur hierna geen waarnemingen meer verricht, maar op 3 juni worden beide oudervogels gezien, waarvan één op het nest (J. Vreken, T. Cuijpers). Ook op 5 juni wordt nog een vogel op het nest gezien (zie foto N. Reneerkens).

Mislukt....

Op de avond van 7 juni wordt geconstateerd dat het nest is verlaten (J. Vreken, N. Reneerkens). Een ochtendbezoek op 8 juni, waarbij de nestlocatie wordt bezocht, bevestigt dit. De plek rond de nestboom wordt bekeken op sporen van verstoring, maar deze zijn niet aanwezig. Ook de kruidlaag met manshoge brandnetels is nog geheel intact (J. Vreken, N. Reneerkens). Op 11 juni wordt de nestboom beklommen en een nestcontrole verricht. Het aanvankelijke kraaiennest blijkt inmiddels uitgebouwd tot een typisch wouwnest met dikke takken en gevuld met touw, vodden, landbouwplastic en zelfs een stuk piepschuim (zie foto).

De nestkom is, op enkele donsveertjes na, leeg, maar bevat poepsporen (zichtbaar linksboven in de foto) van tenminste één jong dat een week tot 10 dagen oud is geworden (mededeling S. van Rijn, P. Voskamp).

Algemene beschrijving in vergelijking met het broedgeval

Status

De Zwarte Wouw is in tegenstelling tot zijn grotere broer, de Rode Wouw *Milvus milvus*, een Trans-Sahara trekker, die overwintert in Centraal en Zuid-Afrika. De voorjaarsstrek begint in februari en de eerste vogels bereiken het Europese vasteland via Gibraltar eind februari-begin maart (Snow & Perrins, 1998).

In Limburg verschijnen de eerste doortrekkers gewoontegetrouw eind maart. Vanaf half april nemen de aantallen toe om eind april, begin mei te pieken. Eind mei zijn de meeste doortrekkers gepasseerd (Hustings *et al.*, in druk). Jaarlijks gaat het hierbij om hooguit enkele tientallen vogels die vermoedelijk op weg zijn naar de Duitse, Poolse en Baltische broedgebieden. De doortrek in Limburg verschilt hiermee niet wezenlijk van het landelijke patroon (Bijlsma *et al.*, 2001).

Nederland en Vlaanderen liggen aan de westgrens van het Europese broedareaal.

Als een typisch warmteminnende 'laagland' soort mijdt de Zwarte Wouw maritieme of alpiene invloeden (Hagemeijer & Blair, 1997). Broedgevallen zijn

hier tot op heden dan ook incidenteel en bovendien weinig succesvol. Zie voor een overzicht o.a. Bijlsma *et al.*, 2001; SOVON, 2002; Vermeersch *et al.*, 2006. Vermeldenswaardig voor Limburg zijn broedgevallen in 1995 en 1997 vlak over de grens bij Venlo aan de Krickenbecker Seen (D); beide pogingen mislukten kort na de eileg (Hustings *et al.*, in druk). Een broedpoging net over de grens in Hochter Bampd te Neerharen/Lanaken in 2001 werd tijdens de nestbouw verstoord door vissers (Vermeersch *et al.*, 2004). In datzelfde jaar werden eind april ook baltsende vogels gezien boven Belgisch grondgebied ter hoogte van Koeweide Grevenbicht aan de Maas (Vogelinfo Limburg). Waarnemingen van baltsende vogels in Limburg zijn overigens ook bekend uit 1983, 2000 en 2002 (Hustings *et al.*, in druk).

Meldingen van rondzwerfende overzomeraars zijn minder ongebruikelijk en lijken jaarlijks zelfs toe te nemen: op waarneming.nl zijn voor heel Nederland eind juli 2006 al meer dan dertig juni-juli waarnemingen binnengekomen tegen vijftien meldingen in dezelfde periode over 2005. Mogelijk gaat het hierbij vooral om jonge (2-3 kalenderjaar) vogels die nog niet geslachtsrijp zijn. Opvallend genoeg deden in de zomer van 2005 al geruchten de ronde van overzomerende vogels in de omgeving van Koningssteen. Tussen eind juni en half juli werden in dat jaar overvliegende exemplaren gezien bij Echt, Montfort en Linne (Vogelinfo Limburg). Deze plekken liggen hemelsbreed op slechts enkele kilometers van de broedlocatie in 2006.

Verlaten nest van Zwarte Wouw, Stevensweert, 11 juni 2006 (S. van Rijn)

*Zwarte Wouw, Thorn, broedvogel van Stevensweert,
17 april 2006 (R. Schols)*

Doortrekker, overzomeraar of broedvogel?

De Maasvallei met haar grindgaten, visplassen en heren der verspreide rivierbossen (Hochter Bampd, Kerkeweerd, Kollegreend, Koningssteen) lijkt een ideaal broedgebied voor de Zwarte Wouw. Dat doortrekkers hier af en toe eens even uit de hogere luchtlagen afdalen voor een nadere inspectie van de omgeving, en wellicht enkele dagen blijven hangen, is daarom niet verrassend te noemen.

Wellicht was er rond half april werkelijk een tweede paartje met 'voortplantingsneigingen' bij Koningssteen aanwezig. Omdat de vogels op de verschillende locaties niet gelijktijdig werden gezien bleef vaak onduidelijk hoeveel vogels zich daadwerkelijk in de omgeving ophielden. Helaas biedt de geringe kleedvariatie van Zwarte Wouw weinig aanknopingspunten tot individuele herken-

ning in het veld. Ook de geslachten zijn op basis van verenkleed niet van elkaar te onderscheiden (Forsman, 1999). Bij een relatief 'sociale' soort als de Zwarte Wouw, die ook op geringe afstand (semikoloniaal) van elkaar kunnen nestelen is dit nogal een handicap voor vogelonderzoekers. Individuele ruiverschillen kunnen dit met de vordering van het broedseizoen wellicht deels opheffen. Wanneer niet alle potentiële broedlocaties bezocht worden is een broedpaar gemakkelijk over het hoofd te zien. Het vrouwtje van de Zwarte Wouw vertoeft na aankomst in het broedgebied en de nestplaatskeuze vrijwel uitsluitend nog in de directe omgeving van het nest (Glutz von Blotzheim *et al.*, 1989; Snow & Perrins, 1998). Hierdoor worden ook de waarnemingen van 'losse' vogels opeens interessant.

Op de mogelijkheid van jaarlijks overzomerende, niet-broedende, vogels is al eerder gewezen.

Balts en broedgedrag

De 'propellervlucht', waarin beide vogels in elkaar gehaakt naar beneden zwaaien, is een fraai onderdeel van de balts en wordt uitgebreid beschreven in HBV (Glutz von Blotzheim *et al.*, 1989). Deze luchtshow is echter niet uniek voor Zwarte Wouw en komt ook bij andere grote roofvogels voor.

Tijdens de balts, die meteen na aankomst van het vrouwtje in het broedgebied begint, toont het mannetje het vrouwtje verscheidene nestlocaties, waaruit zij een keuze maakt.

De horst wordt hoofdzakelijk door het mannetje gebouwd, maar oude kraaien- of roofvogelnesten worden evenzeer gebruikt. Het nest wordt tijdens de broed- en jongenfase nog vaak verstevigd en opgefleurd met plastic, touw of ander materiaal. Kenmerkend schijnen ook grond- of leemresten te zijn die in het nest worden verwerkt, wat bij langdurige regenval tot zeer natte situaties en zelfs jongenmortaliteit kan leiden (Glutz von Blotzheim *et al.*, 1989). Het kraaiennest bij De Brandt is door de wouwen snel in gebruik genomen en toonde in de eerste week van broeden nog geen specifieke kenmerken van een wouwennest. De digiscoop-foto genomen op 20 mei van een van de oudervogels op het nest laat zien dat inmiddels een groot stuk blauw plastic in het nest is verwerkt. Ook de foto genomen tijdens de nestcontrole in juni laat geen twijfel dat tijdens het broeden verder aan het nest is gewerkt. Van grond- of leemresten in het nest waren tijdens de nestcontrole overigens geen sporen aanwezig (mededeling P. Voskamp).

Uit de waarnemingenreeks valt af te leiden dat op 19 of 20 april met de eileg is begonnen.

Met een 'gemiddelde' broedduur van 28 dagen (Harrison & Castell, 2002) betekent dit dat in de derde week van mei het (eerste) jong uit het ei is gekropen. Omdat eind mei sprake was van een periode met extreem slecht weer van forse regen- en hagelbuien, gecombineerd met zware windstoten en lage temperaturen, is dit de pullus/pulli vermoedelijk fataal geworden.

Over de deelname van het mannetje aan het uitbroeden van de eieren bestaat onzekerheid.

Vast staat in ieder geval dat het vrouwtje dit het merendeel van de tijd voor haar rekening neemt. Op het nest van De Brandt is één keer met zekerheid broedaflossing waargenomen, een tweede maal nam het mannetje alleen de 'bewaking' over en leek te sleutelen aan de nestkom. Het vrouwtje zit de eerste dagen echter minder vast op de eieren dan later (Glutz von Blotzheim *et al.*, 1989), hetgeen met de compleetheid van het legsel te maken zal hebben.

Conclusie

Het mislukken van het broedgeval hoeft niet persé tot droefenis te leiden.

Het is welhaast zeker dat de oorzaak van natuurlijke aard was. Zoals hiervoor beschreven is van menselijke verstoring gedurende de broedcyclus geen sprake geweest.

Regelmatig is gespeculeerd dat het mogelijk om 'eerste keer' broedvogels ging, die de zomer ervoor het gebied hebben verkend. De Zwarte Wouw wordt pas in de loop van het derde kalenderjaar geslachtsrijp, waardoor het hier om vierde kalenderjaar vogels zou gaan.

Onervaren broedvogels zijn wellicht minder succesvol dan ervaren broeders, maar het mislukken van een broedstel in het pulli-stadium door slecht weer is bij Zwarte Wouw zeker geen uitzondering (Glutz von Blotzheim *et al.*, 1989).

En met een paarband 'over de seizoenen' heen en een 'ausgeprägte horsttreue' bij deze soort (Glutz

von Blotzheim *et al.*, 1989) kijken we verwachtingsvol uit naar het voorjaar van 2007.

Dankwoord

De meeste voorjaarswaarnemingen kwamen via de e-mailgroep van VogelinfoLimburg binnen, alle waarnemers hartelijk dank. Nicole Reneerkens vulde de voor mij ontbrekende waarnemingen uit de broedperiode aan. Paul Voskamp kwam met aanvullende gegevens over de nestcontrole. Ran Schols stelde voorpublicatie-gegevens uit de nieuwe Avifauna van Limburg ter beschikking. Boena van Noorden leverde commentaar en suggesties op de eerste versie van dit verhaal.

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001.** Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2), pag.138-139. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Forsman D., 1999.** The Raptors of Europe and The Middle East, A Handbook of Field Identification, pag. 65-76. T & A D Poyser, London.
- Glutz von Blotzheim U.N., K.M. Bauer & E. Bezzel, 1989.** Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 4 Falconiformes, pag.97-136. AULA-Verlag GmbH, Wiesbaden.
- Hagemeijer E.J.M. & M.J. Blair (Editors), 1997.** The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance, pag.132-133. T & A D Poyser, London.
- Harrison C.J.O. & P. Castell, 2002.** Collins Field Guide Bird Nests, Eggs and Nestlings of Britain and Europe. Harper Collins Publishers, London.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, in druk.** Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg.
- Snow D.W. & C.M. Perrins, 1998.** The Birds of the Western Palearctic – Concise Edition, Vol.1 Non-Passerines, pag.295-298. Oxford University Press, Oxford.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002.** Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000, pag.152. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey, Leiden.
- Vermeersch G., A. Anselin, K. Devos, M. Herremans, J. Stevens, J. Gabriëls & B. van der Krieken, 2004.** Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002, pag.161. Mededelingen van het Instituut van Natuurbehoud 23, Brussel.
- Vermeersch G., A. Anselin & K. Devos, 2006.** Bijzondere broedvogels in Vlaanderen in de periode 1994-2005, pag. 29. Mededelingen van het Instituut van Natuurbehoud 23, Brussel.

Populatieontwikkeling van de Kerkuil in Limburg in de periode 2001-2005

Jacques Ummels

In *Limburgse Vogels* is eerder de populatieontwikkeling van de Kerkuil *Tyto alba* in Limburg over de periode 1967-2000 besproken (Ummels, 2001). Dit artikel beschrijft de periode 2001-2005. Inmiddels lijkt het er op dat de soort uit de gevarenzone (Rode Lijst) is geklommen. Naast de jaarlijkse tellingen heeft de Kerkuilenwerkgroep Limburg de afgelopen vijf jaren tevens extra aandacht besteed aan een inventarisatie van de belangrijkste doodsoorzaak en aan de voedselkeuze van de Kerkuil in Limburg. Die resultaten worden eveneens in dit artikel samengevat.

De ontwikkeling van het aantal broedparen in de periode 2001-2005

De broedpopulatie van de Kerkuil heeft in Limburg, evenals in de rest van Nederland, een sterke groei doorgemaakt. Het aantal broedparen is – met kenmerkende fluctuaties veroorzaakt door weersomstandigheden en voedselaanbod – toegenomen van 123 in 2000 tot 188 in 2005. Naar alle waarschijnlijkheid hebben de inspanningen van de vele vrijwilligers hier een aanzienlijk steentje aan bijgedragen. De doelstelling van de stichting Kerkuilenwerkgroep Nederland, waarvan de Kerkuilenwerkgroep Limburg deel uitmaakt, is om in muizenrijke jaren een landelijke broedpopulatie te hebben van 2000 paren en in muizenarme jaren van 1000 paren.

Om deze doelstelling te bereiken zijn diverse beschermende maatregelen getroffen die in bovengenoemd artikel (Ummels, 2001) zijn beschreven. Zo zijn in de periode tot 2000 circa 780 nestkasten geplaatst. Dit nestkastenbestand is, met financiële ondersteuning van de Provincie Limburg, in de periode 2000 – 2005 uitgebreid tot 1000. Inmiddels is de subsidiëring op het bieden van alternatieve nestgelegenheden helaas grotendeels beëindigd.

Broedseizoen 2001

De Kerkuil is in 2001 in geheel Nederland sterk toegenomen. In Limburg steeg het aantal broedparen ten opzichte van 2000 met maar liefst 35%. Werden er in 2000 123 eerste legfels geteld, in 2001 steeg dit

aantal tot 186. Tijdens dit seizoen zijn er een aantal natte periodes geweest, waarin er op vele locaties dode vogels zijn aangetroffen. Het jaar 2001 was verder ook het jaar van de 'kraakpraktijken'. Broedende Kerkuilen waren namelijk aanwezig in kasten van zowel Steenuil *Athene noctua* als Bosuil *Strix aluco*. Echter ook het omgekeerde deed zich voor. Zo nam

Figuur 1. Verspreiding van de broedparen in 2005

een paartje Steenuilen in Griendtsveen bezit van een kerkuilenkast om daar succesvol een legsel in groot te brengen. Overigens waren geen van deze kasten bezet, dus zijn er geen nesten verloren gegaan.

Broedseizoen 2002

Het jaar 2002 was geen goed muizenjaar en er was dan ook een terugval van 186 naar 161 broedparen. Zoals bekend is ook het aantal uitgevlogen jongen sterk afhankelijk van het voedselaanbod. Was dit in 2001 nog gemiddeld 4, in 2002 vlogen er gemiddeld 3,2 jongen per nest uit.

Kerkuil en Steenuil zijn beide soorten die voornamelijk op of bij boerderijen broeden. Vanwege het feit dat de Steenuil als broedvogel sterk in aantal terugloopt, is er dit seizoen samenwerking gezocht met de Steenuilenwerkgroep Limburg die zich inzet voor het herstel van deze uilensoort. De leden van de Kerkuilenwerkgroep zijn gevraagd om ook voor de Steenuil hun hulp te verlenen.

Broedseizoen 2003

Kenmerkend voor 2003 is de grote spreiding van de broedperiode. Van half april tot eind september zijn er jonge vogels op de nesten waargenomen. Deze periode is normaal gemiddeld twee maanden korter. De zeer hoge temperatuur in de zomer eiste veel slachtoffers. Deze liep in Limburg gedurende de 14 dagen durende hittegolf in augustus op tot 38 °C (KNMI). Met name op twee broedplaatsen, waar de uilen het nest direct onder een golfplaten dak hadden gemaakt, liep de temperatuur zo hoog op dat de jonge vogels stierven. De broedvogels op de kleigronden in Zuid-Limburg deden het relatief een stuk beter dan de vogels op de zandgronden in Midden- en Noord-Limburg. In Zuid-Limburg was er een toename van 14 procent terwijl er in Noord en Midden-Limburg het aantal broedvogels met respectievelijk 27 en 14 afnamen. Mogelijk worden zandgronden heter en droger dan de kleigronden. In

Kerkuil, Venray, 7 oktober 2005 (P. Palmen)

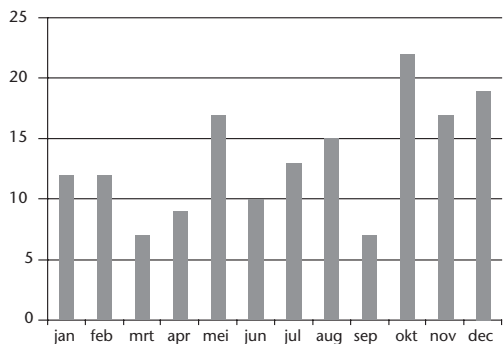
de drie regio's werden 138 broedparen genoteerd. In 2003 is de Kerkuilenwerkgroep Nederland, die tot dan toe een werkgroep was van Vogelbescherming Nederland, verder gegaan als zelfstandige stichting onder de naam Stichting Kerkuilenwerkgroep Nederland.

Broedseizoen 2004

Voor de vijfde maal in successie kent Limburg een goed broedseizoen voor de Kerkuil. In totaal werden er in de provincie 149 plaatsen met broedvogels geregistreerd. Vooral het grote voedselaanbod in

Tabel 1. Resultaten over de periode 2001 tot en met 2005

jaar	eerste broedsels				tweede broedsels	uitgevlogen jongen	gem. uitgevl. jongen	broedparen Nederland
	Noord-Limburg	Midden-Limburg	Zuid-Limburg	Totaal Limburg				
2001	67	74	43	184	16	652	3,7	2477
2002	67	65	29	161	6	501	3,2	2056
2003	49	56	33	138	0	355	2,7	1903
2004	61	60	28	149	23	465	3,1	2395
2005	71	68	49	188	3	644	3,6	2796

Figuur 2. Gevonden verkeersslachtoffers per maand

heel Limburg zorgde voor dit resultaat. In Noord-Limburg werden locaties aangetroffen die vrijwel volledig door Veldmuizen (*Microtus arvalis*) waren kaalgevreten.

Het grote voedselaanbod, tot laat in het seizoen, vertaalde zich niet alleen in het grote aantal eerste broedsels. Op maar liefst 23 locaties is er voor de tweede maal een legsel geproduceerd en landelijk werden er zelfs 15 derde broedsels genoteerd.

Broedseizoen 2005

Voor zover bekend is 2005 het jaar waarin in Limburg het hoogste aantal broedparen is geregistreerd sinds 1967. Op 188 locaties zijn broedende vogels aangetroffen en op drie plaatsen is er een tweede maal gebroed (figuur 1). Het lijkt er op dat de Kerkuil nu uit de gevarenzone is gekomen. Voor het vijfde jaar achter elkaar is een totaal aantal broedvogels in Nederland boven de 2000 paren vastgesteld.

Slachtoffers als gevolg van het verkeer

Dat het verkeer een van de belangrijkste bedreigingen is voor de Kerkuil hebben vele auteurs al uitvoerig beschreven (o.a. de Jong & Paulusma, 1996; Rodts *et al.*, 1998). In het kader van het Soortbeschermingsplan Kerkuil is reeds eerder onderzoek gedaan naar deze doodsoorzaak. Op basis van dit onderzoek zijn in Nederland knelpunten gedefinieerd en is er een kaart gemaakt waarop knelpunten zijn aangegeven. Onder een knelpunt wordt verstaan (de Heer, 1998): een traject waar minstens 5 slachtoffers binnen 5 jaar en binnen een wegtraject van 5 kilometer zijn gevallen.

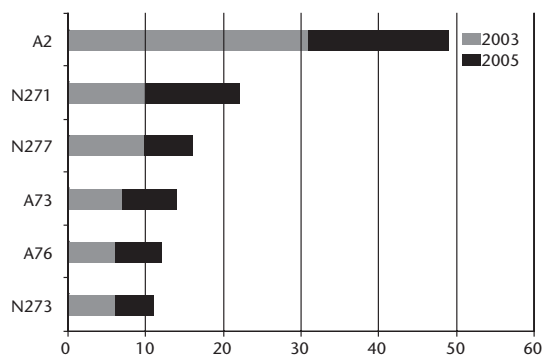
De onderzoeksgegevens ten behoeve van het soortbeschermingsplan zijn door een stagiaire van Hogeschool Larenstein geanalyseerd om relaties te vinden tussen slachtofferlocaties en hun omgevingskenmerken (de Heer, 1998). Op basis hiervan kunnen dan beschermende maatregelen worden getroffen.

Gerelateerd aan de sterke toename van het aantal broedparen sinds 2000, heeft de Kerkuilengroep Limburg de afgelopen jaren (helaas) veel gegevens kunnen verzamelen over het aantal verkeersslachtoffers langs de Limburgse wegen.

In 2003 is aan Steven Jansen van bureau Taken Landschapsplanning gevraagd om alle slachtoffers die hij aantroef te registreren. In het kader van zijn werkzaamheden reist hij veel. Alle vondsten werden

Dode Kerkuil:
verkeersslachtoffer
(S. Jansen)

Figuur 3. Slachtoffers op de zes 'gevaarlijkste wegen'

geregistreerd op datum, exacte vindlocatie en nummer van de weg. Het betreft alleen dode dieren die gedurende het hele jaar direct langs of op de weg zijn aangetroffen. Alleen in de maand september is niet structureel gezocht. Deze gegevens zijn aangevuld met de losse vondsten die we uit de drie regio's hebben ontvangen.

Het trieste eindresultaat bedraagt dan 167 dode Kerkuilen. Het zal niet verbazen dat de meeste slachtoffers vallen op en langs de autosnelwegen. Hier jaagt de Kerkuil op muizen die zich ophouden in de berm en stroken langs de wegen en binnen verkeersknooppunten. Alleen al langs de A2/E25 zijn er 31 slachtoffers aangetroffen.

Een bijzonder gevaarlijk gebied is verder de omgeving van het knooppunt Kerensheide.

Als we de slachtoffers intekenen op de kaart en koppelen aan de wegen is er op diverse plaatsen sprake van duidelijke knelpunten. Zo zijn er in 2003 in vijf verschillende kilometerhokken twee slachtoffers gevonden en zijn er in de omgeving van het knooppunt Kerensheide (A2) zelfs vijf dode Kerkuilen aangetroffen. Het zijn ook niet alleen de jonge (onervaren) vogels die ten prooi vallen. Ook in het voorjaar en de zomermaanden worden slachtoffers gevonden (figuur 2). In deze periode zijn er nog geen uitgevlogen jongen.

In 2005 is nogmaals extra aandacht besteed aan deze bedreiging. Ook nu hebben we de gegevens van Steven Jansen en de gegevens uit de regio's samengevoegd. Steven heeft in 2005 echter niet systematisch gezocht; het betreft de dieren die hij toevallig tijdens zijn werkzaamheden heeft aangetroffen. Vanaf november zijn er bovendien gegevens verzameld door Mark Loeffen. Omdat

Figuur 4. Kerkuil verkeersslachtoffers in 2003

hij van een aantal trajecten in het zuiden vrijwel dagelijks gebruik maakt en speciaal aandacht heeft voor verkeersslachtoffers is er op deze trajecten wel sprake van een structurele aanpak. In totaal werden er 117 slachtoffers gevonden.

Al in de loopperiode van het Soortbeschermingsplan Kerkuil (1994-1999) is er onderzoek gedaan om het verongelukken van Kerkuilen te verminderen of te voorkomen. De volgende aanbevelingen zijn gedaan:

- Aanbrengen van beplanting of wallen vlak langs autowegen, om Kerkuilen en andere vogels te dwin-

Table 2. Pluisgegevens in het kader van het braakbalmonitoringsproject van 2003-2004 (VZZ)

	jan	feb	mrt	mei	jun	jul	sep	okt	nov	dec	totaal
Veldmuis	152	130	20	72	30	20	68	28	394	210	1124
Huisspitsmuis	190	169	12	12	46	11	37	33	438	114	1062
Bosspitsmuis	112	68	-	41	46	22	15	30	611	82	1027
Bosmuis	107	91	5	38	30	25	35	47	467	139	984
Aardmuis	47	22	1	13	18	13	12	8	151	50	335
Rosse woelmuis	15	41	-	10	8	5	1	5	80	27	192
Dwergspitsmuis	39	6	1	4	6	2	-	6	85	12	161
Dwergmuis	24	14	2	5	2	4	2	4	35	17	109
Huismuis	1	34	7	8	-	-	-	-	6	3	59
Ondergrondse woelmuis	7	8	5	2	2	-	-	-	26	2	52
Vogel	2	1	-	1	1	-	-	-	6	4	15
Woelrat	2	2	-	-	-	-	-	-	4	3	11
Bruine rat	1	-	-	1	-	1	-	-	7	-	10
Tweekleurige Bosspitsmuis	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	10
Amfibie	-	-	-	-	1	1	-	3	3	-	8
Grote Bosmuis	-	-	-	2	-	-	-	-	5	-	7
Kever	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	3
Gewone Bosspitsmuis	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
Woelmuis spec.	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Mol	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Waterspitsmuis	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Vleermuis	-	-	-	-	-	-	-1	-	-	-	1
totaal	702	586	66	209	190	104	171	164	2321	664	5177

gen de wegen op veilige hoogte over te steken en om het jagen langs de rijbaan te beperken.

- Verminderen van het aantal geschikte zitplaatsen voor Kerkuilen langs de rijbanen. Dit onder andere door reflectiepalen en hectometerpalen ongeschikt te maken als zitplaats.

- Verminderen van de leefmogelijkheden voor muizen in wegbermen door de beperking van de groei van voedselplanten.

- Scheppen van andere voedselgebieden voor de Kerkuil als alternatief voor wegbermen.

In samenwerking met de Kerkuilenwerkgroep Regio Friesland is de afgelopen 2 jaar naar een oplossing gezocht om het aantal geschikte zitplaatsen langs de rijbanen te beperken.

Kerkuilen bespieden hun prooi namelijk bij voorkeur vanaf hectometerpaaltjes. Tijdens het prooi zoeken vliegen ze dan van paaltje naar paaltje. Naar aanleiding van deze observaties heeft Johan de Jong vele constructies gemaakt en uitgetest in het vogelopvangcentrum 'De Fûgelhelling' te Ureterp.

Natwee jaar testen van vele modellen is de conclusie: *wat men ook bedenkt, de Kerkuil gaat er op zitten!* De beste oplossing zou dan ook zijn dat de paaltjes

verdwijnen en dat de aanduiding op het wegdek wordt geschilderd. Samen met Rijkswaterstaat worden de resultaten geëvalueerd en nieuwe pogingen ondernomen om een oplossing te vinden.

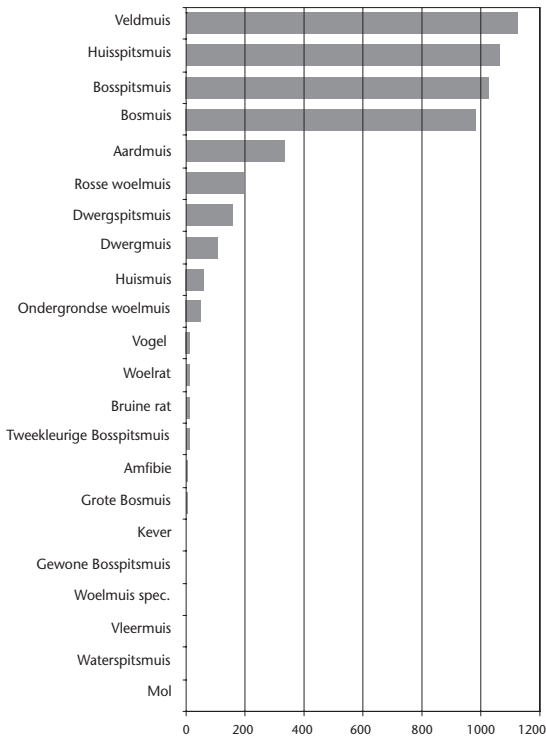
Voedselkeuze van de Kerkuil op basis van braakbalpluisgegevens

Op een aantal nestlocaties worden regelmatig braakballen verzameld en opgestuurd naar de Vereniging van Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ), waar ze in het kader van het Braakbalmonitoringsproject worden onderzocht.

Voor de VZZ zijn de gegevens van belang voor het verspreidingsonderzoek van kleine zoogdieren en de aanstaande Limburgse zoogdierenatlas. Voor de uilenliefhebbers geven de pluisresultaten een goed overzicht van de voedselkeuze van de Kerkuil.

In de periode 2001-2005 zijn alleen braakballen verzameld in de jaren 2003 en 2004 (tabel 2 en figuur 5).

De pluisresultaten betreffen 5177 prooidieren. Hiervan nemen de Veldmuis *Microtus arvalis*, Huisspitsmuis *Crocidura russula*, Bosspitsmuis *Sorex araneus* en *Sorex coronatus* en Bosmuis *Apodemus*

Figuur 5. Het menu van de Kerkuil in Limburg in 2003-2004 (Braakbalmonitoringsproject, VZZ)

sylvaticus ruim 80% in beslag. Ook in een eerder Limburgs onderzoek over de periode 1998-2001 domineerden deze vier prooidieren in de menulijst van de Kerkuil (Ummels, 2001). Ze vormen in onze provincie het stapelvoedsel van de Kerkuil.

In het zuiden van Limburg zijn op een drietal plaatsen mogelijke schedels en kaken van de Grote Bosmuis *Apodemus flavicollis* aangetroffen. Omdat het hier een soort betreft die in Limburg nog maar enkele keren en bovendien in een beperkt verspreidingsgebied is vastgesteld, is er in november 2005 door Johannes Regelinck een klein aanvullend onderzoek met lifetraps in de omgeving van Geulle gedaan, waar enkele van de mogelijke schedelresten vandaan komen. Tijdens dit onderzoek zijn in totaal 125 muizen gevangen. Het betreft de Rosse Woelmuis *Clethrionomys glareolus* (59), Bosmuis (38), Veldmuis (22), Dwergmuis *Micromys minutus* (3), Dwergspitsmuis

Sorex minutus (2) en de Huisspitsmuis (1). Geen enkele Grote Bosmuis werd gevangen.

Hoe nu verder?

De doelstellingen van de Kerkuilenwerkgroep zijn in de laatste jaren geheel bereikt. Gestreefd zal worden om deze resultaten te consolideren. Dit kan door het onderhoud en eventueel tijdig vervangen van de alternatieve nestgelegenheden. Helaas is de subsidiëring voor het bieden van deze alternatieve nestgelegenheden grotendeels beëindigd. Er zal in de toekomst gezocht moeten worden naar mogelijkheden om aan de benodigde financiële middelen te komen. Ook de voorlichting en handelend optreden bij problemen zal nodig blijven. Om de toekomst van de Kerkuil te kunnen garanderen, zal de inzet van de vele vrijwilligers daarom ook hard nodig blijven.

Dankwoord

In de afgelopen jaren hebben bijna 200 vrijwilligers van de Kerkuilenwerkgroep een kleine duizend broedplaatsen gecontroleerd. Hierbij wil ik deze mensen hartelijk danken voor hun inspanningen. Bijzonder dank ik de drie regiocoördinatoren, Peter Stijnen, Lex Verbeek en Ralf Bovee die zorgden dat ik jaarlijks alle gegevens op tijd kon verwerken. Steven Jansen van Bureau Taken Landschapsplanning en Dick Becker van VZZ dank ik respectievelijk voor het verzamelen van de verkeersslachtoffers en het beschikbaar stellen van de pluisgegevens van het braakbalmonitoringsproject.

Literatuur

- Binsbergen A.J. & van Ommering, 1996. Soortbeschermingsplan Kerkuil. Ministerie van LNV, Den Haag.
- Fopma A., 2000. Evaluatie Soortbeschermingsplan Kerkuil 1994-1999. Vogelbescherming Nederland.
- de Jong J., 1995. De Kerkuil en andere in Nederland voorkomende uilen. Friese Pers Boekerei.
- de Jong J. & J. Paulusma, 1996. De Kerkuil als verkeersslachtoffer. Vanellus 49(5).
- Rodts J, et al., 1998. Dieren onder onze wielen fauna en wegverkeer. Vogelbescherming België.
- Ummels J., 2001. Populatieontwikkeling van de Kerkuil (Tyto alba) in Limburg in de periode 1967-2000. Limburgse Vogels 13: 13-18.
- Ummels J. et al., (2001-2005). Kerkuilverslag 2001-2005. Kerkuilenwerkgroep Limburg.
- Vogelbescherming Nederland (2001-2005). Kerkuilenwerkgroep Nederland: Uilen Nieuwsbrief (2001-2005).

Limburgse Grutto's in de knel

Resultaten van de vierde provinciale Gruttocensus 2006

Jacob van der Weele & Boena van Noorden

Het gaat ondanks vele inspanningen nog steeds niet goed met onze weidevogels. Binnen diverse landelijke gremia is al veel aandacht aan dit onderwerp besteed. Dit heeft mede geleid tot legio onderzoeken naar de oorzaken van achteruitgang. De Grutto *Limosa limosa limosa* vormt het boegbeeld van deze groep en wordt in Limburg al met enige regelmaat geïnventariseerd. In 1994, 1996 en 2000 is door de Provincie Limburg de balans opgemaakt van het aantal Gruttoterritoria welke in Limburg vastgesteld kon worden (Van Noorden & Schols, 1994; Van Noorden & Ellenbroek, 1997; Van Noorden & Kluskens, 2000). Uit al deze onderzoeken komt het beeld van een gestage, maar zekere achteruitgang van de Grutto naar voren. In 2006 is door de provincie Limburg wederom een Gruttocensus uitgevoerd. In dit artikel worden de resultaten van deze census besproken.

Methodie en Resultaten

De provincie heeft in Limburg in het voorjaar van 2006 een Gruttocensus uitgevoerd. De methodiek is dezelfde als die is gebruikt bij de censussen in 1997 en 2000 (van Noorden & Ellenbroek, 1997). Dit maakt het mogelijk de resultaten van vorige karteringen direct te vergelijken. Een selectie van onderzoeksgebieden is gemaakt op grond van het voorkomen van de Grutto in de vorige karteringen. Dit zijn dezelfde gebieden als bij de laatste Gruttocensus in 2000 (Van Noorden & Kluskens, 2000; figuur 1). We zijn er van uitgegaan dat er geen spontane vestiging van Grutto's heeft plaatsgevonden buiten deze gebieden. Om deze reden is de census beperkt tot gebieden waarvan het voorkomen van Grutto's in het verleden bekend was. In week 17 (24-30 april) zijn alle telgebieden vanaf een uur na zonsopgang bezocht. Hierbij werden alle territoriumindicerende waarnemingen op kaart ingetekend. De locaties waar tijdens het eerste bezoek Grutto's werden aangetroffen zijn in week 20 (15-21 mei) voor de tweede maal onderzocht. Het gebied begrensd door de Zuid-Willemsvaart, het kanaal Wessem-Nederweert, de Rijksgrens met België

en de provinciegrens met Noord-Brabant (regio Nederweert-Weert-Ittervoort) werd in 2006 gekarterd in het kader van de vlakdekkende provinciale broedvogelkartering. Hier zijn de Grutto's tijdens de reguliere bezoeken (3x) in de periode 15 maart - 1 juli geïnventariseerd. Vervolgens zijn de veldwaarnemingen geclusterd tot territoria op basis van de provinciale broedvogelcriteria (Schols & Schepers, 1991). In totaal werd circa 8150 hectare onderzocht. In figuur 1 staan de locaties weergegeven waar bij de census van 2006 territoria zijn aangetroffen. De grootte van de stip geeft het aantal territoria weer per telgebied. Het gaat hier enkel om vastgestelde territoria; het broedsucces van de Gruttoparen is in dit onderzoek niet meegenomen.

In Limburg zijn in 2006 tijdens de Gruttocensus 68 territoria vastgesteld. De Grutto is zoals verwacht het meest talrijk vertegenwoordigd in de Peelregio. In de graslanden rondom de Groote Peel werden veruit de meeste territoria aangetroffen (n= 28). Ten zuiden en ten oosten van Weert zijn verspreid gelegen locaties met enkele Gruttoterritoria vastgesteld. Het aantal territoria per locatie varieert hier van 1 tot 6

Grutto, Groote Peel, mei 2005 (J. Gense)

(n=16). In een ruime zone tussen de Mariapeel en Venlo is het derde cluster waar Gruttoterritoria zijn aangetroffen. Ook hier varieert het aantal territoria per locatie tussen de 1 en 6 (n=24). Opmerkelijk is dat op Vliegbasis de Peel, wat door Van Noorden & Kluskens (2000) nog wordt benoemd als één van de meest kansrijke gebieden in Limburg, geen enkel territorium op het Limburgse deel meer kon worden vastgesteld. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in het verschrallingsbeheer van de vegetatie. Ook op overige locaties (in figuur 1 gearceerd weergegeven) waar in 2000 nog territoria van de Grutto werden gemeld zijn in 2006 geen territoria meer gemeld (zoals in de kop van Noord-Limburg). Alle locaties met territoria bestaan uit open graslanden. In enkele gevallen, met name rondom de Grootte Peel, zijn in het kader van Programma Beheer weidevogelovereenkomsten afgesloten. In dit geval zijn er met de betrokken agrariërs afspraken gemaakt over uitgesteld maaibeheer (20 juni).

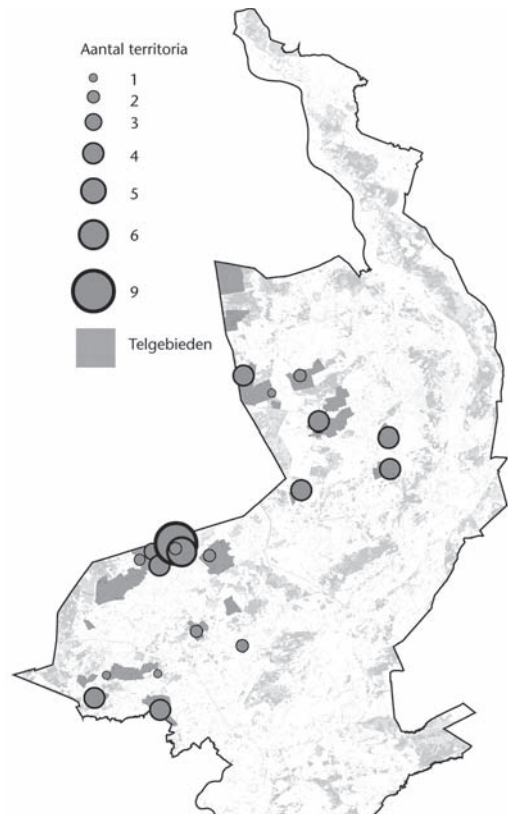
Discussie

In 2006 is slechts een totaal van 68 territoria van de Grutto in Limburg vastgesteld. Dit betekent een achteruitgang van 48 % ten opzichte van de vorige census in 2000. In tabel 1 is de trend per deelgebied terug te vinden. Aangenomen wordt dat het werkelijke aantal territoria wellicht iets hoger ligt doordat enkele territoria gemist zijn bij de telling. Een verklaring voor deze terugval is niet verrassend.

De bedreigingen voor de Grutto zijn de afgelopen jaren op landelijk niveau zeer uitgebreid onderzocht. Het is veelal een combinatie van factoren die per locatie kan verschillen. De belangrijkste hiervan zijn:

1) Het steeds vroeger en vaker maaien. Vaak wordt eind april, midden in het broedseizoen, al de eerste snede geogost. Dit bedreigt zowel de legfels, de broedende vogels als de kuikens. Bovendien neemt het aanbod van hooiland af, hetgeen de voedselsituatie voor de opgroeiende kuikens aanzienlijk verslechterd (Schekkerman *et al.*, 2005). Een recente ontwikkeling is het 's avonds of 's nachts maaien, wat desastreus uitpakt voor broedende vogels (Altenburg & Wymenga, 2000). Graslanden worden ook vaak grootschalig gemaaid. Als gevolg hiervan is er weinig variatie in hoogte in de vegetatie, wat betekent dat er weinig schuilmogelijkheden zijn (Oosterveld, 2006).

2) Het omlaag brengen van de waterstanden wat landbewerking voor agrariërs eenvoudiger maakt.

Figuur 1. Verspreiding van de Grutto in Limburg in 2006. De stipgrootte geeft het aantal territoria per tellocatie weer.

Door de drogere bodem komt de grasgroei sneller op gang en kan de eerste snede vroeger worden geogost.

3) Intensievere bemesting van weilanden wat leidt tot soortenarme graslanden met weinig structuur. Deze graslanden bieden maar een zeer beperkt voedselaanbod.

Het menu van Grutto's bestaat voor een belangrijk deel uit regenwormen en emelten (van den Brink & Buczkiewicz, 2005). Daarnaast blijkt uit onderzoek dat de aanwezigheid van geleedpotigen van groot belang is voor jonge opgroeiende Grutto's, omdat de snavels van deze vogels vaak nog niet hard en lang genoeg zijn voor het opdiepen van regenwormen. De aanwezigheid van geleedpotigen is sterk gerelateerd met structuur in de vegetatie en weersfactoren. Vroege maaidata en koude, natte mei- en junimaanden zijn om deze reden ongunstig voor het broedsucces (van den Brink & Buczkiewicz, 2005).

Tabel 1. Overzicht van de resultaten van de Provinciale Gruttokarteringen in 2006 en een vergelijking met de resultaten uit 2000, 1996 en 1990/93

nr	lokatie	gebied	aantal 2006	aantal 2000	aantal 1996	aantal 1994	trend 2000- 2006 (%)	trend 1994- 1990-93 (%)
1	Broenenhoop / Wetering	Nederweert	28	38	42	76	-26	-63
2	Kruisvennen / Schepersbergpeel	Nederweert/Meijel	2	6	10	47	-67	-96
3	Laarderheide	Nederweert	0	2	4	30	-100	-100
4	Veulensche wateren	Horst/Venray	2	6	7	27	-67	-93
5	Brommer / Heierhoeve	Grubbenvorst	8	4	0	2	+100	+400
6	Hollander / de Koelen	Heythuysen / Nederweert	2	11	10	18	-82	-89
7	Reindonk / Zuringspeel	Horst/Venray	5	17	16	16	-71	-69
8	Heide	Venray	0	2	1	16	-100	-100
9	Dijkerpeel	Weert	1	10	2	13	-90	-92
10	Vliegveld de Peel	Venray	0	7	17	12	-100	-100
11	Meerserven	Hunsel/Stramproy	6	8	14	12	-25	-50
12	Spikke / Hollandia	Weert	5	9	8	12	-44	-58
13	Oirlosche Peel	Venray	4	2	7	10	-100	-60
14	Vliegert / Breedschen Peel	Helden/Sevenum	4	4	6	8	+100	-50
15	Evertsoord	Sevenum	0	4	0	8	-100	-100
16	Kwakvors	Helden	0	0	1	6	-	-100
17	Op de Belt	Bergen	0	1	1	6	-100	-100
18	Ysselsteyn Noord	Venray	0	4	?	4	-100	-100
19	Middelaar	Mook & Middelaar	0	1	?	2	-100	-100
20	Arenbosch	Heythuysen	2	?	?	?	-	-

Een korte grasmat na het maaien speelt ook mogelijke predatoren in de kaart, al heeft landelijk onderzoek uitgewezen dat de rol van predatie niet zo groot is als alom werd gedacht en over de jaren heen een constante factor van verlies vormt (Teunissen *et al.*, 2005). Ook Van Noorden & Kluskens (2001) geven aan dat predatie een vaste maar relatief geringe (7%) bijdrage levert aan verliesoorzaken van weidevogellegfels. Bovendien moet onderscheid gemaakt worden tussen predatie van nesten en van kuikens. Ook hier spelen verschillende predatoren een rol. Al deze verliesoorzaken verminderen de reproductie, die op de lange termijn de Grutto parten speelt (Schekkerman *et al.*, 2005). Steeds vaker worden midden in het broedseizoen (begin mei) al aanzienlijke aantallen volwassen Grutto's op slaappleatsen (bijvoorbeeld Eindhovense baan) aangetroffen terwijl deze volop met het grootbrengen van jongen bezig zouden moeten zijn. Deze trend is ook in andere belangrijke weidevogelregio's, zoals in Friesland terug te vinden (Kleefstra, 2006).

4) Een ander risico vormt het verlies van geschikt broedhabitat. Er worden nog steeds geschikte graslanden waar Grutto's broeden gescheurd. Van Grutto's is waargenomen dat ze bijzonder plaatstrouw zijn (Schekkerman & Muskens, 2000). Op het moment dat voor Grutto's geschikt broed- en opgroei gebied

verloren gaat, zullen niet snel nieuwe gebieden gekoloniseerd worden. Illustratief in dit verband zijn de laatste territoria van het weidevogelgebiedje De Veulensche Wateren (gemeente Venray). Deze bevonden zich in een gescheurd grasland waarop aardbeiplanten geteeld werden, die waren afgedekt met landbouwplastic.

In Limburg heeft de vrijwillige weidevogelbescherming bewezen een positief effect te hebben op het uitkomen van weidevogelnesten. Tevens levert de vrijwillige weidevogelbescherming waardevolle regionale informatie ten aanzien van hierbij betrokken factoren, zoals verliesoorzaken en nestplaatskeuze (van Noorden & Kluskens, 2001). Alle inspanningen ten spijt lijkt Limburg niet gevrijwaard van de achteruitgang van de Grutto. In 1994 werden tijdens de provinciale census nog 339 territoria vastgesteld, wat in 1996 was afgenomen naar 146 territoria. Als gevolg van deze afname werd door van Noorden & Schols de angst uitgesproken dat met de toenmalige trend in achteruitgang in het jaar 2000 de teller van het aantal territoria op ongeveer 70 territoria zou blijven steken. Dit bleek mee te vallen: de Grutto-census 2000 leverde 131 territoria op. Hustings *et al.* (in druk) schatten de Limburgse populatie voor 2000-2004 nog op 120-140 paren. De resultaten van deze census bewijzen dat de achteruitgang nog altijd

geen halt is toegeroepen en de huidige populatie op 70-75 broedparen moet worden geschat.

Hoe de Grutto te behouden?

De negatieve trend van de in Limburg aangetroffen territoria van de Grutto heeft zich onverminderd voortgezet. Ondanks het feit dat het probleem al tijdig onderkend werd en vanuit Rijk en Provincie de nodige maatregelen zijn getroffen is het niet gelukt om het tij te keren. Zo blijken maatregelen, zoals de zware beheerspakketten uit het Programma Beheer weinig populair onder agrariërs en leveren in suboptimale gebieden vaak niet het gewenste resultaat (Berendse *et al.*, 2006). De complexe achterliggende problematiek maakt het noodzakelijk om de inspanningen om de Grutto voor Limburg te behouden te beperken tot de kernpopulaties. Het feit dat Grutto's liefst dicht bij elkaar broeden (Both & Schroeder, 2006) is daarbij een gunstige bijkomstigheid. Dit maakt het mogelijk om op lokaal niveau het Gruttobelang te prevaleren. De graslanden rondom de Grootte Peel lijken daarbij het meest geschikte gebied, gezien de resultaten uit deze census dat de Gruttostand hier het best op peil blijft. Waarschijnlijk speelt hier mee dat op deze locatie het enige Limburgse weidevogelreservaat is gelegen. De combinatie van een stabiel en duurzaam weidevogelreservaat met daarom heen beheergebied lijkt essentieel om de Grutto te behouden. Deze constante factor aangevuld met extra beheergebied (met zware pakketten) maakt het weidevogelgebied rond de Grootte Peel tot de meest kansrijke van onze provincie. Hiervoor zou rondom het weidevogelreservaat in de Peel de mogelijkheid voor het afsluiten van weidevogelpakketten moeten worden verruimd. Om dit te bereiken zal met het beperkte beschikbare aantal hectares (ruime jas weidevogelbeheer) moeten worden geschoven. Door een meer gebiedsgerichte aanpak kan voor weidevogels maatwerk in de pakketten worden gebracht waarbij ook voor geïnteresseerde agrariërs hogere vergoedingen moeten worden geboden. Alleen met het behoud van hooiland (en dus ook melkveebedrijven) in weidevogelgebieden is er toekomst voor de Grutto.

*Jacob van der Weele en Boena van Noorden, Provincie Limburg, afdeling Landelijk Gebied
Postbus 5700, 6202 MA Maastricht*

De belangrijkste aanbeveling die in dit verband meegegeven kan worden is het uitstellen van de maaidatum tot na 15 juli en/of het laten staan van kuikenopvangstroken (hooilandstrook) van circa 1 ha per 10 ha grasland.

Dankwoord

Dankzij de inspanningen van de volgende personen hebben we de Gruttocensus 2006 kunnen uitvoeren: de provinciale karteerders Theo Bakker, Huub Don, Ruud van Dongen, Nicky Hulsbosch, Hans Potters, Willem Steenge, Dick Veenendaal en Bart Veenstra. Jan Staal was bereid de kartering van Vliegbasis de Peel voor zijn rekening te nemen.

Literatuur

- Altenburg W. & E. Wymenga, 2000. Help, de Grutto verdwijnt! De Levende Natuur, 101: 62 – 64.
- Berendse F., J. Verhulst, F. Willems, A. Breeuwer, R. Foppen & D. Kleijn, 2006. De effectiviteit van het Nederlandse weidevogelbeleid. De Levende Natuur 107: 112 – 117.
- Both C. & J. Schroeder, 2006. Grutto's broeden graag samen. Twirre 16: 218.
- van den Brink V. & M. Buczkiewicz, 2005. Voedselbeschikbaarheid voor Grutto's. Twirre 16: 220 – 221.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, in druk. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties, Natuurhistorisch Genootschap Limburg.
- Kleefstra R., 2005. Grutto's jaar na jaar te vroeg, massaal en zonder kroost op Friese slaapplaatsen. Twirre 16: 211 – 215.
- van Noorden B. & R. Schols, 1994. De Grutto in Limburg. Natuurhistorisch maandblad (83) 12: 218 – 228.
- van Noorden B. & F. Ellenbroek, 1997. Provinciale Inventarisatie van de Grutto in 1996. Natuurhistorisch maandblad (86) 2: 35 – 40.
- van Noorden B. & J. Kluskens, 2001. Biedt vrijwillige weidevogelbescherming soelaas voor de Limburgse Grutto? Natuurhistorisch maandblad, (90) 7 : 121 – 127.
- Oosterveld E.B., 2006. Betekenis van waterpeil en bemesting voor weidevogels. De Levende Natuur 107: 134 – 137.
- Schekkerman H. & G. Muskens, 2000. Produceren Grutto's *Limosa limosa* in agrarisch grasland voldoende jongen voor een duurzame populatie? *Limosa* 73: 121 – 134.
- Schekkerman H., W. Teunissen & E. Oosterveld, 2005. Broedsucces van Grutto's bij agrarisch mosaïekbeheer in 'Nederland Gruttoland'. Alterra-rapport 1291, Wageningen.
- Schols R. & F. Schepers, 1991. De broedvogels van het Noordelijk Peelgebied. Avifaunakartering Limburg, deelgebied I, 1990. Provincie Limburg, hoofdgroep ROV, Maastricht.
- Teunissen W., H. Schekkerman & F. Willems, 2005. Weidevogels en predatie. Op zoek naar mogelijke effecten van predatie op de weidevogelstand. SOVON onderzoeksrapport 2005-11.

Bijna 30 jaar Punt Transect Tellingen bij Grubbenvorst en Blerick

Impressies uit een veranderende wintervogelbevolking

Jos Hoogveld

Vanaf 1978 tel ik Punt Transect Tellingen (PTT) van wintervogels volgens vaste telroutes en behoor daarmee landelijk tot de drie tellers die vanaf het begin actief zijn. In een periode van bijna 30 jaar kan het nodige veranderen. Niet alleen in de vogelwereld, maar ook in het landschap en in het leven van mensen. De getelde routes liggen in de atlasblokken waar Grubbenvorst (52-46) en Blerick (52-56) in liggen. In 1978 woonde ik nog bij mijn ouders. Het eerste punt van de route Grubbenvorst begint bij hun voordeur. Door per atlasblok te tellen, konden de gegevens tevens gebruikt worden voor het toen lopende SOVON Atlasproject voor Winter- en Trekvogels. In 1979 ging ik studeren in Groningen. In 1990 verhuisde ik van daaruit naar Goes in Zeeland en in 1996 'terug' naar Venlo. Uiteraard had dat gevolgen

voor de mogelijkheden om aan de tellingen deel te nemen. Aan de november- en februaritellingen heb ik maar enkele keren meegedaan. Aan de augustustellingen ben ik helemaal niet begonnen. Enkele jaren heb ik ook nog route Sevenum (atlasblok 52-45) gehad. Dat was vanuit Groningen teveel van het goede. Deze heb ik aan Leo Spoormakers over gedaan, die hem later weer aan Boena van Noorden doorgaf. Boena telt deze route nog steeds. De decembertelling was goed te combineren met familiebezoek rond Kerst. Met als 'nadeel' dat ik dan altijd vogels moest tellen. Met dit artikel wil ik de telresultaten van mijn eigen routes en die van alle Limburgse routes afzetten tegen het landelijke beeld aan de hand van een aantal vogelsoorten. Het zou mooi zijn wanneer dit artikel meer enthousiaste PTTellers oplevert.

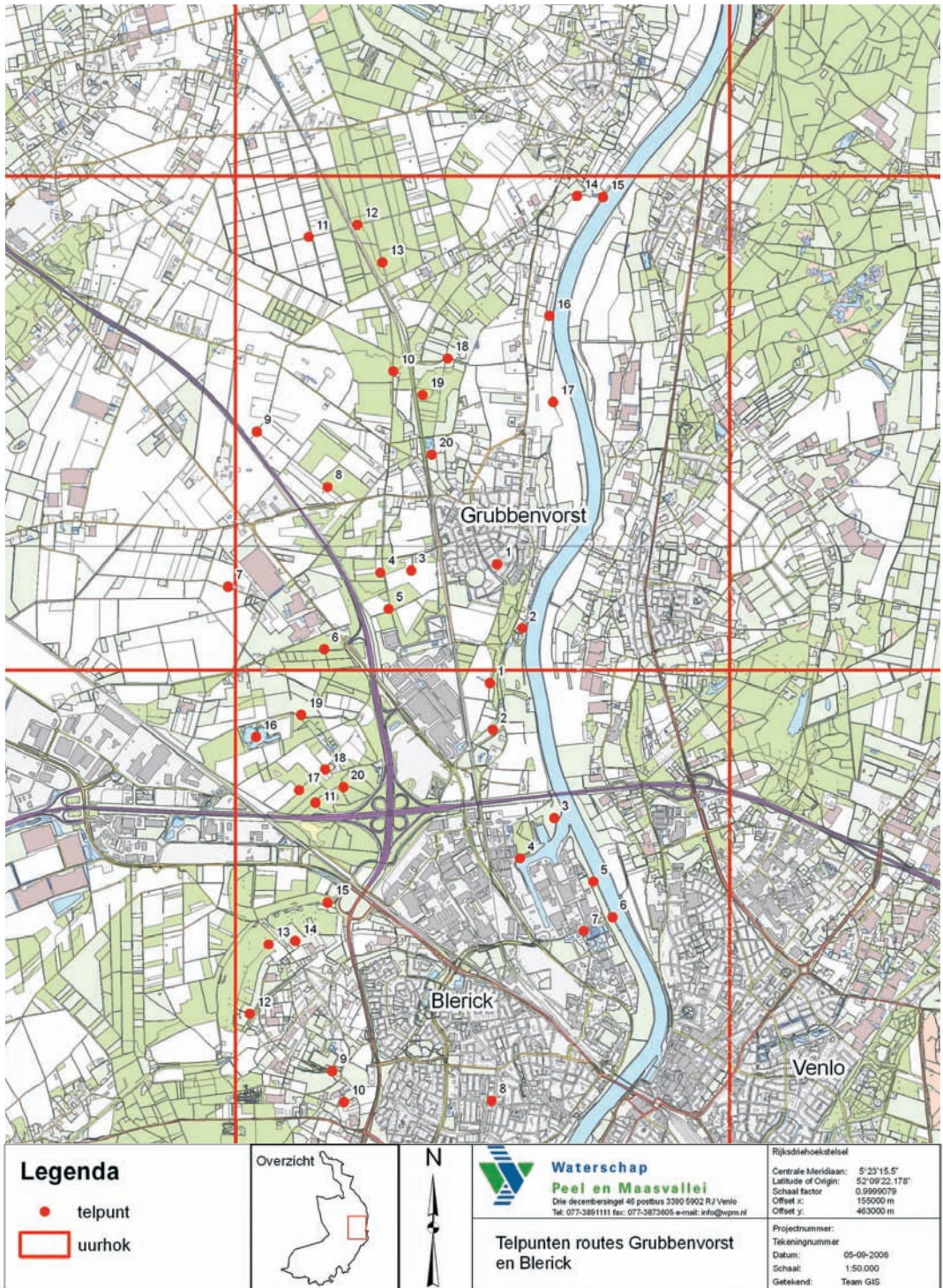
Wat is het PTT-project

De Punt Transect Telling van wintervogels is een landelijk monitoringproject van algemene wintervogels. Het wordt georganiseerd door SOVON Vogelonderzoek Nederland in samenwerking met

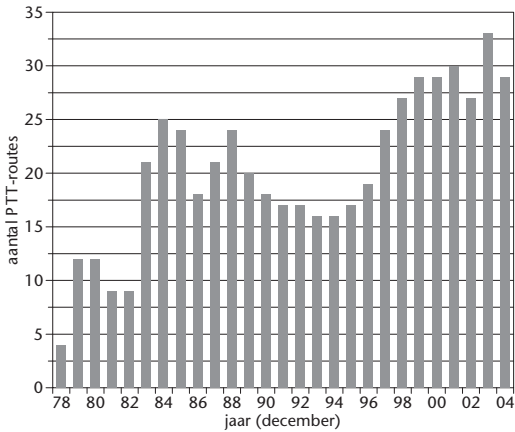
het CBS (Centraal Bureau voor Statistiek). Na 2 proefjaren in 1978 en 1979, ging het in 1980 van start. Van 1980-1996 werd er naast december ook in november en februari geteld om het verloop over het winterhalfjaar te volgen. Van 1985-1993 werd er zelfs in augustus geteld om een indicatie van het broedsucces van de voorgaande periode vast te kun-

Holenduif, Meijel, 2 april 2005 (P. Palmen)

Figuur 3. Ligging van de telpunten van de routes Grubbenvorst (48) en Blerick (40)

Figuur 1. Aantal getelde routes per jaar in Limburg

nen stellen. Dat bleek niet goed mogelijk, zodat de augustustelling weer verviel. Bij evaluatie van het project bleken ook de november- en februari-tellingen weinig extra informatie op te leveren, zodat

Figuur 2. Ligging van de telroutes in Limburg in 2000-2005. De legenda geeft het aantal jaren aan dat er geteld is

alleen de december-telling over bleef. Deze was altijd al de belangrijkste en enige verplichte telling. Het PTT-project is inmiddels het langst lopende monitoring-project van SOVON.

Er wordt geteld door vrijwilligers en de volgende werkwijze is beschreven door Boele (1998).

Op 20 vaste punten worden gedurende 5 minuten alle waargenomen vogels geteld op één dag in de periode tussen 15 december tot en met 1 januari. Omdat het om monitoring gaat, moeten de omstandigheden zo constant mogelijk zijn. Dat betekent rond dezelfde tijd beginnen, extreme weersomstandigheden, die de telling sterk zouden kunnen beïnvloeden, zoveel mogelijk vermijden. Hierbij moet men denken aan harde regen, harde wind of mist. Een bijzonder probleem op mijn eigen routes was ook enkele keren het Maashoogwater. Een aantal telpunten kon dan onbereikbaar zijn, terwijl bovendien de functie van die omgeving voor vogels voor korte tijd heel anders was. Om een verband te kunnen leggen met een ecotoop (de lokale leefomgeving voor een soort), moet per punt aangegeven worden welke ecotopen voorkomen (bos, water, bebouwing, enzovoort).

Deelname in Limburg

De deelname aan het PTT-project in Limburg past in het landelijke beeld (figuur 1). In 2004 werden 29 routes geteld. Landelijk waren dat ruim 400. Na een sterke toename tot 1984, volgde vier jaar later een daling van het aantal tellers. De doorstart in 1997, het jaar waarin de telling beperkt werd tot de maand december, deed het aantal getelde routes weer toenemen. De verdeling over de provincie is niet gelijkmatig. De meeste telroutes lopen langs de Maas van Venlo tot Mook (figuur 2), in het noordwestelijke deel van Zuid-Limburg tot Echt in Midden-Limburg en rond Nederweert. Er zijn opvallend weinig routes in het Heuvelland, in het Maasplassengebied en in de Peelgebieden.

In totaal werden er in de decembermaanden van 1978-2004 op 72 verschillende Limburgse routes in totaal 547 tellingen uitgevoerd. Hierop zijn ruim 954.000 vogels gezien verdeeld over 160 soorten. Het talrijkst waren Kokmeeuw *Larus ridibundus* (178.000), Houtduif *Columba palumbus* (143.000), Spreeuw *Sturnus vulgaris* (85.000), Wilde Eend *Anas platyrhynchos* (72.000) en Zwarte Kraai *Corvus corone* (41.000).

Er zijn verschillende soorten die vrijwel nooit op een Limburgse PTT-route ontbreken. De hoogste

presentie had Zwarte Kraai (99,8%) Merel *Turdus merula* (99,6%), Koolmees *Parus major* (99,5%), Vink *Fringilla coelebs* (98,4%) en Houtduif (98,2%). De presentie is het percentage waarin een soort is gezien tijdens de 547 tellingen van 1978-2004.

Vijf routes zijn meer dan 20 maal geteld tussen 1978-2004. Route 'Blerick' (atlasblok 52-56) en 'Grubbenvorst' (52-46) zijn allebei 27 keer geteld. 'Sevenum' (52-45) en 'Veldwegen' (60-55) werden 24 maal gemonitord en 'Meers' (59-48) 22 maal. In 2000-2005 zijn 35 routes minimaal één maal geteld (figuur 2). In de hele provincie, met name in de gebieden met geringe vertegenwoordiging, zijn nieuwe routes welkom. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Arjan Boele, SOVON-kantoor 024-6848111 of Arjan.Boele@sovon.nl

Routes Grubbenvorst (48) en Blerick (40) als voorbeeld

Blerick en Grubbenvorst liggen in Noord-Limburg, respectievelijk ten westen en noordwesten van Venlo (figuur 3). De gelijknamige telroutes omvatten een doorsnede van het landschap van Noord-Limburg met in het oosten het Maasdal en in het westen de hogere zandgronden. Op de overgang hiertussen ligt een gordel met veel bos- en natuurgebied: de vochtige Maasmeanders Koelbroek en Kaldenbroek en droge dennenbossen. Aan de oostkant van de Maas wordt niet geteld. De telpunten liggen verspreid over de atlasblokken in de belangrijkste ecotopen. De bebouwde kom, inclusief industriegebied, is ondervertegenwoordigd. Dit geldt vooral voor de route Blerick. Ongeveer de helft van het atlasblok bestaat uit bebouwde kom, terwijl hier slechts twee telpunten liggen. Hiervan is er bovendien één bij de Rioolwaterzuivering waar veel Kokmeeuwen en soms andere watervogels zitten. Bos en natuurgebied en het Maasdal zijn juist ruim vertegenwoordigd. Het landschap wijzigde in de afgelopen 30 jaar vooral sterk rond de bebouwde kom. Door nieuwbouwwijken, zoals Klingerberg in Blerick, veranderden telpunten van karakter. Als de gedaantewisseling groot was, verplaatste ik het telpunt naar een plek die vergelijkbaar was met het oorspronkelijke punt zoals vastgelegd in 1978. De aanleg van de A73 bij Grubbenvorst rond 1995 was nogal ingrijpend. Twee telpunten verdwenen onder het asfalt en zijn verplaatst. Andere werden moeilijker bereikbaar. Bij veel punten in blok Grubbenvorst is nu het geraas van het verkeer te horen. De komende jaren

Tabel 1. Trends van enkele vogelsoorten. Voor heel Nederland zijn drie perioden aangegeven (1980-2004; 1983-2004 en 1995-2004). De trends voor delen van Nederland zijn voor 1983-2004.

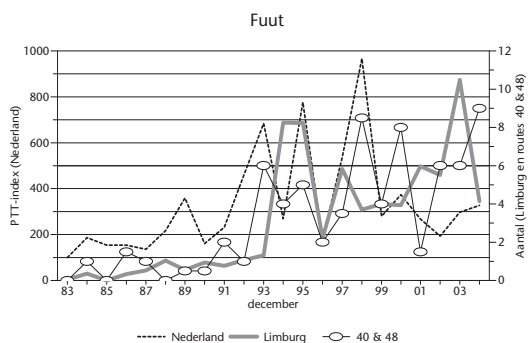
++ : sterke toename (minstens verdubbeling in 15 jaar); + : matige toename; 0 : stabiel, geen significante aantalsverandering; - : matige afname; -- : sterke afname (minstens halvering in 15 jaar)

Soort	NL 8004	NL 8304	NL 9504	Zand- gr.N	Zand- gr.O	Zand- gr.Z	Laag- NL
Fuut	++	+	--	0	0	+	+
Blauwe Reiger	+	+	++	+	+	+	+
Grauwe Gans	++	++	++	+	++	++	++
Rietgans	+	+	0	+	?	+	-
Nijlgans	++	++	++	?	++	++	++
Havik	+	+	0	0	0	0	++
Buizerd	+	+	0	+	+	+	++
Patrijs	-	-	--	-	-	-	0
Holenduif	+	+	+	0	0	+	+
Turkse Tortel	+	+	0	-	-	-	+
Ijsvogel	++	++	++	?	+	+	++
Groene Specht	+	+	+	?	+	+	+
Grote Gele Kwikstaart	+	+	++	?	+	?	++
Winterkoning	+	+	+	+	+	+	+
Merel	+	+	-	+	+	0	+
Kramsvogel	0	0	-	-	0	-	+
Goudhaan	-	-	-	-	-	-	0
Boomklever	+	+	++	++	+	+	+
Ekster	-	-	-	--	--	--	-
Roek	-	-	-	0	-	-	+
Bonte Kraai	--	--	--	--	--	--	--
Huisemus	-	-	-	0	-	-	-
Ringmus	-	-	-	-	-	-	-
Groenling	+	+	+	+	+	+	0
Putter	+	+	0	++	+	+	+

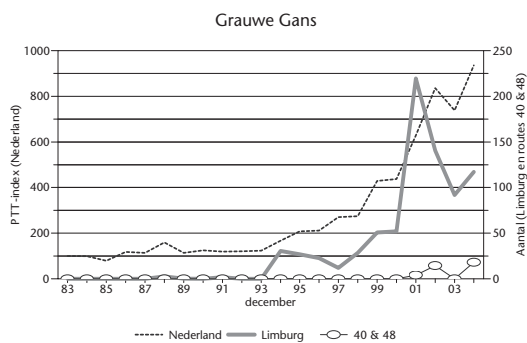
zijn bij de Maas de nodige ingrepen te verwachten door het construeren van hoogwatergeulen (Lomm en mogelijk Grubbenvorst) en natuurontwikkeling (Maascorridor). Daarnaast zal het gebied tussen de A73 en A67 sterk veranderen door het aanleggen van het Floriade-terrein, een golfbaan, industrieterrein en een groot glastuinbouwcomplex. Ook de begroeiing kan zich in 30 jaar aardig ontwikkelen. Kleine boompjes worden groot of bos wordt juist gekapt. Behalve dat het habitat voor vogels daarmee verandert, geldt dit tevens voor het uitzicht bij de tellingen.

Resultaten

Voor het bespreken van de resultaten wordt vooral gebruik gemaakt van gegevens uit de SOVON rapportage van de tellingen tussen 1980-2004 (Boele *et al.*, 2005). Voor uitgebreidere informatie wordt hiernaar verwezen. Er is gekozen om de resultaten

Figuur 4. Fuut. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

Figuur 5. Grauwe Gans. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

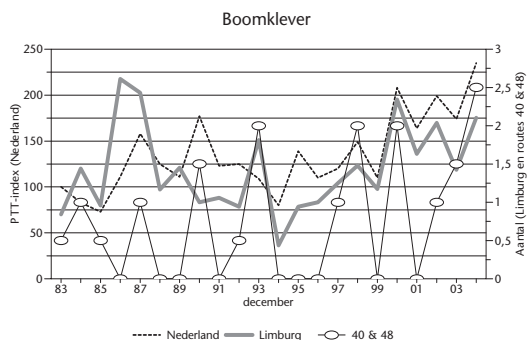
per soortgroep te bespreken aan de hand van enkele voorbeelden. De landelijke trend, waarbij de index van 1983 op 100 is gesteld, wordt vergeleken met de resultaten van Limburg en de resultaten van de twee eigen routes samen.

Het zou aardig zijn geweest Noord-, Midden- en Zuid-Limburg afzonderlijk te vergelijken met andere gebieden. Daartoe is echter het aantal routes te beperkt. Noord- en Midden-Limburg lijken sterk op de zandgronden van Oost- en Noord-Nederland en zijn door SOVON (opvallend genoeg inclusief Zuid-Limburg) bij elkaar gegroepeerd. Zuid-Limburg maakt daarbij deel uit van de zuidelijke zandgronden. De zandgronden samen vormen Hoog-Nederland, de rest van Nederland, dus inclusief het rivierengebied waarbinnen het rivierbed van de Maas is Laag-Nederland.

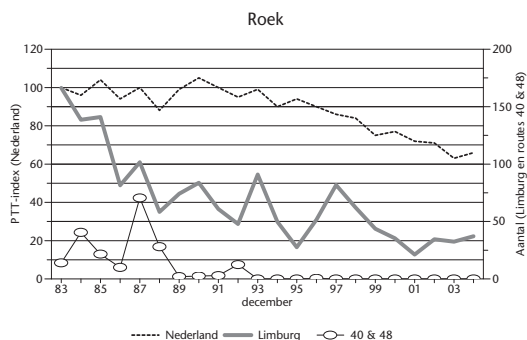
In tabel 1 zijn de trends voor de zandgronden van Hoog-Nederland weergegeven van de in dit artikel besproken vogelsoorten.

Watervogels

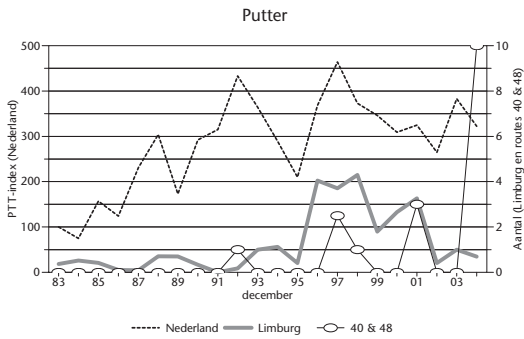
Het PTT-project is zeer geschikt voor het volgen van de aantalsontwikkeling van aan land gebonden wintervogels. De aantallen watervogels wordt beter gevolgd met de specifieke watervogelprojecten van SOVON. Voor de algemenere watergebonden soorten is het echter ook met het PTT project mogelijk een indruk te krijgen van de ontwikkeling van de aantallen in de verschillende regio's van ons land. Meerder soorten watervogels zijn de afgelopen 30 jaar in Limburg toegenomen. Deze toename is vaak sterker dan de landelijke ontwikkeling. Dat is een logisch gevolg van het ontstaan van nieuwe watergebieden door grindwinningen. De toename in Limburg geldt vooral voor het Maasplassengebied. De Fuut *Podiceps cristatus* (figuur 4) laat een sterke stijging zien. De soort is in Limburg als broedvogel flink toegenomen (SOVON, 2002), maar ook 's winters meer te zien. De ontwikkeling is in Limburg sterker dan landelijk. Bij de eigen routes is dit vooral

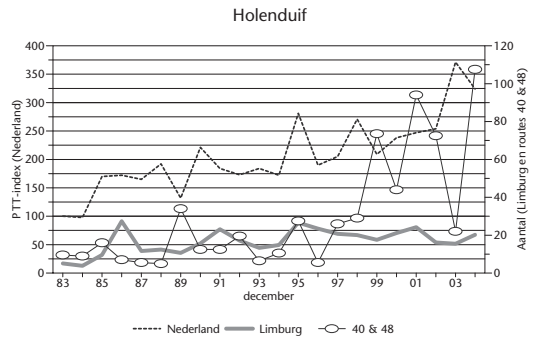
Figuur 6. Boomklever. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

Figuur 7. Roek. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

Figuur 8. Putter. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

Figuur 9. Holenduif. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

waarneembaar in de industriehaven van Blerick, terwijl aan het ecotoop weinig veranderd lijkt. Wellicht speelt de verbeterde waterkwaliteit een rol of is het puur een kolonisatie-effect.

De Grauwe Gans *Anser anser* (figuur 5) was in de beginjaren een bijzondere soort, die men zelden zag. Dat is nu wel anders. Naast de vestiging als broedvogel in Limburg overwintert de regionale populatie hier ook. Net als bij de Fuut is de relatieve toename van de Grauwe Gans in Limburg groter dan de landelijke stijging. Op de eigen routes speelt de Grauwe Gans een bescheiden rol. Een sterk toegenomen wintergast is de Kolgans *Anser albifrons*. Van het geringe aantal ganzen vóór 1980 in Limburg waren Toendrarietganzen *Anser serrostris* en Taiga-Rietganzen *Anser fabilis* het meest voorkomend. Nu is de Kolgans het talrijkst in de winter, maar ook de Toendrarietgans is behoorlijk in aantal toegenomen. De Nijlgans *Aloochen aegyptiacus* is helemaal een nieuwkomer van na 1990. Deze oorspronkelijk verwilderde exoten vormen nu een vast onderdeel van de PTT-tellingen. Net als bij de Grauwe Gans betreft het een standpopulatie.

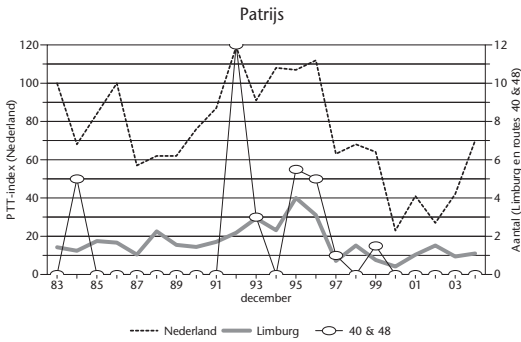
Bosvogels

Bij veel bosvogels is de trend 1980-2004 in Hoog-Nederland minder gunstig dan in Laag-Nederland. Dat heeft vooral te maken met de toename van de oppervlakte bos en de ouderdom daarvan in Laag-Nederland (Boele *et al.*, 2005). De Boomklever *Sitta europaea* (figuur 6) is sterk vooruitgegaan door ouder wordende bossen. Dit is het meest te merken in gebieden waar de soort voorheen niet voorkwam, zoals de noordelijke zandgronden. In Limburg lijkt de populatie redelijk constant tot licht stijgend. Dat geldt ook voor de eigen

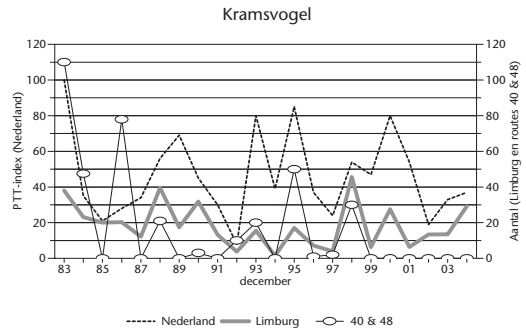
routes. Opvallend zijn de lage aantallen midden jaren '90 bij alle drie de vergeleken gebieden, Nederland, Limburg en de eigen routes. Dit wordt door Boele *et al.*, (2005) onder andere verklaard door geringe beschikbaarheid van wintervoedsel (beukennotjes) en het type winter. De Groene Specht *Picus viridus* is toegenomen. Deze lijkt zich te hebben hersteld van de afname in de jaren '70 en '80 veroorzaakt door de afname van het aanbod aan mieren op de hoge zandgronden (SOVON, 2002). Wellicht is het effect

Boomklever, Venray, 4 mei 2006 (P. Palmén)

Figuur 10. Patrijs. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

Figuur 11. Kramsvogel. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

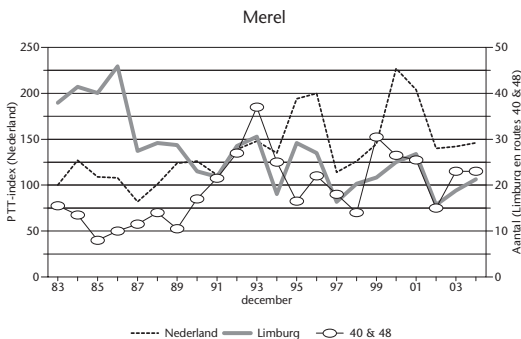
van zure regen aan het verminderen. De toename wordt ook aan zachte winters toegeschreven (Boele *et al.*, 2005). Het Goudhaantje *Regulus regulus* neemt vrijwel in heel Nederland af (tabel 1). Wellicht is dit een effect van de omvorming van naaldbos naar loofbos (Boele *et al.*, 2005).

Vogels van landbouwgebieden

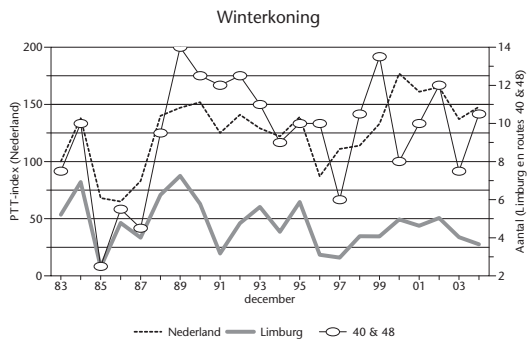
Met soorten van akkers en overhoekjes gaat het in het algemeen niet goed. De Roek *Corvus frugilegus* (figuur 7) vertoont een sterke afname, vooral op de zuidelijke zandgronden. De afname in Limburg past in dit beeld. Bij de eigen routes is de Roek zelfs verdwenen! In heel Nederland is de broedpopulatie van de Roek echter verdrievoudigd. De afname in de winter wordt dan ook geweten aan een afname van wintergasten uit Oost-Europa, mogelijk door de zachtere winters. Bij de Bonte Kraai *Corvus cornix* is dat in ieder geval de oorzaak van de sterke afname in Nederland (Boele *et al.*, 2005). De Bonte Kraai was in Limburg altijd al

schaars, maar is nu vrijwel verdwenen. Ook de Ekster *Pica pica* is sterk achteruit gegaan, wederom vooral in Hoog-Nederland. Dit hangt waarschijnlijk samen met predatie door de Havik *Accipiter gentilis* en concurrentie met Zwarte Kraai. Daardoor is de soort teruggedrongen naar de bebouwde kom. (SOVON, 2002). Tijdens PTT tellingen zijn ontwikkelingen in de bebouwde kom onderbelicht doordat er in verhouding minder telroutes zijn.

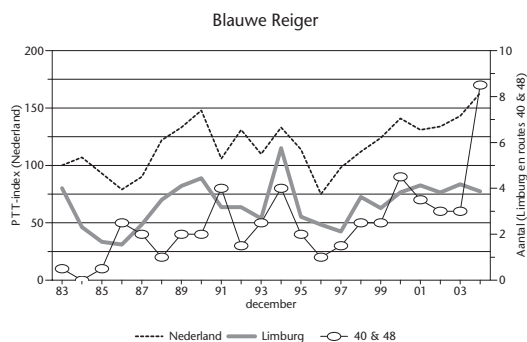
Soorten die op stoppelvelden en verruigde percelen foerageren, nemen deels toe. Zo zijn Putters *Carduelis carduelis* en Groenlingen *Chloris chloris* sterk toegenomen, vooral in Hoog-Nederland. De toename van de Putter (figuur 8) is in de resultaten van Limburg en de eigen routes terug te vinden. Ook de Holenduif *Columba oenas* (figuur 9) is sterk in aantal gegroeid. Deze stijging bij de eigen routes sinds 1999 is opmerkelijk, omdat de soort in geheel Limburg in die periode niet is toegenomen.

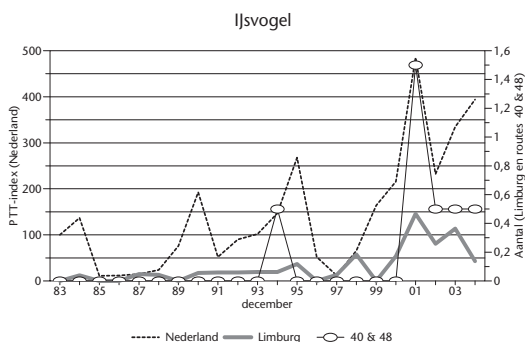
Figuur 12. Merel. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

Figuur 13. Winterkoning. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

Figuur 14. Blauwe Reiger. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

Figuur 15. Ijsvogel. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

De Holenduiven foerageerden vooral op maïsstopfels in het open landbouwgebied ten westen van Californië (tussen Grubbenvorst en Sevenum) met maxima van ongeveer 200 exemplaren. De Patrijs *Perdix perdix* (figuur 10) echter is behoorlijk in aantal gedaald. Opvallend zijn de tijdelijk hogere aantallen in de eerste helft van de jaren negentig. In Limburg en op de eigen routes is deze aanwas eveneens terug te vinden. Na deze opleving daalde de stand echter verder. Ook de Ringmus *Passer montanus* is tegenwoordig een zorgenkindje (Boele *et al.*, 2005).

De Kramsvogel *Turdus pilaris* (figuur 11) kan in aantal sterk variëren. Doordat ze vaak in groepen voorkomen kunnen de aantallen nog eens extra wisselen. Landelijk is er geen duidelijke trend. In Hoog-Nederland is er echter sprake van een afname. Dat geldt eveneens voor Limburg en met name voor de eigen routes. De daling op de eigen routes is wellicht te verklaren uit de afname van

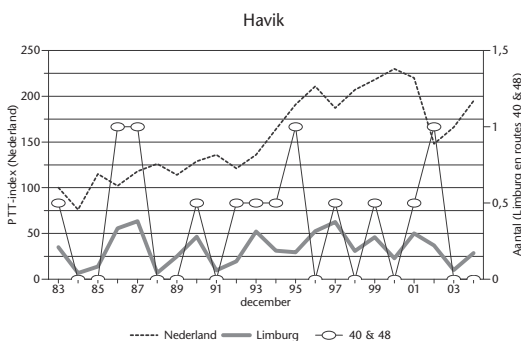
doorgeschoten planten van de asperge met bessen in de winter. Hier konden grote groepen Kramsvogels op fourageren.

Stadsvogels

De Huismus *Passer domesticus* neemt als broedvogel en als wintervogel af. Hij is zelfs op de Rode Lijst beland. Ook de Turkse Tortel *Streptopelia decaocto* neemt in aantal af, zowel in Limburg als in Hoog-Nederland. Door minder fourageermogelijkheden in de winter (minder stoppelvelden) en de concurrentie van Houtduiven als broedvogel in de bebouwde omgeving verklaren Boele *et al.*, (2005) deze afname. De Merel *Turdus merula* (figuur 12) neemt landelijk en op de eigen routes toe. Voor heel Limburg is er onverklaarbaar genoeg een sterke daling te zien.

Vorstgevoelige standvogels

Strengere winters veroorzaken bij standvogels en deeltrekkers een sterke afname in aantal. Met de veelal zachte winters vanaf eind jaren '80 zitten vele van deze vogelsoorten in de plus. Dit geldt bijvoorbeeld voor Heggemus *Prunella modularis*, Roodborst *Erithacus rubecula*, Winterkoning *Troglodytes troglodytes* en Blauwe Reiger *Ardea cinerea*. Bij de Winterkoning (figuur 13) treedt deze stijging echter niet op in de Limburgse gegevens, maar wel bij de eigen routes. Hier zijn bovendien de pieken en dalen sterker dan landelijk. Ook bij de Blauwe Reiger (figuur 14) is er bij de Limburgse gegevens geen duidelijke toename en wel bij de eigen routes.

Figuur 16. Havik. Ontwikkeling van de winterpopulatie in Nederland (PTT-index), Limburg en van de routes 40/48 (gemiddeld aantal per route)

Beekvogels

Karakteristieke beekvogels zijn veelal vorstgevoelig. Dat de Ijsvogel *Alcedo atthis* (figuur 15) niet van

Putter, Eijsderbeemden,
19 december 2004
(K. Lemmens)

ijs houdt, zal bekend zijn. Ook deze soort profiteert dus van de zachte winters. De aantallen per route zijn laag, ook in Limburg. Het verloop in de Limburgse gegevens (inclusief de eigen routes) past in het landelijke beeld. De Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* is eveneens toegenomen. De groei is vooral in stedelijk gebied in het westen van het land waar grinddaken als fourageergebied worden gebruikt (Boele *et al.*, 2005). Overigens zijn ook in het stedelijke gebied van Venlo 's winters vaak Grote Gele Kwikstaarten te horen.

Roofvogels

De meeste algemene roofvogelsoorten zijn redelijk stabiel. Alleen de Buizerd *Buteo buteo* is duidelijk toegenomen, met name in Laag-Nederland. De Havik (figuur 16) is tot mijn verbazing in Hoog-Nederland slechts weinig toegenomen. Vanaf midden jaren '90 is er zelfs sprake van enige afname. Oorzaak is afnemend broedsucces door meer concurrentie en minder voedsel, onder andere Houtduif (Boele *et al.*, 2005). Uitbreiding vindt nog wel in Laag-Nederland plaats. De aantallen per route zijn laag. Het verloop in Limburg en de eigen routes past in het beeld voor Hoog-Nederland.

Besluit

'Meten is weten' is een belangrijke motivatie voor onderzoek. Zo ook voor het PTT-project. Kennis van de ontwikkeling van vogelpopulaties staat aan de basis van eventuele beschermingsacties. Voor veel algemenere soorten is er nu een goed beeld van de

populatie-ontwikkeling in de winter. En hiervoor was een geringe telinspanning voldoende. Wel blijkt het vaak niet eenvoudig de oorzaak achter verandering in vogelpopulaties te verklaren. Dan is ook andersoortig onderzoek nodig, met name tijdens het broedseizoen. Desondanks heeft het PTT-project duidelijk zijn waarde bewezen.

Persoonlijk vind ik het interessant de ontwikkeling van vogelbevolking en landschap in mijn 'herkomstgebied' te volgen met als prettig neveneffect bij te dragen aan landelijke vogelmonitoring.

Dankwoord

Ik wil Jan Joost Bakhuizen bedanken voor het aanjagen en Arjan Boele voor het vervaardigen van de tabel en de figuren en beide voor het becommentariëren van het concept-artikel. Nicole Reneerkens, Arjan Ovaal en Boena van Noorden hebben de tweede versie van commentaar voorzien. René Cuijpers van Waterschap Peel en Maasvallei vervaardigde figuur 3.

Literatuur

- Boele A., 1998. Handleiding Punt Transect tellingen project – herziene uitgave 1998 t.b.v. nieuwe waarnemers. CBS & SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Boele A., F. Hustings, A. van Kleunen, C. van Turnhout & C. Plate, 2005. Een kwart eeuw Punt-Transect-Tellingen van wintervogels in Nederland (1980-2004). SOVON monitoringrapport 2005/2. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels, 1998-2000: Verspreiding, aantallen, verandering (Nederlandse fauna 5). Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV & EIS-Nederland, Leiden.

Jos Hoogveld, Hertog Reinoudsingel 131, 5913 XC Venlo

Zeldzame broedvogels in Limburg in 2005

Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Robbert Vernooij

In dit artikel zijn de resultaten samengevat van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) van SOVON in Limburg in 2005 betreffende de zeldzame soorten. Het LSB volgt de aantalsontwikkeling en de verspreiding van de broedvogelpopulatie van kolonievogels en zeldzame soorten in Nederland. Bij sommige soorten wordt daarmee de gehele landelijke populatie geteld. Bij enkele andere soorten is het streven in elk geval de populaties in de belangrijkste kerngebieden jaarlijks te tellen.

De bij SOVON bekende gegevens van het LSB-Zeldzame soorten-project van 2005 voor Limburg worden op een rij gezet en vergeleken met de gegevens over 2002-2004 en de meest recente provinciale aantalsopgaven (Hustings *et al.*, in druk). Daarna volgen de soortbesprekingen. Dit is reeds de vierde aflevering van een jaarlijkse terugkerende serie in Limburgse Vogels (Bakhuizen *et al.*, 2003, 2004, 2005).

Materiaal en methode

Hoe is het databestand voor het LSB Limburg van SOVON gevuld? Allereerst door de LSB-formulieren die de tellers naar SOVON sturen. Bovendien worden de opgaven van de BMP-telgebieden aan het bestand toegevoegd. De systematische broedvogeltellingen in het Maasdalgebied vormen bijvoorbeeld een zeer belangrijke inbreng voor het LSB-project. Ook geldt dit voor de jaarlijkse broedvogel-bekentellingen. Daarnaast worden tellers actief benaderd voor gegevens. De districtcoördinatoren zetten deze gegevens op een LSB-formulier. Er is zeer dankbaar gebruik gemaakt van de waardevolle broedvogelgegevens die de Provincie Limburg ieder jaar weer verzameld in kader van broedvogelmonitoring en de tweede ronde van de integrale kartering. Bij de integrale kartering is in 2005 weer een deel van Noord-Limburg onderzocht: ten oosten van de Maas, tussen de A77 bij Gennep en Lomm. Het Vogelarchief Limburg van de Vogelstudiegroep is nageplozen op meldingen (van broedgevallen) van zeldzame broedvogelsoorten. De districtscoördinatoren hebben hierbij een coördinerende en stimulerende rol. Bovendien controleren zij de bestanden op volledigheid en dubbelmeldingen. Na de laatste controle

Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB)

Het SOVON broedvogelonderzoek is gesplitst in twee onderdelen, beide met een aparte aanpak. Het **Broedvogel Monitoring Project (BMP)** richt zich op onderzoek in steekproefgebieden, en beoogt het volgen in de tijd van algemene en schaarsere broedvogelsoorten in Nederland. Het **Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB)** is gericht op het landelijk tellen van 17 in kolonies broedende soorten en 78 min of meer zeldzame soorten. Gegevens van kolonievogels en zeldzame soorten in BMP-proefvlakken worden opgenomen in het LSB. De werkwijze van het LSB is beschreven in de nieuwe SOVON handleiding LSB (van Dijk *et al.*, 2004).

Zeldzame soorten

Zeldzame soorten worden geregistreerd per telgebied of kilometerhok (km-hok). Er bestaat onderscheid tussen gegevens afkomstig van systematische inventarisaties en losse meldingen. De systematische inventarisatie kan betrekking hebben op een duidelijk omgrensd telgebied of een km-hok. Deze vorm van inventariseren heeft de voorkeur omdat zo inzicht komt in de volledigheid van de telling en een betere vergelijking mogelijk is tussen de verschillende jaren. De aantallen paren worden ingevuld op het formulier Zeldzame soorten Z, met opgave van de soort, jaar, plaats- of gebiedsnaam, atlasblok-km-hok, type onderzoek (systematisch of losse melding), aantal paren, de hoogste broedcode, naam/adres van de teller en eventuele opmerkingen. Vanaf 2000 worden de telgegevens bij voorkeur zoveel mogelijk verzameld per telgebied en dienen deze telgebieden ook op kaart te worden gezet (van der Weide, 2000). Verschillende tellers in Limburg hebben hiervoor reeds de LSB-formulieren thuis gekregen. Daarnaast zou SOVON graag alle losse meldingen van Zeldzame soorten blijven ontvangen.

Tabel 1. Een overzicht van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2002 - 2005. De aantallen zoals doorgegeven aan SOVON zijn geplaatst naast de populatieschatting van 2000-2004 (Hustings et al., in druk)

	2000-2004 schatting voor Limburg	2002 SOVON database	2003 SOVON database	2004 SOVON database	2005 SOVON database
Geoorde Fuut	15-30	25	20	28	33
Roerdomp	3-5	4	4	4	2
Witoogeed	0	0	1	0	0
Brielduiker	0	0	1	0	0
Bruine Kiekendief	4-7	3	1	0	1
Slechtvalk	3-5	4	5	5	4
Porseleinhoen	0-15	2	0	0	1
Kwartelkoning	0-15	3	1	0	1
Kleine Plevier	160-200	84	75	80	65
Oeverloper	1-3	2	2	1	1
Kerkuil	130-200	170	152	159	188
Oehoe	2-5	2	2	5	4
Nachtzwaluw	100-130	79	96	98	105
Ijsvogel	80-125	88	66	89	80
Middelste Bonte Specht	10-15	6	8	12	15
Draaihals	0-3	2	0	1	1
Kuifleeuwerik	5-10	8	5	5	3
Engelse Gele Kwikstaart	0	1	0	0	2
Rouwkwikstaart	0	0	1	0	0
Grote Gele Kwikstaart	180-210	144	139	134	147
Paapje	3-10	5	3	2	0
Tapuit	4-5	6	4	4	5
Kramsvogel	40-80	30	22	18	23
Orpheusspotvogel	incidenteel	1	3	3	0
Cettis Zanger	0	0	0	0	1
Graszanger	0	0	0	0	2
Kortsnavelboomkruiper	75-100	8	40	30	23
Baardmannetje	0	0	0	1	0
Buidelmees	0-2	2	2	0	0
Grauwe Klauwier	10-15	5	10	9	19
Europese Kanarie	150-250	60	76	80	60
Grauwe Gors	10-15	9	14	9	12

worden de cijfers landelijk op een rij gezet en per soort een beschrijving gemaakt voor de jaarlijkse landelijke rapportage Broedvogels in Nederland (zie o.a. Van Dijk *et al.*, 2006).

Steeds meer informatie over zeldzame broedvogels bereikt SOVON en/of het Vogelarchief Limburg. Echter het overzicht over 2005 is toch vast niet volledig. Vogelaars die nog in het bezit zijn van aanvullingen op dit artikel worden dan ook opgeroepen deze informatie aan SOVON en/of Vogelarchief Limburg door te geven.

Resultaten

Voor een overzicht van de aan SOVON doorgege-

ven aantallen van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2005, wordt verwezen naar tabel 1. Tevens zijn in de tabel opgenomen de resultaten over 2002-2004 en de provinciale populatieschatting van 2000-2004 (Hustings *et al.*, in druk).

Soortbesprekingen

Per soort volgt een korte bespreking. Bij de zeer zeldzame soorten, of soorten met een beperkt voorkomen, worden alle bekende opgaven vermeld. Daarbij is vermeld: de gebiedsnaam, aantal broedparen/territoria en indien bekend, de broedcode tussen haakjes en tenslotte de waarnemer.

Geoorde Fuut *Podiceps nigricollis* (n=33)

Er zijn vijf broedparen van de Geoorde Fuut meer doorgegeven dan vorig jaar.

De volgende aantallen zijn bekend geworden:

Bergerheide	6	H. van Diek (Sovon)
Reinderslooi	3	J. Jansen, H. Alards
Landgoed De Hamert	2	Provincie Limburg
Mariapeel	8	R. Vernooij e.a.
Groote Peel (L)	11	J. Vereijken
De Banen	2	L. Reemers
Groote Moost	1	B. van Noorden

Figuur 1. Verspreiding van de Geoorde Fuut als broedvogel in Limburg 2000-2005

Figuur 2. Verspreiding van de Nachtzwaluw als broedvogel in Limburg 2000-2005

Voor een beeld van de verspreiding van het broedvoorkomen in Limburg over de periode 2000-2005 zie figuur 1.

Roerdomp *Botaurus stellaris* (n=2)

Slechts 2 territoriale Roerdompen zijn gemeld van 1 bekend broedgebied:

Mariapeel 2 (4) R. Vernooij e.a.

De broedgevallen van de Roerdomp in de Grote Peel bevonden zich net op Brabants grondgebied (J. Vereijken, B. van Noorden, C. van Seggelen).

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* (n=1)

In 2005 werd van 1 locatie een territoriaal paartje gemeld:

Landgoed De Hamert 1 (4) Provincie Limburg

Daarnaast waren er ook twee juni-waarnemingen op de Bergerheide, op 5 en 22 juni (resp. J. van Rijswijk en Provincie Limburg).

Slechtvalk *Falco peregrinus* (n=4)

Van 4 bekende locaties kwamen in 2005 weer meldingen van broedparen/territoria. Op drie locaties is daadwerkelijk gebroed, op de vierde locatie verbleef een paartje geruime tijd in de broedperiode.

Hammerveld 1 (4) M. Bouts

Buggenum (Demcolec) 1 (16) Slechtvalkwerkgroep NL

Maasbracht (Clauscentrale) 1 (16) Slechtvalkwerkgroep NL

DSM Geleen 1 (16) Slechtvalkwerkgroep NL

Porseleinhoen *Porzana porzana* (n=1)

Van deze in Limburg onregelmatige broedvogel is in 2005 weer een territorium vastgesteld.

Bergerheide 1 (4) Provincie Limburg

Kwartelkoning *Crex crex* (n=1)

Slechts een enkele melding van een roepende vogel tussen de datumgrenzen was genoeg om als territorium de boeken in te gaan: 7 juni 1 roepend mannetje Kaldenbroek, Grubbenvorst (L. Damen)

Kraanvogel *Grus grus* (n=0)

In 2005 hebben twee Kraanvogels overzomerd in de Mariapeel. Echter er is zeker niet gebroed in het gebied in 2005: geen balts of ander broedindicatief gedrag waargenomen (J. van Rijswijk, e.a.). Wellicht kan dit een voorbode zijn...

Kleine Plevier *Charadrius dubius* (n=65)

Een beperkt aantal meldingen is voor 2005 bij

SOVON binnen gekomen. Het overall beeld komt overeen met de voorgaande jaren.

Bontbekplevier *Charadrius hiaticula* (n=0)

In 2005 bevond zich op het Nieuwe Hereven, Landgoed De Hamert, een verdacht paar dat op een territorium zou kunnen wijzen en daarmee de eerste voor Limburg zou betekenen. De volgende waarnemingen zijn verricht:

18 mei 3 ad, waarvan 1 paar dat zich agressief gedroeg tegen Kleine Plevieren.

15 juni 1 ad.

19 juni 1 paar baltsend (Provincie Limburg, mededeling Boena van Noorden).

Oeverloper *Actitis hypoleucos* (n=1)

Op de bekende plek Meers, proefproject van de Grensmaas, werd ook in 2005 een broedverdacht paartje vastgesteld. In juni is o.a. een baltsend paar aangetroffen. Er is in 2005 geen nest gevonden (H. van Mulken e.a.).

Oehoe *Bubo bubo* (n=4)

Op 4 plaatsen in Zuid-Limburg zijn in 2005 zekere broedgevallen geconstateerd. Op een vijfde locaties, alwaar in 2004 een paar aanwezig was zijn dit jaar geen waarnemingen verricht. Voor meer details over de broedgevallen van 2005 zie Voskamp (2005).

Kerkuil *Tyto alba* (n=188)

Een recordaantal van 188 broedparen is in 2005 in Limburg aangetroffen (Kerkuilenwerkgroep Limburg). Voor meer informatie over de recente toename in Limburg en een verspreidingskaart voor Limburg in 2005 wordt verwezen naar het artikel elders in dit tijdschrift (Ummels, 2006).

Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* (n=105)

Een recordaantal Nachtzwaluwen is in 2005 opgespoord. Toch is het beeld in Noord-Limburg nog steeds niet helemaal compleet. In 2007 zal er speciale aandacht worden besteed aan het broedvoorkomen van de soort in Nederland. In Zuid-Limburg is slechts 1 territorium bekend geworden: Brunsummerheide (H. van de Laar). De Provincie Limburg heeft Landgoed De Hamert gekarteerd in het kader van de tweede ronde van de integrale provinciale kartering. Voor enkele resultaten van monitoringgebieden zie tabel 2. Figuur 2 toont de broedverspreiding van de Nachtzwaluw in Limburg over de periode 2000-2005.

Tabel 2. Aantalsontwikkeling van de Nachtzwaluw van enkele belangrijke monitoringgebieden

	2002	2003	2004	2005	
Broedersbosch, Afferden	7	8	11	8	A. Musters, Provincie Limburg
Bergerheide	19	24	21	25	H. van Diek, SOVON
Landgoed De Hamert	11	12	7	12	J. Kooistra, Provincie Limburg
Meinweg	29	19	22	27	J. Boeren, E. van Asseldonk, SOVON
Vetpeel, Laurabossen	7	8	9	8	C. Caris
Vliegbasis De Peel	4	5	9	2	J. Vereijken, Provincie Limburg
Mariapeel	3	3	3	3	R. Vernooij e.a.
Swolgensse/Tienrayse heide	2	7	2	4	R. Vernooij e.a.

IJsvogel *Alcedo atthis* (n=80)

Iets minder broedparen van de IJsvogel zijn in 2005 doorgegeven aan SOVON. Of dit betekent dat de soort afgenomen is valt te betwijfelen. In enkele monitoringgebieden (zie o.a. tabel 3) is de soort de laatste jaren vrij stabiel. In 2005 zijn van het Zuidelijke Maasdal minder IJsvogels bekend geworden. Mogelijk heeft dit te maken met een minder volledig onderzoek in 2005.

Middelste Bonte Specht *Dendrocopus medius* (n=15)

In 2005 zijn 15 broedparen/territoria opgespoord van deze spechtensoort van oude, structuurrijke loofbossen. De soort is gevonden in verschillende bosgebieden in Zuid- en Midden-Limburg. De noordelijkste locatie is het Munningsbosch/Aerwinkel.

De opgave van een broedgeval op Landgoed De Hamert (zie Bakhuizen, 2005) is weer ingetrokken. De dode jonge vogel zou ook een Grote Bonte Specht kunnen betreffen. Daarentegen is er in de tussentijd een nieuw territorium bekend geworden: bosgebiedje ten noorden van Crapoel, Gulpen (J. Wouters). Voor meer informatie over het broedseizoen 2005 en een verspreidingskaart van Limburg zie Bakhuizen (2005).

Kuifleeuwerik *Galerida cristata* (n=3)

Het doek is gevallen voor de Kuifleeuwerik in Maastricht: geen enkele waarneming meer in 2005. Op Tradeport-West bij Venlo houdt de soort nog steeds stand. Dit zijn momenteel één van de best bezochte Kuifleeuwerikken van Nederland!

Tradeport-west, Venlo 3 (12) R. Vernooij e.v.a.

Oeverloper, De Banen,
25 augustus 2005
(O. Plantema)

Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* (n=147)

In 2005 zijn iets meer waarnemingen aan SOVON doorgegeven dan in voorgaande jaren. De bekendelingen, van Zuid- en Midden-Limburg die alweer voor het vijfde achtereenvolgende jaar worden gehouden, laten een lichte toename zien (zie tabel 4). Het voorkomen in Noord-Limburg is diffuser dan het voorkomen in Zuid-Limburg. Echter ook de tellingen in Zuid-Limburg zijn niet gebiedsdekkend: witte vlekken liggen in de omgeving van Heerlen en Kerkrade en her en der verspreid nabij stromend water en bebouwing.

Paapje *Saxicola rubetra* (n=0)

De soort is bij enkele broedvogelinventarisaties opgevoerd als broedvogel. Echter wanneer de waarnemingen getoetst worden aan de SOVON-criteria, voldoet er in 2005 geen enkele. De soort is een echte zeldzame broedvogel in Nederland, met enkel nog behoorlijke aantallen in Drenthe.

Tapuit *Oenanthe oenanthe* (n=5)

Zoals de laatste jaren gebruikelijk, ook in 2005 slechts enkele meldingen van geldige territoriale c.q. broedverdachte vogels. Er is dit jaar geen aanwijzing van daadwerkelijk broeden.

Vliegbasis De Peel	1 (3)	T. van Hulsbeek
Lilbosch, Haeselaar	1 (4)	F. van den Brink
Ora et Labora	1 (4)	W. Quaedackers
Materiaal depot Afnorth	2 (4)	W. Quaedackers

Tabel 3. Aantalsontwikkeling van de IJsvogel langs de belangrijkste beken van Zuid- en Midden-Limburg

Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005
Schelkensbeek	Schelkensbeek	2	1	1	1	1
Swalm	Swalm	3	2	2	2	2
Roer	Roer	14	10	10	9	9
Rode beek - Meinweg	Rode beek - Meinweg	1	1	1	3	2
Vloedgraaf	Vloedgraaf	2	2	1*)	2	2
Geleenbeek	Bovenloop	0	1	0	1	1
	Bisse-, Luipers-, Reters-, Hoensbeek*)		0	0	0	0
	A76 - Geleen					
	Daniken	0	0	0	1	1
Rode beek	Rode beek	5	2	1*)	5	5
Worm	Worm	2	2	2	1	2
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	0	0	1	1	1
Anselerbeek	Anselerbeek	2	2	2	2	1
Jeker	Jeker	0	1	0	0	1
Voer	Voer	1	1	1	1	1
Noorbeek	Noorbeek	0	0	0	*)	0
Geul	Maasmonding - Meerssen	1	3	1	2	2
	Meerssen - Valkenburg	1	3	2	1	2
	Valkenburg - Schin op Geul	0	0	1	1	0
	Schin op Geul - grens België	2	2	1*)	1	2
Gulp	Gulp	0	0	0	0	0
Eijserbeek	Eijserbeek	0	0	0	1	0
Selzerbeek	Selzerbeek	1*)	2	1	3	3
Totaal		37	35	28	38	38

*) niet of onvolledig onderzocht

IJSvogel, Pietersplas, 15 juli
2004 (K. Lemmens)

Tabel 4. Aantalsontwikkeling van de Grote Gele Kwikstaart langs de belangrijkste beken van Zuid- en Midden-Limburg

Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005
Schelkensbeek	Schelkensbeek	1	1	1	1	1
Swalm	Swalm	0	1	1	2	1
Roer	Roer	6	7	14	10	14
Rode beek -	Rode beek -	4	4	3	4	2
Meinweg	Meinweg					
Vloedgraaf	Vloedgraaf	4	4	2*)	5	8
Geleenbeek	Bovenloop	3	3	4	6	5
	Bisse-, Luipers-, Reters-, Hoensbeek*)		3	2	2	2
	A76 - zwembad Sittard	12	12	16	8	13
Rode beek	Rode beek	7	6	6*)	10	10
Worm	Worm	4	4	3	1	3
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	1	1	2	2	1
Anselerbeek	Anselerbeek	2	3	2	2	2
Jeker	Jeker	4	4	4	4	6
Voer	Voer	1	2	5	4	4
Noorbeek	Noorbeek	1	1	1	*)	1
Geul	Maasmond - Meerssen	6	11	6	7	7
	Meerssen - Valkenburg	8	10	9	9	8
	Valkenburg - Schin op Geul	11	9	11	7	12
	Schin op Geul - grens België	13	11	9*)	12	8
Gulp	Gulp	4	5	5	4	6
Eijserbeek	Eijserbeek	10	6	5	4	5
Selzerbeek	Selzerbeek	4*)	8	8	8	9
Totaal		106	116	119	112	127

*) niet of onvolledig onderzocht

Kramsvogel *Turdus pilaris* (n=23)

Iets meer dan in 2004 maar toch slechts een beperkt aantal meldingen van broedende Kramsvogels kwamen ons ter ore. Deze aantallen staan in schril contrast met de aantallen van 350-400 paar van halverwege de jaren negentig!

Bergerheide oostrand	1	Provincie Limburg
Sibbe-zuid	1	Provincie Limburg
Kasteel Neuborg, Gulpen	1 (7)	J.J. Bakhuizen
Gerendal (orchideentuin)	1 (7)	waarneming.nl
Geuldal, Terpoorten	2 (4)	L. Bakker
Geuldal, Volmolen	1 (4)	L. Bakker
Maastricht, de Geusselt	3 (4)	R. Felix (Natuurbalans)
Eijsderbeemden	7 (16)	W. Ganzevles
Jekerdal	3 (7)	Provincie Limburg, J.J. Bakhuizen
Mariadorp-Noord	2 (7)	W. van der Coelen
Heerlerbaan, Heerlen	1 (4)	K. van Dijk

Cetti's Zanger *Cettia cetti* (n=1)

Eindelijk is er weer een Cetti's binnen de provinciegrenzen vastgesteld. De laatste waarneming dateerde alweer van 1983! Tijdens inventarisatiewerk kwam Rob Felix op 19 april een luid zingend exemplaar tegen, pal naast de A2 ter hoogte van de Mariënwaard, nabij Maastricht. De (ongepaarde) vogel bleef er tot tenminste begin juni, in geschikt broedbiotoop, zingen. Voor meer informatie wordt verwezen naar de bijdrage elders in dit tijdschrift (Felix, 2006).

Graszanger *Cisticola juncidis* (n=2)

In 2005 konden twee territoria van de Graszanger binnen onze provincie worden geconstateerd: van 11-25 juli was een zingende vogel aanwezig in de Mariapeel. Deze vogel werd door vele waarnemers doorgegeven. Gelijkijdig was ook een zingende vogel aanwezig in, zowel het Limburgse als het Brabantse deel, van de Groote Peel (omgeving Eeuwig leven en Tiende Baan). Daarnaast was langdurig (22 juli-10 september) een zingende vogel aanwezig net op Duits grondgebied bij Herkenbosch (Lüsenkamp, Elmpterwald).

Orpheusspotvogel *Hippolais polyglotta* (n=0)

Dit jaar geen territoria op Limburgs grondgebied. Wel een territorium net in Brabant bij Meijel. Deze vogel was tenminste van 30 juni – 11 juli zingend aanwezig (W. Beeren, J. van Rijswijk). Daarnaast een tweetal losse waarnemingen, die niet voldoende zijn voor een territorium:

31 mei 2005 1 zingend Grachtstraat (R. van Dongen)

2-3 juni 2005 1 zingend Wieler, Swalmen (Provincie Limburg e.a.)

Kortsnavelboomkruiper *Certhia familiaris* (n=23)

Zonder gericht te zoeken naar deze moeilijk te inventariseren soort, is het respectabele aantal van 23 territoria er uitgeslept. Naast de bekende bosgebieden, waar de soort al vanaf halverwege de jaren negentig broedt, is voor het eerst ook in het Munningsbosch een territorium vastgesteld (R. Goldbach). Figuur 3 toont de verspreiding van de territoria in Limburg over de periode 2000-2005.

Van de volgende bosgebieden zijn waarnemingen van 2005 ontvangen:

Boswachterij Vaals:

Elzetterbosch	5 (4)	J.J. Bakhuizen
Zevenwegen, Vijlenerbosch	3 (4)	J.J. Bakhuizen e.a.
Kerperbosch	min. 2 (4)	R. Schols e.a.
Malensbosch	3 (4)	Provincie Limburg
Preusbosch	1 (4)	H. Phijl

Buiten Boswachterij Vaals:

Munningsbosch	1 (4)	R. Goldbach e.v.a.
Schinveldse Bossen	1 (4)	W. Quaedackers
Savelsbosch zuidpunt	1 (4)	P. van Nuys
Roebelsbosch, Slenaken	1 (4)	J.J. Bakhuizen
De Molt	2 (4)	J.J. Bakhuizen
Kruisbosch	2 (4)	J.J. Bakhuizen
Schweibergerbosch	1 (4)	Provincie Limburg

Grauwe Klauwier *Lanius collurio* (n=19)

Een ongekend aantal broedparen is in 2005 in Limburg gevonden. Deels is dit te danken aan de extra aandacht die de soort in 2005 heeft gekregen. Daarnaast blijkt het Zuid-Limburgse heuvelland goed te voldoen aan de hoge eisen die de Grauwe Klauwier aan zijn biotoop stelt. Ook in 2007 zal samen met de Stichting Bargerveen weer extra aandacht aan de soort worden besteed. Figuur 4 toont de verspreiding van het broedvoorkomen in Limburg in 2005. De volgende broedparen zijn bekend geworden:

Eckeltse bergen	1 (4)	Provincie Limburg
Bergerheide	1 (16)	H. van Diek, Provincie Limburg
Meinweg, station Vlodrop	1 (12)	J. Boeren
Meinweg, Lange luier	1 (4)	E. van Asseldonk
Vrakelberg	1 (12)	R. van der Laak
Piepert, Eys	1 (3)	R. van Dongen
Putberg, Ubachsberg	1 (4)	R. van Dongen
Kruisberg, Wahlwiller	1 (6)	R. van Dongen
Gulpdal, Slenaken	1 (12)	R. van Dongen
Klitserbeek	1 (16)	J.J. Bakhuizen, R. van Dongen
Bellet	2 (16)	R. van Dongen, H. Phijl
Cottesen, hellingveen	3 (16)	R. van Dongen e.a.
Cottesen-oost	1 (16)	R. van Dongen
Wolphaag Noordoost	1 (16)	R. van Dongen, H. Phijl
Schimperbosch bosrand	1 (16)	R. van Dongen, H. Phijl
Preusbosch bosrand	1 (16)	R. van Dongen

Europese Kanarie *Serinus serinus* (n=60)

Hoewel in 2005 van enkele vaste telgebieden weer gegevens binnen zijn gekomen van de Europese Kanarie is dit overzicht verre van volledig. Een afname van de aantallen territoria in (Zuid-)Limburg blijft

Tabel 5. Aantalsontwikkeling van de Europese Kanarie in enkele monitoringgebieden in Zuid-Limburg

Telgebied	2001	2002	2003	2004	2005
Maastricht *)	?	18	12	10	8
Gronsveld	7	10	12	14	11
Valkenburg	?	11	?	>6	>6
Gulpen	>3	>2	6	4	>2
Epen	2	0	0	0	1
Vaals	15	19	13	9	6

*) in 1995 werden nog minimaal 41 territoria in Maastricht vastgesteld (Lemmens, 1996)

het algemene beeld. Voor een overzicht van enkele monitoringgebieden in Zuid-Limburg zie tabel 5. Ook komende jaren zullen deze monitoringgebieden geteld worden. Mogelijk is de aantalsontwikkeling van de soort in de Noord-Limburgse Maasdorpen wat rooskleuriger dan in het zuiden van de provincie. Daar houdt de soort in elk geval stand in dorpen zoals Tegelen, Steijl en Lottum. Graag alle losse waarnemingen van zingende vogels tussen 15 april en 31 juli blijven doorgeven.

Figuur 3. Verspreiding van de Kortsnavelboomkruiper als broedvogel in Limburg 2000-2005

Figuur 4. Verspreiding van de Grauwe Klauwier als broedvogel in Limburg 2005

Tapuit, Grevenbicht, 1 september 2004 (R. Schols)

Grauwe Gors *Miliaria calandra* (n=12)

Deze zeer bedreigde soort in Nederland houdt nog altijd stand in Limburg, hoewel in een zeer klein aantal. De volgende broedopgaven werden voor 2005 bekend:

Vlodropperveld, Posterholt	1 (2)	J. Boeren
Grindgat Itteren	5 (4)	Provincie Limburg
Lanakerveld, Caberg	2 (4)	J. van der Eijk
Hamsterakkers, Sibbe	4 (14)	Provincie Limburg

Van het Maasdal rond Borgharen zijn geen gegevens bekend.

Nogmaals een oproep

Hierbij een dringende oproep aan iedereen die nog gegevens heeft liggen van 2005 of eerder, om die alsnog in te sturen naar SOVON. Hoe vollediger de database, des te waardevoller de gegevens gaan worden. Dit geldt natuurlijk ook voor het afgelopen broedseizoen 2006 en de toekomst.

Ondanks de oproep van vorig jaar bestaat nog steeds grote behoefte aan een vogelteller of telgroep die (een deel van) Landgoed De Hamert voor zijn rekening wil nemen. Nu ontsnappen helaas meerdere leuke soorten aan de aandacht van SOVON, die in dit belangwekkende Vogelrichtlijngebied broeden.

Jan Joost Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26, 6211 NB Maastricht

Hans-Peter Uebelgünn, Dorperweiden 27, 5975 BA Sevenum

Robbert Vernooij, Puteanusstraat 129, 5911 ET Venlo

Voor meer informatie en aanmelding graag contact opnemen met de districtcoördinatoren of SOVON-kantoor.

Dankwoord

Het bovenstaande overzicht kan natuurlijk nooit tot stand komen, zonder de inbreng van vele tientallen vrijwilligers die hun waarnemingen hebben kenbaar gemaakt aan SOVON. Allen worden zeer hartelijk bedankt. Het zijn te veel personen om iedereen met naam te noemen. De provincie Limburg heeft ook in 2005 een belangrijke bijdrage geleverd aan de kennisvergroting van het voorkomen van broedvogels in Limburg. Hierbij bijzondere dank aan Boena van Noorden en Gijs Kurstjens, die een eerdere versie van dit artikel voorzien hebben van waardevol commentaar.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., 2005.** De Middelste Bonte Specht alweer ruim 10 jaar broedvogel in Limburg. *Limburgse Vogels* 15: 24-31.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & R. Vernooij, 2003.** Zeldzame broedvogels in Limburg in 2002. *Limburgse Vogels* 13: 39-45.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & R. Vernooij, 2004.** Zeldzame broedvogels in Limburg in 2003. *Limburgse Vogels* 14: 48-57.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & R. Vernooij, 2005.** Zeldzame broedvogels in Limburg in 2004. *Limburgse Vogels* 15: 55-63.
- van Dijk A.J., F. Hustings & M. van der Weide, 2004.** Handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. SOVON, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., L. Dijkse, F. Hustings, K. Koffijberg, R. Oosterhuis, C. van Turnhout, M.J.T. van der Weide, D. Zoetebier & C. Plate, 2006.** Broedvogels in Nederland in 2004. SOVON Monitoringrapport 2006/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Felix R., 2006.** Cetti's Zanger bij Maastricht in 2005. *Limburgse Vogels* 16: 63-65.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp (in druk).** Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Lemmens K., 1996.** Broedende Europese Kanaries in Limburg in 1995. *Limburgse Vogels* 7: 22-24.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002.** Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS Nederland, Leiden.
- Ummels J., 2006.** Ontwikkeling van de Kerkuil in Limburg in de periode 2000-2005. *Limburgse Vogels* 16: 24-29.
- Voskamp P., 2005.** Opmars van de Oehoe in Limburg. *Limburgse Vogels* 14:1-8.
- van der Weide M., 2000.** Naar een gebiedsgerichte opzet Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. *SOVON-Nieuws* 13 (1): 9-11.

Doortrek van de Dwergmeeuw in Limburg

Tien jaar later

Jan Boeren

In Nederland worden trekkende Dwergmeeuwen *Larus minutus* vooral in het voorjaar langs de kust gezien (Bijlsma *et al.*, 2001). Maar in Limburg is doortrek van de Dwergmeeuw tot 1994 een nog onbekend verschijnsel. In dat jaar worden de eerste tellingen, speciaal gericht op doortrekkende Dwergmeeuwen, langs de Maas gehouden. Dit levert een totaal van 192 exemplaren op (Schols & Lemmens, 1995). Toentertijd is de vraag gesteld of 1994 een uitzonderlijk voorjaar is of dat doortrekkende Dwergmeeuwen in het voorjaar in Limburg een normaal verschijnsel zijn. Dit artikel geeft een antwoord op deze vraag.

Methode

Het merendeel van de waarnemingen voor dit artikel is afkomstig van het Vogelarchief van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. In dit archief bevinden zich bijna 700 waarnemingen van Dwergmeeuwen uit de periode 1957-2005. De waarnemingen uit 2006 (en deels 2005) zijn nog niet ingevoerd. Voor 2006 is daarom gebruik gemaakt van de meldingen van Dwergmeeuwen vanuit de

e-mailgroep Vogelinfo-Limburg. Hierdoor treedt er voor 2006 waarschijnlijk een onderschatting op van het aantal waarnemingen. De gegevens zijn in een Access database gezet en voor het maken van de kaartjes is gebruik gemaakt van ArcView, een GIS applicatie. Het verspreidingskaartje is gemaakt op basis van de gegevens die in het Vogelarchief zitten, 2006 is hierin nog niet verwerkt.

Het Maasdal, de plek voor Dwergmeeuwen

Het Maasdal en zijn grindgaten zijn in Limburg de plekken waar de meeste Dwergmeeuwen worden aangetroffen (figuur 1). Buiten het Maasdal is de Groote Peel de enige plek waar met enige regelmaat Dwergmeeuwen worden gezien. Van noord naar zuid een korte beschrijving van de belangrijkste plekken.

Reindersmeer Op deze plek worden vooral in 2006 veel Dwergmeeuwen aangetroffen met bijna 100 exemplaren op 27 april 2006.

Maas bij Broekhuizen en Landgoed De Hamert - Heerenven De soort trekt hier voornamelijk in

*Dwergmeeuwen, Meers,
23 april 2005 (R. Schols)*

kleine groepen of als eenling, echter in 2004 is een groep van 50 exemplaren boven het Heerenven waargenomen.

Maas t.h.v. Stuw bij Belfeld Het hoge aantal waarnemingen heeft waarschijnlijk te maken met een fanatieke waarnemer. Er worden vooral eenlingen of kleine groepen aangetroffen.

Groote Peel Buiten het Maasdal is dit de beste plek in Limburg voor Dwergmeeuwen. Het betreft echter voornamelijk eenlingen of kleine groepen.

Midden-Limburgse Maasplassen Het is opvallend dat vooral het zuidelijke gedeelte in trek is, zoals Grote Hegge en de plassen rondom Stevensweert en Ohe en Laak. De Grote Hegge is elk jaar goed voor Dwergmeeuwen. Er worden veelal grote groepen aangetroffen vaak samen met Zwarte Sterns *Chlidonias niger* en Visdief *Sterna hirundo*. In het noordelijke gedeelte rondom de Asseltse plassen zijn Dwergmeeuwen zeldzaam.

Grevenbicht en Bichterweert De waarnemingen zijn verdeeld over verschillende gebieden zoals

Elba, Koeweide, en Rotem. Ook hier een waarnemerseffect, alle waarnemingen zijn afkomstig van een vogelaar uit de directe omgeving. De grootste groep is 58 exemplaren in 2005.

Meers Eveneens veel waarnemingen, met hoogste aantal 147 exemplaren op 30 april 1999. Uit de archiefgegevens is het niet duidelijk of dit één groep betreft. Verder nog enkele dagen met meer dan 100 exemplaren.

Grindgat Itteren In 1994 de eerste plek waar gericht naar doortrekkende Dwergmeeuwen is gekeken. Nu nog steeds veel doortrek waar te nemen.

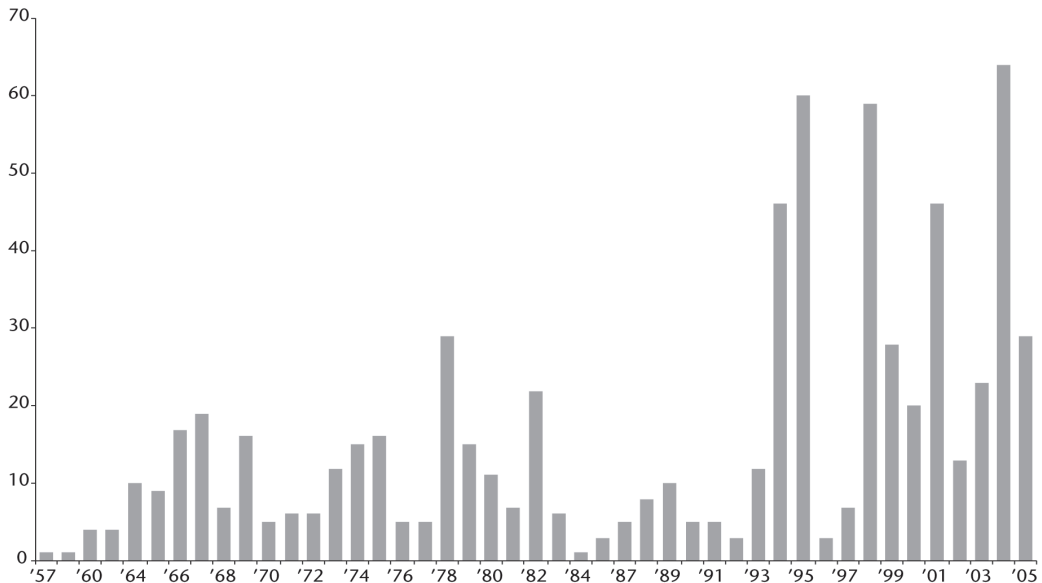
Pietersplas Momenteel samen met Grote Hegge en Reindersmeer de beste plek om Dwergmeeuwen waar te nemen. Wellicht ook een waarnemerseffect door het grote aantal vogelaars dat de Pietersplas bezoekt. De grootste aantallen voor een dag betreffen bijna 100 exemplaren. Op de Pietersplas worden Dwergmeeuwen vaak samen met Zwarte Stern en Visdief aangetroffen.

Aantallen per jaar

Gekeken naar het aantal waarnemingen per jaar tot 1994 lijkt het jaar 1994 inderdaad een uitschieter ten opzichte van de voorgaande jaren. Maar als we kijken naar de jaren 1994 tot 2006 blijkt het waarschijnlijk toch om een waarnemerseffect te gaan (figuur 2). In de jaren vanaf 1994 sinds het doortrekverschijnsel bekend is, worden meer Dwergmeeuwen gezien als in de jaren voorafgaand. Vooral in 1995 worden veel exemplaren gezien. Waarschijnlijk zijn dit waarnemers die wel eens met eigen ogen doortrekkende Dwergmeeuwen willen zien. Dit effect treedt op bij alle nieuwe ontdekkingen in Limburg van de afgelopen jaren zoals Kortsnavelboomkruiper *Certhia familiaris macrodactyla* en Middelste Bonte Specht *Dendrocopos medius*. De eerste jaren is er een massale toeloop en de jaren daarna lijkt het al weer bijna gewoon en worden minder waarnemingen doorgegeven. Of de lage aantallen in 1996 en 1997 hiervan ook een gevolg zijn is niet helemaal duidelijk. Vanaf 1994 worden er in Limburg jaarlijks gemiddeld 30 waarnemingen van Dwergmeeuwen doorgegeven. Hierin zitten echter wel enkele uitschieters naar beneden zoals 1996 met drie waarnemingen in 1997 zeven waarnemingen, maar ook 59 waarnemingen in 1998 en 64 in 2004. 2004 is het beste jaar voor Dwergmeeuwen in Limburg geweest met niet alleen het hoogste aantal waarnemingen maar ook met de grootste groepen. Er bevonden zich dat jaar op 22

Figuur 1. Aantal waarnemingen van Dwergmeeuwen per kilometerhok in de periode 1957-2005

Figuur 2. Aantal waarnemingen per jaar

en 23 april minimaal 150 Dwergmeeuwen boven de Grote Hegge in Thorn. Deze groep, die hier enkele dagen heeft gezeten, is de grootste groep ooit in Limburg. Opvallend is dat de vogels vooral in de avond- en ochtenduren worden gezien terwijl door Schols & Lemmens (1994) de meeste dieren vooral in de middag zijn waargenomen. Ook worden ze niet aangetrokken door Kokmeeuwen *Larus ridibundus* (Schols & Lemmens, 1994). Op de Grote Hegge worden Dwergmeeuwen bijna nooit in combinatie met Kokmeeuwen gezien. Ze bevinden zich wel vaak in gezelschap van grote groepen zwaluwen die hier in de avond foerageren.

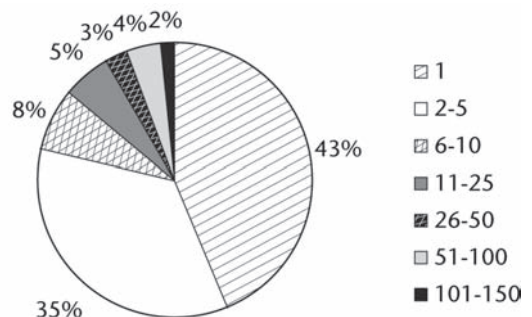
Individueel of in kleine groepen

Waarnemingen van Dwergmeeuwen betreffen vaak individuele exemplaren, 43% van de waarnemingen, of kleine groepen van 2-5 exemplaren, 35% van de waarnemingen (figuur 3). De grootste groep in Limburg waargenomen is die van de Grote Hegge, 22-23 april 2004 met 150 exemplaren. Dit is de enige waarneming ooit waarbij zoveel vogels gelijktijdig in één groep in Limburg zijn gezien.

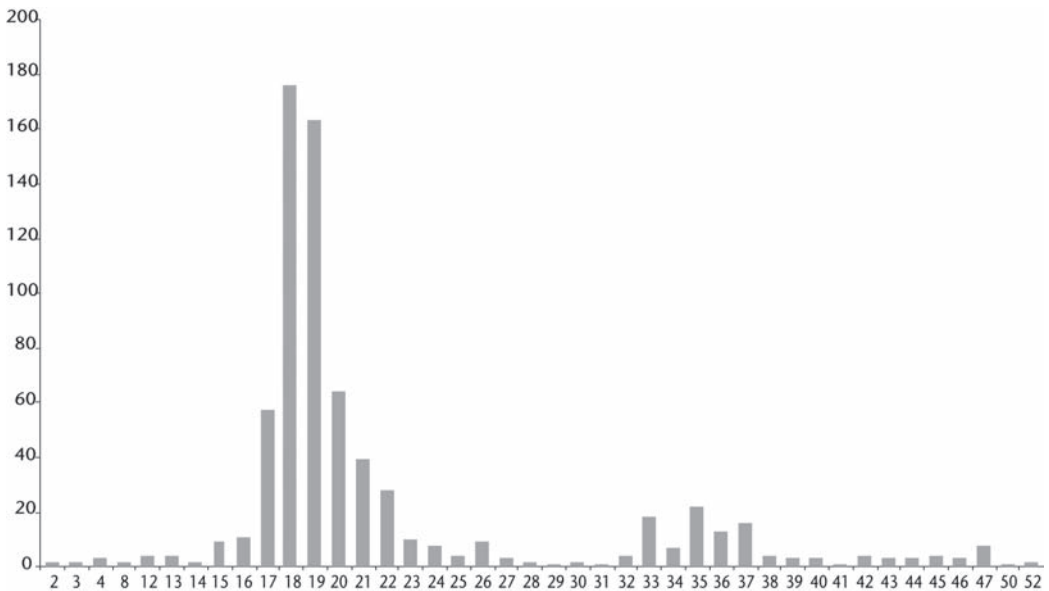
Het is opvallend dat de laatste jaren steeds meer en grotere groepen worden gezien. Groepen of individuele Dwergmeeuwen sluiten graag aan bij meeuwen of sterns. In 2006 zijn bij meer dan de helft van de waarnemingen van Dwergmeeuwen eveneens andere

soorten zoals Zwarte Sterns, Visdieven en soms Noordse Stern *Sterna paradisaea* doorgegeven. Maar Dwergmeeuwen kunnen ook aangetrokken worden door andere meeuwen. Zoals hiervoor al vermeld leek het er tijdens de tellingen in 1994 op dat hoog overtrekkende Dwergmeeuwen werden aangetrokken door op het water verblijvende Kokmeeuwen (Schols & Lemmens, 1994). Behalve met Kokmeeuwen worden ze in gezelschap gezien van andere meeuwen zoals Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* of Kleine Mantelmeeuw *Larus fuscus*.

De laatste week april en de eerste week mei

Figuur 3. Groeps grootte van doortrekkende Dwergmeeuwen

Figuur 4. Doortrekverloop door de jaren heen per week

Het gehele jaar kunnen Dwergmeeuwen in Limburg worden gezien. Het voorjaar vertoont in de laatste weken van april en de eerste weken van mei een duidelijke piek. Meer dan 60% van alle waarnemingen stamt uit deze vier weken (figuur 4). Bijna 50% van de waarnemingen komt zelfs uit slechts twee weken, de laatste van april en de eerste van mei, weken 18 en 19. De mediane datum wat betreft het aantal waarnemingen is 2 mei, de mediane datum voor het aantal doortrekkende dieren bedraagt 27 april. Verder is er een kleine piek te zien in de laatste twee weken van augustus en de eerste twee weken van september. Uit deze periode is 10% van de waarnemingen. Deze doortrekperiode stemt overeen met wat in 1994 is aangetroffen (Schols & Lemmens, 1994). In dat jaar was de mediane datum 30 april. De landelijke doortrekpiek ligt ook op 30 april, dit komt aardig overeen met de Limburgse situatie.

Het jaar 1994 was dus geen uitzondering!

Dwergmeeuwen kunnen jaarlijks in Limburg worden aangetroffen. De trefkans is het grootst in de laatste week van april en in de eerste week van

mei. Op verschillende plaatsen zoals de Pietersplas, Iitteren, Grote Hegge en het Reindersmeer kunnen groepen Dwergmeeuwen worden aangetroffen. In deze groepen bevinden zich vaak Zwarte Sterns, Visdieven of Noordse Sterns. De vraag of doortrekkende Dwergmeeuwen in Limburg een normaal verschijnsel zijn, kan dan ook volmondig met ja beantwoord worden.

Dankwoord

Allereerst aan Ran Schols die de gegevens van het Vogelarchief beschikbaar stelde en natuurlijk ook omdat hij samen met Karel Lemmens het eerst op zoek is gegaan naar doortrekkende Dwergmeeuwen. Daarnaast dank aan Nicole Reneerkens voor haar commentaar op een eerste versie van dit artikel.

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001.** Avifauna van Nederland. Deel 2. Algemene en schaarse vogels van Nederland. KNNV, Utrecht; GBM, Haarlem.
- Lensink R., H. van Gasteren, F. Hustings, L. Buurma, G. van Duin, L. Linnartz, F. Vogelzang & C. Witkamp, 2002.** Vogeltrek over Nederland. Schuyt & Co, Haarlem.
- Schols R. & K. Lemmens, 1994.** Veel Dwergmeeuwen in het zuidelijk Maasdal, voorjaar 1994. Limburgse vogels 5: 61-62.

Overwinterende Europese Kanaries in de winter van 2005/2006

Jan Boeren

De Europese Kanarie *Serinus serinus* wordt vooral in Zuid-Limburg en enkele dorpen in Noord-Limburg als broedvogel aangetroffen. Tijdens de winter is hij echter voor het merendeel te vinden in de uiterwaarden van de Maas. Zo werden in de winter van 2005/2006 op verschillende plaatsen langs de Maas overwinterende Europese Kanaries aangetroffen. Dit artikel beschrijft de situatie in de winter van 2005/2006.

Methode

Voor de waarnemingen van de winter 2005/2006 is gebruik gemaakt van de meldingen vanuit de e-mailgroep Vogelinfo-Limburg. De gegevens van territoriale dieren in de periode 2000-2004 zijn van SOVON afkomstig. De waarnemingen van vóór 2006 zijn afkomstig van het Vogelarchief van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Europese Kanarie als broedvogel

In Limburg kunnen we verschillende kerngebieden voor broedende Europese Kanaries onderscheiden

(figuur 1). Van oudsher zijn in Maastricht en omgeving, Valkenburg en verschillende dorpen in het Geuldal zingende dieren aan te treffen. De aantallen zijn de laatste jaren echter steeds lager geworden. Zo is de soort onlangs uit de binnenstad van Maastricht verdwenen als broedvogel. Wel wordt hij nog aangetroffen in de wijken Amby en Jekerdal/Biesland. In 2004 zijn in Maastricht nog slechts zeven territoria gemeld tegen minimaal 41 in 1995. Ook rondom Vaals is een afname geconstateerd. Verder wordt nog gebroed in de omgeving van Valkenburg en enkele andere dorpen langs de Geul. In Midden-Limburg is de soort een incidentele broedvogel, jaarlijks bezette plekken zijn er bijna niet. In Noord-Limburg worden vooral in de omgeving van Belfeld-Tegelen elk jaar broedende dieren aangetroffen (Bakhuizen *et al.*, 2005).

Wintergasten

Overwintering is bij Europese Kanaries niet uitzonderlijk, vooral tijdens perioden met hoge broedvogelaantallen en daarop aansluitend zachte of normale winters. Ze kunnen echter ook gezien worden tijdens strenge winters. Overwinteraars worden vaak in de

Europese Kanarie, Lottum,
3 april 2005 (P. Palmen)

Figuur 1. Waarnemingen uit januari en februari vergeleken met de broedgebieden

kerngebieden aangetroffen (Bijlsma *et al.*, 2001). Dit blijkt ook uit de waarnemingen in Limburg. Vooral de omgeving rondom Maastricht, met name ten zuiden hiervan, en langs de Maas ten zuiden van Venlo zijn bekende overwinteringsplaatsen. In een aantal van deze gebieden zijn meerdere jaren overwinterende Europese Kanaries waargenomen (figuur 1). In de overige gebieden zijn slechts incidenteel overwinterende dieren aangetroffen. Voor figuur 1 is gebruik gemaakt van de waarnemingen uit januari en februari.

Echter de kans bestaat dat al in februari zingende mannetjes aanwezig zijn op de broedplaatsen (Bijlsma *et al.*, 2001). Het is opvallend dat geen overwinterende vogels zijn gemeld uit het zuidoosten van Limburg waar toch enkele grote kerngebieden liggen. Het is gebleken dat Europese Kanaries trouw zijn aan hun overwinteringsplaats (Bijlsma *et al.*, 2001). Gebieden waar Europese Kanaries overwinteren bestaan voornamelijk uit ruigte vaak met Akkerdistel *Cirsium arvense*. In de buurt staan bij voorkeur bomen of struiken waarin ze tijdens gevaar kunnen wegvlugten. Overwintering gebeurt dikwijls als eenling of in kleine groepjes. In Limburg zijn enkele grote groepen tot meer dan 50 dieren aangetroffen. De grootste groep betrof 54 exemplaren op 22 december 1995 langs de Maas ten zuiden van Maastricht. Tot de winter van 2005 zijn bijna 30 groepen bekend van meer dan 20 exemplaren (tabel 1).

De winter 2005/2006

In de winter van 2005/2006 werden op drie plekken overwinterende Europese Kanaries aangetroffen: de Romeinenweerd bij Hout-Blerick, het Berckterveld bij Baarlo en langs een gedeelte van de weg van Leeuwen naar Asselt.

Romeinenweerd

Dit is een van de oudste natuurontwikkelingsgebieden langs de Maas ten zuiden van Venlo. Gelegen langs de westkant van de Maas vormt het een smalle langgerekte strook vanaf het noorden van Hout-Blerick tot bijna aan de grens van de gemeente Maasbree. Het gebied bestaat uit kruidenrijke graslanden, waterplassen, bomenrijen en opslag van wilgen *Salix spec.* en berken *Betula spec.* Op een aantal plaatsen staat veel Koolzaad *Brassica oleracea* en veldjes met Akkerdistel (Scheres, 2003). Vanaf het ontstaan is dit gebied al in trek bij overwinterende Europese Kanaries (tabel 1). In de winter van 2005-2006 werd het eerste groepje van 6 vogels gezien op 28 november 2005. Deze groep heeft hier nog tot 2 januari gezeten. In februari werd een groep van 12 exemplaren waargenomen en de laatste twee exemplaren werden gezien op 24 februari 2006.

Berckterveld

Dit gebied ligt langs de Maas bij Kasteel De Berckt in Baarlo, net ten zuiden van de Romeinenweerd. Het heeft een oppervlakte van 15 ha en bestaat uit voormalige landbouwgronden. Omdat het gebied pas sinds

Berckterveld, Kool, Echte kamille en Akkerdistel zijn de belangrijkste zaadleveranciers (Jan Boeren)

juni 2005 in ontwikkeling is, wordt het overheerst door ruigtekruiden zoals Akkerdistel, Echte kamille *Matricaria* en Koolzaad. De zaden van deze soorten vormen een rijke voedselbron voor veel zaadeters. Behalve Europese Kanaries werden in de winter

van 2005/2006 ook Barmsijzen *Carduelis cabaret spec*, Vinken *Fringilla coelebs*, Ringmussen *Passer montanus*, Putters *Carduelis carduelis* en Groenlingen *Chloris chloris* aangetrokken door het massale voedselaanbod. De eerste groep van vijf exemplaren

Tabel 1. Groepen Europese Kanaries in Limburg groter dan 20 exemplaren (bron: Vogelarchieff Limburg)

Ax	Ay	Datum begin	Datum eind	Aantal	Locatie	Gemeente
1760	3140	22-dec-95		54	Pietersberg, Enci, Maas	Maastricht
2065	3734	15-mrt-98		51	Maas	Blerick
1750	3180	11-sep-57		50	Hoge Fronten	Maastricht
2050	3700	02-sep-75		50	Maas	Baarlo-Tegelen-Venlo, Maas
1755	3182	01-okt-97		45	Hoge Fronten	Maastricht, Hoge Fronten
1771	3162	20-dec-95		43	Kleine Weerd, Mecc	Maastricht
2090	3870	10-sep-02	30-sep-02	42	Maas	Broekhuizen Z, Arcen
2090	3870	17-sep-02		40	Maas	Broekhuizen Z, Arcen
2069	3736	13-sep-03		36	Maas	Blerick-Tegelen
1771	3159	16-dec-95		32	Kleine Weerd	Maastricht, Heugem, KIWeerd
2069	3736	19-sep-03		29	Maas	Blerick-Tegelen, Maas
2059	3723	04-okt-97		28	Maas	Baarlo-Tegelen
1770	3161	26-dec-95		26	Kleine Weerd, Mecc	Maastricht
1770	3159	11-dec-95		25	Kleine Weerd	Maastricht, Heugem
1930	3250	16-sep-78		25	Nieuw-Lotbroek	Hoensbroek
2050	3710	15-sep-79		24	Maas	Baarlo-Steijl
1771	3172	14-dec-98		24	Randwijck	Maastricht
2059	3723	21-sep-97		24	Maas	Baarlo-Tegelen
1770	3172	04-nov-96		22	Randwijck	Maastricht
1770	3159	22-nov-95		22	Kleine Weerd, Heugem	Maastricht, Heugem
1771	3162	20-dec-94		21	Kleine Weerd, Mecc	Maastricht
2060	3730	08-nov-97		21	Maas	Blerick-Tegelen
1770	3161	20-feb-95		20	Kleine Weerd, Mecc	Maastricht
1880	3184	07-okt-79		20	Genhoes	Schin op Geul
2000	3650	17-sep-77		20	Maas	Reuver-Kessel
2070	3738	11-sep-03		20	Maas	Tegelen-Blerick

Bijvoet, de wintervoedselplant voor de Europese Kanarie, Asselt (Jan Boeren)

werd begin december gezien. Op 11 december bleek deze groep uitgegroeid tot 24 exemplaren, een vogel hiervan was albinistisch. Op 1 januari, de groep was nog steeds aanwezig, zat er een exemplaar tussen met een gele kleuring, waarschijnlijk afkomstig vanuit gevangenschap. De laatste tien dieren werden gezien op 19 januari 2006.

Asselt

De vogels bevonden langs de weg van Asselt naar Leeuwen. Hier ligt aan kant van de weg een grindgat waarvan de oevers begroeid zijn met Bijvoet *Artemisia vulgaris*, Akkerdistel en Speerdistel *Cirsium vulgare*. De dieren vluchtten tijdens onraad vaak naar wilgen aan de andere kant van de weg. Rond de jaarwisseling werd een groep van 21 exemplaren aangetroffen. Deze groep heeft hier tot half maart gezeten en was tijdens de watervogeltelling van maart aangegroeid tot 37 exemplaren. In de maanden februari en maart werd vaak gezongen vanuit de wilgen. In tegenstelling tot het Berckterveld en de Romeinenweerd zijn er in deze buurt geen kerngebieden bekend. Hooguit worden er in de buurt incidentele broedgevallen aangetroffen (broedvogelkarteringen Provincie Limburg).

Conclusie

Overwinterende Europese Kanaries zijn niet uit-

zonderlijk. Vooral in het Maasdal en dan met name in de buurt van de kerngebieden Maastricht en Venlo worden redelijk vaak overwinterende Europese Kanaries aangetroffen. Behalve eenlingen worden ook regelmatig kleine tot grotere groepen aangetroffen. De grootste groep in Limburg was 54 exemplaren. Het meest in het oog springend is in 2006 een grote groep, met een maximum van 37 exemplaren, overwinterend in Asselt, ver verwijderd van alle broedgebieden.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar iedereen die waarnemingen van de Europese Kanarie heeft doorgegeven aan het Vogelarchief Limburg of gemeld heeft op Vogelinfo-Limburg. Speciale dank aan Ran Schols en Jo van der Coelen die, na het invoeren van alle waarnemingen in het Vogelarchief, deze beschikbaar gesteld hebben voor dit artikel.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgunn & R. Vernooij, 2005. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2004. Limburgse Vogels 15: 55-63.
- Bijlsma, R.G., F. Hustings, & C.J. Camphuysen, 2001. Avifauna van Nederland. Deel 2 Algemene en schaarse vogels van Nederland. KNNV, Utrecht; GBM, Haarlem.
- Scheres W., 2003. De avifauna van de Romeinenweerd 1996-2003. Limburgse Vogels 13: 14-26.

Jan Boeren, Hoofdstraat 56, 6061 CE Posterholt

Bijzondere waarnemingen

Kleinst Waterhoen in Grootte Moost, de Peel, in 1972

Edward van IJzendoorn

Op woensdagavond 31 mei 1972, terwijl Ajax zijn tweede Europa Cup won, raakten Jowi de Roever en ik verzeild in natuurreservaat de Grootte Moost langs de Noordervaart tussen Nederweert en Meijel, nog net in de gemeente Heythuysen. Wij hoorden een Roerdomp *Botaurus stellaris*, een Waterral *Rallus aquaticus*, een Porseleinhoen *Porzana porzana* en een zingende Blauwborst *Luscinia svecica*. De schemering was al een eind gevorderd toen we een zompig stukje passeerden van waaruit een trillende roep kwam die wij dadelijk herkenden als dat van het Kleinst Waterhoen *Porzana pusilla*. Wij kenden die soort van enkele broedgevallen het jaar ervoor nabij Amsterdam. Het geluid doet denken aan dat van de Zomertaling *Anas querquedula*, maar wordt veel langer aangehouden met een kleine verandering in de toonhoogte. Het terreintje van waaruit de vogel riep, in het noordoostelijk deel van de Grootte Moost, was ongeveer 15 meter lang en vijf meter breed en bestond uit ijle pollen gras (o.a. Wollegras) die in het water stonden.

Op 9 juni troffen we 's avonds weer een roepend Kleinst Waterhoen aan. We vonden vrij snel een nog leeg nestje dat ongeveer 20 cm boven het water in het Wollegras hing. Het iele, doorzichtige bouwsel bestond geheel uit gras. Die avond was ook even een hoentje te zien, zwemmend in het water en klauterend door het gras. Het had ongeveer het formaat van een Spreeuw, met een smalle, niet erg lange snavel. Kop, hals en borst waren grijsachtig met een bruine streep over kruin en nek. Bovendelen roestbruin met wat zwart en witte strepen en dwarsgestreepte zwartwitte flank en anaalstreek. Snavel en poten groen. Oog rood.

Op 15 juni was het nest nog leeg en vonden we nog een tweede nest, eveneens leeg. Met laarzen aan kon je het terreintje gemakkelijk doorwaden en de begroeiing was ijl genoeg om de graspollen te omzeilen en de zaak niet plat te trappen. We hoorden alleen een alarmroepje. Op 23 juni bevatte het eerst gevonden nest 's avonds om 22:00 twee koude natte eieren. De volgende ochtend om 6:00 waren beide eieren gedeeltelijk kapot en was de inhoud eruit

gegeten. Het nest was verder intact. Wij dachten aan Waterspitsmuizen of iets dergelijks. Een groter dier zou het nestje hebben beschadigd of de eieren eruit laten rollen. We hoorden geen rallen. En ook niet meer 's avonds op 1 juli.

Na 1972 ben ik hier niet meer teruggeweest.

Edward van IJzendoorn, Molenveltlaan 8, 2071 BS Santpoort

Pallas' Boszanger in Maastricht, november 2000

Minne Feenstra

Najaar 2000 was een uitzonderlijk zacht najaar. In de ochtend van 17 en 18 november viel in de wijk voor het eerst weer het winterse geluid van krabbers op autoruiten te horen. Het waren twee prachtige heldere dagen met een vrij krachtige zuidenwind en een verfrissende kou. De al sterk vergeelde bladen begonnen nu snel van de bomen te vallen. Het zou niet lang meer duren voordat de bomen kaal en de bossen stil zouden zijn.

Op zaterdag 18 november stond de RAVON-dag in Nijmegen op het programma, waardoor ik 's morgens vroeg uit Maastricht zou vertrekken. Maar ik besloot één of meer koudbloedige lezingen op te offeren en toe te geven aan de verleiding van de mooie herfstdag. Meestal bezocht ik op zulke dagen de Pietersplas of de Eijsder Beemden, maar vandaag lonkte de beboste oostkant van de stad.

Dicht bij huis in de Maastrichtse wijk Heer stuitte ik al meteen op de mooiste en meest overtuigende Russische Kauw *Corvus monedula soemmeringii* die ik ooit te zien had gekregen. Hij foerageerde met wat Kauwen *Corvus monedula*, Roeken *Corvus frugilegus* en Zwarte Kraaien *Corvus corone* op een 'hondenpoepveldje' in de Veldstraat. Daarna naar een andere favoriete locatie. Aan de stadsrand in Heer, op een kilometer afstand van het Savelsbos, ligt het klooster Opveld. Het is een sfeervolle plek met een oud parkbos met open plekken: een kloostertuin, gazon, een paardenwei en een klein nonnenkerkhof. Het rijke roomse leven leeft er voort in de vorm van verschillende bidpriëlen en Mariabeelden.

Waarneemlocatie Pallas'
Boszanger, Kloostertuin
Opveld, Maastricht
(M. Feenstra)

Oude loofbomen zijn aanwezig, zoals eiken en beuken, maar ook monumentale cipressen, sparren en taxusbomen. Verder zijn er enkele percelen met jonger loofbos, waarin veel esdoorn en hulst. Door de aanwezigheid van naaldbomen is kloosterOpveld de enige locatie in Maastricht waar Goudhaantjes *Regulus regulus* broeden.

Algauw trof ik in een alleenstaande cipres nabij het klooster een grote groep foeragerende Goudhaantjes. Met het idee om er een Vuurgoudhaantje *Regulus ignicapillus* uit te halen richtte ik de kijker op de groep. De eerste vogel die ik in beeld kreeg was geen Vuurgoudhaantje, maar had wel een donkere oogstreep en een brede gele wenkbrauwstreep. Toen de vogel begon te roepen schoten me twee opties te binnen: Humes Bladkoning *Phylloscopus humei* of Pallas' Boszanger *Phylloscopus proregulus*! Door het veelvuldig roepen kon ik het beestje redelijk volgen in zijn gang door het park, steeds optrekkend met Goud- én Vuurgoudhaantjes. Meestal dook hij op zonbeschenen plekjes op, waar hij biddend foerageerde bij vergeelde esdoornbladeren, in hulst en zelfs bij een door klimop overgroeid bidpriëel. Enkele malen liet hij zich mooi zien, vrij zittend in hulst of esdoorn. Helaas lukte het niet om een gele stuit vast te stellen. Wel had de vogel een brede, scherp omlinjnde kruinstreep, wat wees op Pallas' Boszanger. Ik had echter geen boek bij me en meende me te herinneren dat Humes Bladkoning ook een lichte kruinstreep kan hebben. De vogel gaf een gelere indruk dan de rondfladderende Goud- en Vuurgoudhaantjes en de borst en buik

waren duidelijk witter. Ook was hij beweeglijker dan deze. Het geluid deed me twijfelen aan Pallas' Boszanger. Een jaar eerder had ik op Terschelling een Pallas' horen roepen, maar zachter en dunner ('psih'). Deze roep was duidelijk anders: een vrij luid 'tsu-iet', meestal oplopend, soms op één hoogte. Duidelijk tweelettergrepig, altijd wat 'dubbel'; weker, heser, meer afgeknepen dan het heldere 'tsuwiet' van Bladkoning *Phylloscopus inornatus*. Van Humes Bladkoning wist ik dat deze een soortgelijk oplopend roepje moest hebben.

Tijd om er iemand bij te halen! Op de fiets naar Jo van der Coelen, de dichtstbij wonende vogelaar. Hij bleek thuis en uiteraard geïnteresseerd. Een viertal andere liefhebbers werd gebeld en algauw werd de vogel teruggevonden in de cipres bij het klooster. Nu kon de gele stuit even duidelijk worden gezien en kon de vogel definitief als Pallas' Boszanger gedetermineerd worden. In de loop van de middag werd de vogel niet meer gezien. De groep Goud- en Vuurgoudhaantjes was uit het park vertrokken. Ook de volgende dag was het stil bij klooster Opveld.

De Pallas' Boszanger is een dwaalgast in Limburg. De waarneming in Maastricht is de tweede voor de provincie. De eerste was een ringvangst op 19 oktober 1988 op de Holtmühle, Tegelen (Maeghs 1991). Bij de Krickenbecker Seen vlak over de Duitse grens bij Venlo is van 11 januari – 1 maart 2003 een overwinterende vogel vastgesteld in gezelschap van maximaal 10 Vuurgoudhaantjes (Limicola 17:40 & 17:96). Dit zoals vermeld in de soorttekst van de

Avifauna van Limburg, in druk. Met dank aan Ran Schols voor dit korte inkijkje.

Literatuur

van den Berg A.B. & C. Bosman, 2001. Zeldzame vogels van Nederland. Avifauna van Nederland 1.

Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, in druk. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties, Natuurhistorisch Genootschap Limburg.

Maeghs P.H.J., 1991. De Pallas' Boszanger; nieuw voor Limburg. Limburgse Vogels 2:56.

Minne Feenstra, Rijksstraatweg 37-34, 6574 AC Ubbergen

IJslandse Grutto: nieuwe (onder)soort voor Limburg

Raymond Pahlplatz & Frank Meeuwissen

Op 28 maart 2004 reed Frank Meeuwissen op weg naar huis nog even langs het plasje bij de Eindhovense Baan in Nederweert. In de afgelopen jaren werden hier al opmerkelijke soorten gezien, onder andere Rosse Grutto *Limosa lapponica*, Krombekstrandloper *Calidris ferruginea*, Kluut *Recurvirostra avosetta* en Strandplevier *Charadrius alexandrinus*. Daardoor wordt het plasje regelmatig bekeken. Ter plaatse waren 31 Grutto's *Limosa limosa* aanwezig. In de groep zat echter een exemplaar dat de aandacht trok als een 'grutto' met een net wat andere tekening en bouw. Aangezien hij enkel een verreijker bij zich had en de vogel op enige afstand zat, belde hij naar Raymond Pahlplatz om de vogel met een telescoop te kunnen bekijken. Aldaar aangekomen viel de vogel direct op door de dieprode/steenrode kleur, het grijze vleugelveld, het iets sterker gevlekte karakter op de flanken en de iets kortere snavel. Na het checken van alle Grutto's bleken in de groep minimaal twee zekere en een mogelijke IJslandse Grutto *Limosa limosa islandica* aanwezig. In de dagen daarna werden de vogels regelmatig gezien, met een maximum van 5 op 31 maart (M. Berlijn, R. van de Wouw).

Herkenning

De determinatie van de IJslandse Grutto in zomerkleed is niet eenvoudig. In veel gevallen dient te worden gelet op een combinatie van kenmerken zoals de kortere snavel, de steenrode kleur op nek, onderdelen en rug en het grijze vleugelveld. Andere

IJslandse Grutto, Eindhovense Baan, Nederweert, 29 maart 2004 (R. Schols)

goede kenmerken zijn de brede zwarte banden op de verder rossige schouder en rugveren die dwars op de schacht staan en een wit ooglid. 'Onze' Grutto heeft een langere snavel, is meer oranje gekleurd en heeft een minder opvallende oranje kleur op de rug. De tekening op de schouder en rugveren is minder contrastrijk. In winterkleed zijn de verschillen tussen beide grutto's een stuk kleiner en is de determinatie nog moeilijker. Alleen aan structuurverschillen (grootte, lengte van de snavel) zijn de vogels uit elkaar te houden.

In de periode dat beide grutto's in het voorjaar doortrekken, rui de vogels van winter- naar zomerkleed. In deze periode kan verwarring ontstaan door de verschillende rui-stadia waarin de vogels zich bevinden. IJslanders hebben in het voorjaar verse grijze vleugeldekveren die een opvallend veld vormen, mede door het sterke contrast met de rodere kleur en de brede zwarte banden. Grutto's hebben ook een, hoewel onopvallender en minder contrasterend, grijs veld van gesleten veren. Dit grijze veld steekt echter minder opvallend af tegen de rug en schouderveren (van Duivendijk, 2002).

Naast bovengenoemde kenmerken van het zomerkleed kunnen IJslanders in die periode ook worden herkend aan de, tot aan de anaalstreek doorlopende, zwarte flankstrepen. Dit is bij Grutto veel minder opvallend en minder ver doorlopend.

Om twijfels over de zekerheid van de determinatie weg te nemen zijn foto's van de bewuste vogels voorgelegd aan diverse deskundigen (onder andere N. van Duivendijk, M. van der Tol, A. Wassink).

Hun oordeel was eensluidend: de gefotografeerde vogels werden als islandica bestempeld.

Momenteel is de IJslandse Grutto een ondersoort van de Grutto. Gezien de verschillen in kleeft en verspreiding is een discussie gaande of islandica als een aparte soort kan worden beschouwd.

Verspreiding en trend

In Europa komt de IJslandse Grutto als broedvogel voor in IJsland. In de jaren tachtig nam het aantal paren toe van 10.000 tot 30.000 begin jaren negentig. Tucker & Heath (1994) merken op dat de trend nu stabiel is, maar uit een evaluatie hiervan blijkt dat het aantal nog met 62% is toegenomen sinds midden jaren tachtig (www.jncc.gov.uk). Buiten IJsland komt de soort als (zeldzame) broedvogel voor in Engeland en Ierland en de kust van Noorwegen. De overwinteringslocaties liggen in Ierland, Engeland en de West-Atlantische kust tot aan Marokko.

In Nederland is de IJslandse Grutto wintergast en doortrekker. Overwinterende IJslanders verblijven voornamelijk in enkele estuaria in Zeeland, vooral bij Saeftinge en het Paulinaschor. Doortrekkers worden met name waargenomen in het westen van Nederland, met grote concentraties (tot 1700 exemplaren) in Noord-Holland en langs de IJssel. In het zuidoostelijke deel van Nederland is de soort minder algemeen en is alleen de Ooijpolder in het voorjaar een bekende locatie van pleisterende vogels. Vanaf 1997 worden hier vrijwel jaarlijks waarnemingen verricht met groepen tot 70 exemplaren (waarneming.nl). In de Brabantse Kempen is de soort een jaarlijkse doortrekker in zeer klein aantal (vogelsindekempen.nl). Gezien de locaties van de waarnemingen was de IJslandse Grutto een voor de hand liggende nieuwe (onder)soort voor Limburg.

Na 2004 werd in 2005 opnieuw een IJslandse Grutto bij de Eindhovense Baan gezien. Ditmaal ging het om een exemplaar (in een groep met 18 Grutto's) op 26 maart. Bij gerichte zoekacties in groepjes Grutto's zijn in het voorjaar wellicht op meer plaatsen IJslanders te vinden. Ook zijn zekere islandica's gezien (3 en later 2 jonge vogels) van 4 oktober tot 12 november 2005 in de Bouxweerd en bij de Asseltse plassen. De kans om Grutto's in het najaar aan te treffen is aanmerkelijk kleiner. De oktoberwaarneming van de IJslandse Grutto's was pas de vierde 'grutto' waarneming uit deze maand in Limburg. Voor iedereen die een goed beeld wil

krijgen van deze soort staan fraaie plaatjes met bij-schriften op www.skua.nl/ijslanders. De beschreven kenmerken van zowel islandica als gewone Grutto zijn daarop goed te zien.

Met dank aan Max Berlijn en Ran Schols voor hun op- en aanmerkingen op eerdere versies van deze bijdrage.

Literatuur

van Duivendijk N., 2002. Dutch Birding Kenmerkengids. Bariet, Ruinen.

Tucker G.M. & M.F. Heath, 1994. Birds in Europe, their conservation status. Birdlife Conservation Series no. 3. Birdlife International, Cambridge.

Websites:

www.vogelsindekempen.nl

www.skua.nl/ijslanders

www.waarneming.nl

www.jncc.gov.uk

Raymond Pahlplatz, Beatrixstraat 6, 6031 BC Nederweert

Frank Meeuwissen, Korhoenstraat 12, 6035 GD Ospel

Hybride Roodstaart te Nederweert in 2004 en 2005

Frank Meeuwissen

Op 2 april 2004 maakte ik de tweede inventarisatieronde van dat jaar door mijn telblok, grenzend aan de Groote Peel. Rond 7:30 uur kwam ik op de Oude Dijk aan waar ik voor het eerst dat jaar een zingende Zwarte Roodstaart *Phoenicurus ochrurus* hoorde bij huisnummer 13. De vogel werd zonder dat ik hem had gezien aan het papier toevertrouwd. Het was afwachten of hij er de volgende ronde ook nog zou zijn, daar bij deze soort in het vroege voorjaar nog regelmatig sprake is van doortrek. Mogelijk zou hij vertrokken zijn of op een andere plek in de omgeving weer opduiken. Tijdens de derde inventarisatieronde, op 16 april 2004, belandde ik rond 7:00 uur opnieuw op de Oude Dijk. Al vanuit de verte hoorde ik dat de door mij, toen nog als Zwarte Roodstaart gedetermineerde vogel, er behoorlijk zin in had. Aangekomen bij de woning waar de vogel verbleef zag ik echter alleen een mannetje dat op een Gekraagde Roodstaart *Phoenicurus phoenicurus* leek op de dakrand zitten. Toen deze vogel het geluid van een Zwarte Roodstaart produceerde, wist ik even

Hybride Gekraagde x Zwarte Roodstaart, Ospel, 17 april 2004 (O. Plantema)

niet wat ik ervan moest denken. Toen ik de vogel beter bekeek, leek deze toch ook af te wijken van het normale kleed voor een Gekraagde Roodstaart. Daardoor ging ik denken aan een adult mannetje zomerkleed van de Oosterse Zwarte Roodstaart *Phoenicurus ochruros phoenicuroides*. Iets later werd deze vogel door mij als 'mogelijk' op de semafoongroep van Dutch Birding doorgegeven. Na wat telefoontjes met o.a. Max Berlijn werd duidelijk dat het toch een hybride vogel Zwarte Roodstaart x Gekraagde Roodstaart betrof. Ook Laurens Steijn, de ontdekker van de Oosterse Zwarte Roodstaart in IJmuiden op 22 oktober 2003, meldde zich in eerste instantie per telefoon. Ondanks het feit dat het een hybride vogel betrof, kwam hij naar Nederweert om de vogel zelf te documenteren. In zijn artikel in Dutch Birding, Volume 27, No 3 2005, wordt ingegaan op zijn ontdekking en de identificatie van Oosterse en/of hybride Roodstaart en is de vogel van Nederweert fraai afgebeeld.

Determinatie

Een eerste vlugge blik doet eigenlijk gewoon aan Gekraagde Roodstaart denken. In tweede instantie vallen er toch verschillende dingen op. De meest opvallende visuele kenmerken zijn de zwarte keelvlek die doorloopt tot ver op de bovenborst, de duidelijk zichtbare witte vlek op armpennen/tertiaals

en een lichte plek op het midden van de onderbuik welke doorloopt tot op de middenborst. De combinatie van deze kenmerken wijzen alleen op een hybride en sluiten Oosterse Zwarte- en Gekraagde Roodstaart uit.

Het belangrijkste determinatiekenmerk is in het veld soms moeilijk zichtbaar, maar op goede foto's en in de hand wel te zien. Het gaat hierbij om het zichtbare gedeelte van p5 (pen 5) en p6 en de lengteverhouding die deze 2 zichtbare stukjes tot elkaar hebben bij een gesloten vleugel.

Metingen hebben uitgewezen dat Oosterse Zwarte Roodstaart een verhouding heeft van $p5-6:p6-7 = 1:2,19$ en hybrides hebben een verhouding van $p5-6:p6-7 = 1:1,33$. De ratio bij de vogel van Nederweert is via foto 232 in het Dutch Birding artikel gemeten op $1:1,22$ en valt daarmee duidelijk binnen de marge van een hybride. Al deze kenmerken worden echter overbodig vanwege het feit dat onze vogel naast deze uiterlijke kenmerken ook vocaal heeft laten weten Zwarte Roodstaart 'bloed' te bezitten.

Hybridisatie tussen Zwarte Roodstaart van de ondersoort *P. o. gibraltariensis* en Gekraagde Roodstaart komt regelmatig voor in Europa. Er zijn bewezen gevallen uit Finland, Polen, Zweden, Zwitserland en nu dus ook uit Nederweert, Nederland.

De vogel werd in ieder geval tot 9 mei 2004 meerdere malen gezien en gehoord. De vogel was gepaard met een vrouwtje Zwarte Roodstaart. Opvallend is wel dat Laurens Steijn in zijn onderschrift bij de foto's melding maakt van zo'n 80 % zang als Gekraagde Roodstaart en zo'n 20 % als Zwarte Roodstaart. Mijn eigen ervaring is namelijk dat de vogel eerder meer zong als Zwarte dan als Gekraagde Roodstaart.

Erg leuk was het om op 17 april in het voorjaar van 2005 te merken dat dezelfde vogel was teruggekeerd op zijn oude adres bij de familie Lemmen op nummer 13. Zelf zag ik de vogel voor het laatst op 28 april 2005. Volgens de heer Lemmen (persoonlijke mededeling) was het juist dit jaar dat het paartje erg lang bleef hangen. Net als in 2004 werd er in 2005 meer dan 1 keer succesvol gebroed, zelfs driemaal. De derde maal werd er gekozen voor een gierton die niet meer in gebruik was. De toevoerpijp deed dienst als nestplaats. Na de verkoop van deze 'woning op stand' moest de koper nog 2 weken wachten met ophalen tot de familie roodstaart inclusief hun kroost de tijdelijke verblijfplaats hadden verlaten. Er werd ook gebroed op een balk onder een afdakje dat aan een schuurtje grenst.

Ondanks zoekacties is de vogel in 2006 niet meer waargenomen. Ook een normale Zwarte Roodstaart kon niet meer worden teruggevonden.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar Laurens Steijn voor het beschikbaar stellen van gegevens en foto's, Otto Plantema voor het beschikbaar stellen van foto's, Dhr. Lemmen voor aanvullende gegevens over de Nederweertse vogel en Raymond Pahlplatz voor het corrigeren van een eerdere versie.

Literatuur

Steijn L.B., 2005. Eastern Black Redstarts at IJmuiden, The Netherlands, and on Guernsey, Channel Islands, in October 2003, and their identification, distribution and taxonomy. *Dutch Birding* 27 (3).

Porter R.F., S. Christensen & P. Schiermacker-Hansen, 1996. *Field Guide to the Birds of the Middle East*.

Frank Meeuwissen, Korhoenstraat 12, 6035 GD Ospel

Cetti's Zanger bij Maastricht in 2005

Rob Felix & Martijn Boonman

Een reële kans op Europese Kanaries *Serinus serinus*, Kramsvogels *Turdus pilaris* en andere aansprekende soorten, maakt een broedvogelinventarisatie in Zuid-Limburg tot een spannende opdracht. Zo ook een inventarisatie in 2005, die onderdeel was van een breed flora- en faunaonderzoek in opdracht van de Provincie Limburg, in de landgoederenzone van Maastricht. De leukste ontdekking was evenwel die van een Cetti's Zanger *Cettia cetti* in de berm van de A2: een ónverwachte verrassing!

Sinds lang weer een Limburgse Cetti's Zanger

Het betreft een waarneming van een zingend mannetje dat ten minste tussen 19 april en 2 juni 2005 aanwezig was in rietruigte en wilgenstruweel in een droogvallend zijslotje van de Kanjelbeek langs de A2 ter hoogte van Mariënwaard (179,0-320,0). Volgens de SOVON-normen kon deze als geldig territorium de boeken in. Er waren geen aanwijzingen voor paarvorming of broeden. Overigens is hier ook niet uitputtend naar gekeken.

Omdat de vogel, zoals het een echte Cetti's Zanger betaamt, voortdurend goed verscholen in de vegetatie bleef, werd hij meer gehoord dan gezien.

Er werd voornamelijk in de vroege ochtenduren gezongen, maar was door enige 'verstoring' middels een wandelingetje langs het struweel een groot deel van de dag tot het voortbrengen van een korte strofe te verleiden.

Soms zong de vogel zó hard - en was het verder zó stil - dat hij vanaf de provinciale weg tussen Meerssen en Maastricht (op meer dan 500m afstand) al op de veldkaart genoteerd kon worden. Honderden forensen moeten hem dan ook hebben gehoord. Dagelijks kroop de file richting Maastricht voorbij, vaak met veel open raampjes, en zat de vogel op vluchtstrookbreedte keihard te zingen. Dat was een geluk bij een ongeluk voor de harde kern van vogelend Limburg, door 'toevallig' net op deze plek autopech te krijgen. Om benadering via de particuliere paardenwei te voorkomen, met mogelijke overlast en problemen voor de opdrachtgever, werd de waarneming niet aan de grote klok gehangen.

De locatie

De riet- en wilgenvegetatie waarin de vogel verbleef is ongeveer honderd meter lang en enkele meters breed. In het westen grenst het slotje aan een grote paardenweide met enkele meidoornhagen. Vaak was de vogel ook in deze hagen aanwezig, tot op tientallen meters van zijn sloot verwijderd. In de wijdere omtrek van de vindplaats is voornamelijk nat loofbos aanwezig. Als aspectbepalend landschapselement mag de A2 natuurlijk niet onvermeld blijven.

Verspreiding

De Cetti's Zanger komt oostwaarts van Marokko tot in het uiterste westen van Centraal Azië voor. In Europa is de soort tot het begin van de twintigste eeuw beperkt tot het Midditerrane gebied, maar vertoont tussen de twintiger en veertiger jaren en vooral vanaf 1961 in West-Europa een sterke noordwaartse uitbreiding van zijn areaal. Via Frankrijk wordt uiteindelijk België, Engeland en Nederland bevolkt.

Als één van de weinige Midden-Europese vertegenwoordigers van de zangers (Sylviidae) is de Cetti's Zanger een standvogel. Vooral vrouwtjes en jonge vogels kunnen echter ongunstige winterse omstandigheden ontvluchten en zuidelijker streken opzoeken (Glutz von Blotzheim, 1991).

Cetti's Zangers in Nederland

De eerste gedocumenteerde waarneming in ons land is een vangst in oktober 1968 (Budel, Noord-

*Locatie Cetti's Zanger,
Maastricht, mei 2005
(R. Felix)*

Brabant). In 1976 is voor het eerst een broedgeval vastgesteld (Sas van Gent, Zuid-Limburg), maar door het opvallende broedgedrag zijn ongetwijfeld eerdere gevallen onopgemerkt gebleven. Tussen 1973 en 1978 bereikt de Cetti's Zanger bij ons de hoogste aantallen, met 1977 als piekjaar: 60 zingende mannetjes volgens SOVON-inventarisaties. De meeste territoria zijn in het zuidwesten van het land, omdat hier een iets hogere gemiddelde wintertemperatuur heerst (van den Berg & Bosman, 2001).

Na de drie opeenvolgende strenge winters vanaf 1984/85 is het feest voorbij en stort het areaal buiten het Middellandse Zeegebied fors in. De soort verdwijnt uit bijna heel het daarvoor gekoloniseerde gebied, behalve in Zuid-Engeland, waar een flinke populatie stand hield (Glutz von Blotzheim, 1991). Gebrek aan kleine insecten en spinnen, door streng en/of aanhoudend winterweer wordt de Cetti's Zanger als standvogel fataal.

In Limburg

Op de Limburgse lijst prijkt de Cetti's Zanger sinds 1969. Inclusief de vogel van Maastricht zijn in de provincie acht gevallen bekend, allemaal waarnemingen van eenzame zingende mannetjes. Het bolwerkje van maximaal 5 zingende mannetjes, dat vanaf 1978 (en dus na de landelijke top) ontstaat langs de Maas bij het grindgat Oost-Maarland en het aangrenzende Petit Gravier, vormt hierop de uitzondering. Ook in Limburg is het na 1983 met

de Cetti's Zanger gedaan (Hustings *et al.*, in druk), tot 19 april 2006.

Een nieuwe opmars

De hier beschreven waarneming past in een zeer recente opleving van het aantal territoria in ondermeer België en Nederland.

Cetti's Zanger, Maastricht, 23 april 2005 (P. Palmen)

In de stille jaren na de ineenstorting van het areaal schommelt het aantal Nederlandse waarnemingen tijdens de najaarstrek jaarlijks tussen nul en vier (van den Berg & Bosman, 2001). In de atlasperiode van SOVON (1998-2000) zijn twee waarnemingen van zingende mannetjes verzameld (Saris, 2002). Ook in 2003 was dit nog het geval (van Dijk *et al.*, 2005), terwijl in 2004 zes territoria vastgesteld zijn (van Dijk *et al.*, 2006). De teller voor het broedseizoen 2005 staat voorlopig op tien (persoonlijke mededeling Chris van Turnhout, SOVON). In 2006 schiet het aantal waarnemingen van zingende mannetjes/territoria omhoog: de website Waarneming.nl meldt de soort voor dit jaar al uit 24 atlasblokken. In Vlaams België is de opmars eerder gestart en is meer uitgesproken: 2000: 3, 2001: 4-5, 2002: 5-6, 2003: 18, 2004: 40 en 2005: 65 (Vermeersch *et al.*, 2006). De nieuwe opmars hangt ongetwijfeld samen met de aaneengesloten periode van milde winters in de afgelopen jaren.

De toekomst

Die laat zich waarschijnlijk raden. Bij het aanhouden van het milde winterweer in grote delen van West- en Midden-Europa zal de Cetti's Zanger zich in Nederland waarschijnlijk verder uitbreiden en zullen de aantallen toenemen. In de eerste plaats zullen de zuidwestelijke moerasgebieden bezet raken, maar ongetwijfeld ook geschikte gebieden in het binnenland, zoals langs de Maas in Limburg. En wie weet, duiken er wel steeds vaker vogels op die snel tevreden zijn, zoals de Maastrichtse vogel. De vogel zelf heeft op ons in ieder geval meer indruk gemaakt dan het ogenschijnlijk onbeduidende slootje in de berm van de snelweg.

Dankwoord

Dank gaat uit naar Ran Schols voor het leveren van de Limburgse Cetti's Zangers uit het Vogelarchief Limburg en de concepttekst van de Cetti's Zanger uit de Avifauna van Limburg (in druk) en naar Chris van Turnhout voor welkom commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

Literatuur

- van den Berg A.B. & C. Bosman, 2001. Zeldzame vogels van Nederland. GMB Uitgeverij, Haarlem / Stichting Uitgeverij van de KNNV, Utrecht.
- van Dijk A.J., L. Dijkse, F. Hustings, K. Koffijberg, J. Schoppers, W. Teunissen, C. van Turnhout, M.J.T. van der Weide, D. Zoetebier & C. Plate, 2005. Broedvogels in Nederland in 2003. SOVON-monitoringsrapport 2005/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

- van Dijk A.J., L. Dijkse, F. Hustings, K. Koffijberg, R. Oosterhuis, C. van Turnhout, M.J.T. van der Weide, D. Zoetebier & C. Plate, 2006. (Broedvogels in Nederland in 2004). SOVON-monitoringsrapport 2006/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Glutz von Blotzheim U.N. & K.M. Bauer, 1991. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 12. Passeriformes. – (Teil 3). AULA-Verlag GmbH, Wiesbaden.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, in druk. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties, Natuurhistorisch Genootschap Limburg.
- Saris F., 2002. Cetti's Zanger *Cettia cetti*. pp. 366. SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000.- Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Vermeersch G., A. Anselin & K. Devos, 2006. Bijzondere broedvogels in Vlaanderen in de periode 1994-2005. Populatietrends en recente status van zeldzame, kolonievormende en exotische broedvogels in Vlaanderen. Instituut voor Bos- en natuuronderzoek, Brussel.

Rob Felix, felix@natuurbalans.nl

Martijn Boonman, boonman@natuurbalans.nl

Bureau Natuurbalans – Limes Divergens, Postbus 31070, 6503 CB Nijmegen

Zwarte Ibis te Itteren, in april 2005

Rob Goldbach

Komend van Wageningen, en op weg naar familiebezoek in Heerlen, besloot ik op zaterdag 23 april 2005 een bezoekje af te leggen aan Itteren, in de hoop daar rond het grindgat ten noorden van het dorp wat leuke voorjaarsoorten op te doen. Het was immers mooi weer: zonnig bij 17 graden Celsius en bijna geen wind. Om 10.45 uur parkeerde ik mijn auto aan het einde van het onverharde pad dat leidt naar het grindgat, en al direct zag ik 2 adulte Zwartkopmeeuwen *Larus melanocephalus* richting noord overvliegen. Rond het grindgat bevonden zich 2 Kleine Plevieren *Charadrius dubius* en 1 Groenpootruiter *Tringa nebularia*, en er was duidelijke trek van Gele Kwikstaarten *Motacilla flava*. Ook hoorde ik een overtrekkende Roodkeelpieper *Anthus cervinus* maar kreeg de vogel helaas niet in beeld. Al met al een mooi begin, maar het mooiste moest nog komen: om 11 uur vloog een Zwarte Ibis *Plegadis falcinellis* in noordelijke richting laag, op minder dan 10 meter over me heen. Ik bevond me op dat moment ten zuiden van het grindgat. Hij zwenkte wat waardoor ik de vogel diverse malen mooi in profiel kon zien. Het zeer donkere, vrijwel zwarte verenkleed gecombineerd met de naar beneden gebogen lange snavel maakte de vogel onmiskenbaar. De hals had een rossige tint. Hoewel ik geen verdere details kon

waarnemen (spikkels) leek het mij te gaan om een adulte vogel. Na boven het grindgat en vervolgens de Maas wat rondjes gemaakt te hebben vervolgde de vogel zijn vlucht richting noord waarbij hij de Maas overstak en dus duidelijk boven Belgisch grondgebied ging vliegen. Zo kon ik hem niet alleen aan mijn Limburgse lijst toevoegen maar werd het ook een Belgische waarneming. Al met al had ik de vogel een minuut in beeld gehad, onder uitstekende lichtcondities.

De dichtstbijzijnde broedplaatsen van Zwarte Ibis bevinden zich in moerasgebieden in Zuid-Europa, zoals op diverse plaatsen op het Iberisch schiereiland (noordelijk tot de Ebrodelta), de Camargue (sinds de jaren '90 is deze locatie opnieuw gekoloniseerd) en de Balkan. De meeste Europese vogels overwinteren ten zuiden van de Sahara.

In Nederland wordt de soort steeds vaker gezien, volgens een enigszins influx-/invasie-achtig karakter: in sommige jaren worden zelfs groepen tot meer dan 10 exemplaren gezien. Tussen 1800 en 1998 waren er in totaal 134 waarnemingen met in totaal 163 individuen van de soort, waarvan 30 waarnemingen dateren van na 1980 (van den Berg & Bosman, 1999). Door deze toename is de Zwarte Ibis sinds 1 januari 2000 geen beoordeelsoort meer voor het CDNA. Dit neemt niet weg dat de soort voor de provincie Limburg nog altijd een zeldzame verschijning is. Er zijn in totaal slechts 5 eerdere betrouwbare waarnemingen bekend, te weten 2 meer historische en 3 recentere waarnemingen:

- 'september' 1926 1 exemplaar dood gevonden te Nederweert (Hens, 1965);
- 23 oktober tot 6 november 1932 14 exemplaren te Hunsel & Stramproy (waarvan 9 exemplaren geschoten werden) (Hens, 1965);
- 17 oktober 1982 1 exemplaren trekkend over Neerbeek en vervolgens Itteren (Ganzevles *et al.*, 1985 en SOVON, 1987);
- 29 oktober 1987 Noordervaart, Ospel (Hustings *et al.*, in druk)
- 27 september tot 2 oktober 1994 1 exemplaren te Brunssum (gefotografeerd; Quaedackers, 1995).

Na mijn eigen waarneming volgde op 30 oktober 2005 bij de Eijdsderbeemden, Eijdsden de laatst bekende melding (Hustings *et al.*, in druk).

Literatuur

van den Berg A. B., & C. A. W. Bosman. 1999. Zeldzame vogels van Nederland, Avifauna van Nederland 1. GMB Uitgeverij, Haarlem.

Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Publicaties Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, reeks XXXV, aflevering 5-15.

Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg, Publicaties Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht. (SOVON, 1987). Atlas van de Nederlandse vogels, Almelo.

Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, in druk. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties, Natuurhistorisch Genootschap Limburg.

Quaedackers W., 1995. Waarneming van een Zwarte Ibis te Brunssum. Limburgse Vogels 6: 20-21.

Rob Goldbach, *Hollandseweg 159, 6705 BC Wageningen, Rob.Goldbach@wur.nl*

Ruigpootuil: nieuw voor Limburg

Justin Jansen

Op dinsdag 7 maart 2006 fietsten Ramon Beekhuizen, Richard van Kuilenburg en Marcel Stellmacher terug van een vriendenbezoek van Reuver naar Belfeld. Omstreeks 22.45 uur zag Marcel enkele 100-en meters voordat ze Belfeld in fietsten (de exacte coördinaten zijn niet bekend), een gewonde uil spartelend midden op het fietspad liggen. Hij pakte direct de uil op, maar deze was nog redelijk actief en vernielde zijn handschoen, waarop de vogel ontsnapte. De uil werd opnieuw gevangen, en bij Ramon thuis in een doos gedaan, waarna de dierenambulance gebeld werd. De volgende dag heeft Jos Custers, op verzoek van medewerkers van de dierenambulance, de vogel opgehaald en deze in een kooi geplaatst. Jos Custers meende al vrij snel dat het hier om een Ruigpootuil ging en belde onmiddellijk zijn broer Hans. Nog dezelfde avond (8 maart) bezocht Hans Custers in gezelschap van Justin Jansen de vogel om de determinatie, te bevestigen. Het betrof inderdaad een volwassen Ruigpootuil *Aegolius funereus*. De vogel werd gefotografeerd en onderzocht op beschadiging van het verenkleed. Op donderdagmorgen werd de vogel opgehaald door het Natuurhulpcentrum uit Opglabeek (België).

Beschrijving

De determinatie als Ruigpootuil was eenvoudig. De vogel had de grootte van een Steenuil *Athene noctua*, met grote kop en vlakke kruin en geen oorpluimen. De vogel had een opvallende gele iris. Bovendelen bruin, met vooral op de schouders witte vlekken (vaag gepositioneerd), onderdelen wit met vage bruine vlekken. De vogel had een korte staart, lange vleugels en een bevederde tarsus en poten. De vogel

Ruigpootuil, Maasbree, 9 maart 2006 (J. Jansen)

zong een fluitend Poe-Poe-Poe, in de kooi.

De uniforme grijze kop (masker) wijst op een mannetje, eveneens ondersteund door de zang van de vogel, vrouwtjes laten het bekende Poe-Poe-Poe niet horen. Op grond van verenkleed, het relatief donkere voorkomen, met een lichtere buik met bruine vlektekening, kan geconcludeerd worden dat het hier om een nominaat *funereus* gaat. De vogel was niet geringd en had geen noemenswaardige sleet aan het verenkleed.

De vogel was gewond en bleek een probleem te hebben in het ellebooggewricht (tussen opperarmbeen, spaakbeen en ellepijp). Het gewricht was ontwricht en er was schade aan de gewrichtsbanden. Op 10 maart werd de vogel geopereerd, waarbij het ellebooggewricht terug geplaatst werd. Maar de gewrichtsbanden konden zoals gevreesd niet gehecht worden. Daarom werden er twee kleine metalen pinnetjes in de beenderen geboord. Deze pinnetjes werden verbonden met een speciaal draadje dat voorlopig als gewrichtsband moet functioneren. Het

gewricht werd hierop ingetapet om te stabiliseren en te ontzwellen. Na een eerst hoopvolle revalidatie, doken er weer opnieuw problemen op in het gewricht. Nadat de pinnetjes verwijderd waren leek alles te functioneren, maar na een tijdje ging de vleugel weer hangen. De dierenarts heeft de vogel opnieuw bekeken en blijkbaar was er nu geen kans meer op redding. Daarop moest op 18 mei helaas besloten worden de vogel te laten inslapen.

Habitat en voorkomen

De Ruigpootuil is een uitgesproken holenbroeder. Daarom bestaat het optimale broedgebied uit oude bosbestanden, meestal met beuken en dennen, met holen van Zwarte Specht *Dryocopus martius*. Roesten doet de vogel voorkeur in naaldboutbestanden met veel dekking. Voor de jacht heeft hij open terrein nodig zoals open plekken, weiden en kaalslagen (Mebs & Scherzinger, 2004). Bij voorkeur liggen deze gebieden in middel- of hooggebergte, maar tegenwoordig broeden deze vogels in Duitsland ook in lager gelegen gebieden. En hoewel de predatie van Bosuilen *Strix aluco* hier hoger is dan in berggebieden, is hij er toch succesvol (Mebs & Scherzinger, 2004). In Nederland voldoen slechts weinig bossen aan de eisen van de Ruigpootuil. Maar een vestiging is niet helemaal uitgesloten. In Limburg lijken de bossen bij Vaals geschikt te zijn. Hier komen Zwarte Spechten voor (zij het weinig) en door bosonderhoud zijn er ook regelmatig kaalslagen te vinden. Bovendien is er voldoende open terrein aanwezig. Een probleem zouden, gezien de predatiekansen, de aantallen Bosuilen in deze bossen kunnen zijn.

De Belfeldse Ruigpootuil betrof de eerste waarneming in de provincie Limburg, indien aanvaard. De waarneming is ingediend bij de CDNA. In Nederland is de soort een dwaalgast. Tussen 1971 en 1979 werden wel in enkele jaren territoriale mannetjes aangetroffen in Noordoost-Drenthe. Hier werden in die jaren ook twee niet succesvolle broedgevallen vastgesteld. Ook buiten Drenthe werd de soort enkele malen aangetroffen (o.a. Delfzijl, Zwolle en Lelystad). De vogel van Belfeld betrof, indien aanvaard, het negende gedocumenteerde geval in Nederland na 1980 (van der Vliet *et al.*, 2005). De vogel van Belfeld was mogelijksterwijs, gezien de vindplaats, afkomstig uit de bossen net over de grens in Duitsland. Echter de dichtstbijzijnde bekende broedgebieden liggen hier in het Bergischerland en in de Eifel.

Dankwoord

Ik dank Sil Janssen, Peter Kolshorn, Jan Boeren, Jos & Hans Custers voor de geleverde informatie, Rob van der Laak voor het kritisch doorkijken van de eerste twee manuscripten.

Literatuur

König C., F. Weick & J. H. Becking, 1999. A guide to the Owls of the World. Sussex.

Mebs T. & W. Scherzinger, 2004. Uilen van Europa. Tririon Uitgevers bv, Baarn.

Svensson L., P.J. Grant, K. Mullarney K & D. Zetterström, 1999. ANWB vogelgids van Europa. Baarn.

van der Vliet R.E., J. van der Laan & CDNA, 2005. Rare birds in The Netherlands in 2004. Dutch Birding 27: 367-394.

Justin J.F.J. Jansen, Blitterswijkseweg 3, 5871 CD Broekhuizenvorst

Noordse Nachtegaal Koningsteen: cyberbirding op zijn best

Max Berlijn

Sinds begin 2005 ben ik werkzaam als archivaris van de CDNA. Hiervoor neem ik bijna dagelijks de voor mij bekende sites door op het internet om vooral te kijken of er nog zeldzaamheden gefotografeerd zijn welke mij niet bekend waren of betere foto's van al bekende zeldzaamheden in Nederland.

Op 13 mei 2006 vond ik op de site www.birdpix.nl een mooie foto van Hennie Lammers van een Nachtegaal *Luscinia megarhynchos*. Deze was genomen op Koningsteen, Thorn op 12 mei. Opvallend aan de vogel waren de lichtgelige mondhoeken, de grijs 'gewolkte' borst en de ogenschijnlijk 'koud' bruine bovendelen zonder contrast tussen staart en bovendelen. Deze kenmerken passen goed op Noordse Nachtegaal *Luscinia luscinia* maar omdat het maar een foto was en fotografische effecten de reden van de kenmerken kon zijn besloot ik niet meteen groot alarm te slaan, 'ripte' de foto van de site en stuurde hem door aan enkele bevriende vogelaars met de vraag wat zij ervan vonden. Hun antwoorden waren niet van dien aard dat ik mijn besluit om niet meteen alarm te slaan wilde herzien. Wel plaatste ik een oproep op de e-mailcirkel van Limburg. Deze oproep zorgde meteen voor een reactie van Arjan Ova. Hij had op 12 mei een vreemde Nachtegaal gehoord net achter het hek van de ingang van de

Noordse Nachtegaal, Koningsteen Thorn, 15 mei 2006
(O. Plantema)

Koningsteen, maar door een eerdere misser met een Noordse Nachtegaal had hij niet aangedurfd deze vogel als zodanig te determineren.

De foto en de reactie van Arjan deden Ran Schols op de avond van 14 mei besluiten een kijkje te nemen en dit resulteerde in een telefoontje een uur voor donker met de tekst; "Ha Max, met Ran. Het is er een hè"..... Ik kwam die dag net terug van een succesvolle twitch van een Amerikaanse Bosruiter in de provincie Zeeland en kon na een redelijke dollmansrit samen met de gewaarschuwde Ton Cuijpers, de vogel net voor donker waarnemen zowel met het oog als met het oor. De vogel zat te zingen in het eerste bosje aan de voet van de dijk net achter het hek van de Koningsteen en was tot ten minste 21 mei te bewonderen en te beluisteren. De vogel had verschillende zanglocaties en daar de dijk de grens met België is kon de vogel na enige topografische discussies in beide landen gezien worden, dit tot grote vreugde van de waarnemers.

Hennie Lammers heb ik helaas nooit kunnen bereiken daar zijn mailadres is afgeschermd op de sites. Wel zag ik dat hij inmiddels op de hoogte is van de ware identiteit van zijn vogel. Hij heeft de onderschriften aangepast.

Voor België was dit pas de tweede veldwaarneming van de soort. In Nederland wordt de soort nagenoeg jaarlijks waargenomen in wisselend aantal en tot en

*Noordse Nachtegaal, Koningssteen Thorn, 16 mei 2006
(P. Palmen)*

met 2004 zijn er bij het CDNA 56 geregistreerde waarnemingen. De meeste in het voorjaar (mei en juni), maar er zijn ook enkele najaarswaarnemingen, meestal vangsten. In Limburg is er een eerdere waarneming van een vogel bij Swolgen tussen 13 en 20 mei 2000. Deze vogel werd op de laatste dag van zijn verblijf pas bekend gemaakt zodat vele hem niet gezien hebben (Hoogveld, 2005). De soort heeft eenmaal succesvol gebroed in Nederland, in Flevoland in 1995. De vogel van de Koningssteen was in tegenstelling tot de meeste waarnemingen in Nederland soms goed zichtbaar zingend in de telescoop en kon ook mooi gefotografeerd worden.

Het verblijf van een Roodmus op Koningssteen, welke eveneens beide landen aan deed, later in het voorjaar van 2006, zorgde ervoor dat Koningssteen bij vele vogelaars beter op de kaart is gezet.

Literatuur

Hoogveld J., 2005. Noordse Nachtegaal bij Swolgen in mei 2000. *Limburgse Vogels* 15: 65-66.

Max Berlijn, *Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen*, max.berlijn@nn.nl

Roodmussen in het Maasdal in 2006

Jan Boeren

In het voorjaar van 2006 werden in het Maasdal op twee plaatsen Roodmussen aangetroffen. De Roodmus *Carpodacus erythrinus* is in Limburg een dwaalgast. Hoewel in het Maasdal steeds meer geschikt biotoop voorhanden is, wordt dit niet vertaald in een toename van het aantal waarnemingen. De waarnemingen in 2006 blijven dan ook zeer bijzonder en worden hier kort besproken.

Waarnemingen in 2006

De eerste Roodmus dit voorjaar werd op 4 juni 2006 gehoord door Karel Lemmens (Vogelinfo Limburg). Hij bemerkte de typische zang op de North Beach van de Pietersplas. Hij hoorde de vogel alleen vier tot vijf maal zingend zonder hem te zien. De vogel verplaatste zich daarbij naar het westen of zuidwesten, richting Eijsderbeemden. Naspeuringen op de Eijsderbeemden hebben geen vervolgwaaarneming opgeleverd. De tweede melding dit jaar kwam van Ivo en Frank Meeuwissen die op maandagochtend 5 juni een zingende Roodmus zagen op Koningssteen, Thorn. De vogel die kort in de top van een wilg zat werd door Ivo beschreven als een forse bruingele vogel met een donkere borst en een vrij lange staart zonder rood. In combinatie met de zang waren ze zeker van een 2e kalenderjaar mannetje Roodmus. De vogel vloog later richting Kessenich. Hoogstwaarschijnlijk dezelfde vogel werd die avond door Jos Rutten in Kessenich gezien, in vogelvlucht circa 500 meter van Koningssteen gelegen. Na gezamenlijk speurwerk door een aantal Belgische en Limburgse vogelaars werd de vogel daarna teruggevonden op circa 200 meter van de Nederlandse grens. Hierbij zong hij af en toe vanuit een wilgje, dat iets boven de overige vegetatie uitstak, waarbij hij zich af en toe goed liet zien. Het betrof inderdaad een 2e kalenderjaar vogel, zoals 's ochtends was gezien. Na enige minuten verdween de vogel in onbekende richting. Na enig zoekwerk werd de vogel teruggevonden door Nicky Hulsbosch, Nicole Reneerkens en mijzelf op Koningssteen. De vogel zat weer op dezelfde plek als waar hij die ochtend ontdekt was. Iets later vloog de Roodmus samen met een andere vogel, die qua postuur ook aan een Roodmus deed denken, naar Kessenich terug. De volgende ochtend was de vogel wederom aanwezig op Koningssteen en verplaatste zich geregeld tus-

Tabel 1. overzicht van waarnemingen in Nederlands Limburg

Datum	Plaats	Waarnemer/bron	Opmerkingen
21 juni 1987	Heerlen, de Vrank	Hustings <i>et al.</i> , in druk	zingend onvolwassen mannetje
17 mei - 13 juni 1991	Blerick	Kurstjens G. 1993	zingend adult mannetje
29 oktober 1995	Hout-Blerick	Hustings <i>et al.</i> , in druk	juveniel/onvolwassen, ringvangst
29 mei 1997	Horst	Hustings <i>et al.</i> , in druk	zingend onvolwassen mannetje
23 mei - 7 juni 1999	Hout-Blerick, Romeinenweerd	Schols & van der Coelen, 1999.	zingend adult mannetje, voldoet aan SOVON criteria
4 juni 2001	Roermond, Oolderplas	Provincie Schols & van der Coelen, 2001	zingend onvolwassen mannetje
5 juni 2004	Mariapeel	Piet van Tilburg Vogelinfo-Limburg	zingend onvolwassen mannetje
6 juni 2004	Maastricht, Enci terrein	I Hoogendoorn Vogelinfo-Limburg Waarneming.nl	zingend mannetje
4 juni 2006	North Beach Pietersplas	Karel Lemmens Vogelinfo-Limburg	1 ex zingend, niet gezien
5 -7 juni 2006	Koningssteen	Ivo en Frank Meeuwissen	zingend mannetje

sen het Nederlandse en Belgische gedeelte. Ook toen was hij in gezelschap van een andere vogel die enige kenmerken had van een Roodmus. In de middag van 7 juni heeft Jan Erik Kikkert de vogel zien optrekken met vier Groenlingen *Chloris chloris*. De vogel zat op enig moment op het dijktaalud samen met de Groenlingen. Uiteindelijk is het niet met zekerheid te zeggen of het nu om twee vogels ging (Vogelinfo-Limburg). Op woensdagavond 7

Roodmus, Koningssteen Thorn, 7 juni 2006 (R. Schols)

juni is de vogel het laatst gezien door Belgische en Nederlandse vogelaars.

Nederlands Limburg

In de nieuwe Limburgse Avifauna staan tot 2006 acht gevallen vermeld (Hustings *et al.*, in druk) (tabel 1). De meeste waarnemingen zijn afkomstig uit het Maasdal. De eerste Limburgse waarneming valt samen met de doorbraak van de soort in Nederland in 1987, toen tenminste 42 exemplaren én het eerste succesvolle broedgeval werden vastgesteld (Hustings *et al.*, in druk). Behalve de waarneming van een zingend adult mannetje in Blerick betreft het zover bekend allemaal 2kalenderjaar mannetjes, dus zonder de rode tekening. Het is opmerkelijk dat de twee langdurig zingende exemplaren in de Romeinenweerd, van 1999, voldoen aan de broedertorium-criteria van SOVON. Overigens moet hieraan niet teveel waarde aan gehecht worden. Concrete aanwijzingen voor broeden, zoals de aanwezigheid van een partner en/of een nest, zijn er immers niet en mogen toch wel verlangd worden bij eventuele nieuwe broedvogels voor Limburg.

Belgisch Limburg

Ook in Belgisch Limburg is de soort zeer zeldzaam. Er zijn nu in het totaal acht gevallen, hiervan is een niet aanvaard en er is twijfel over de datum van een andere waarneming (tabel 2). Bij de Belgische waarnemingen zit een ringvangst. Vier van de acht waarnemingen zijn niet uit het Maasdal afkomstig, terwijl in Nederland meerdere gevallen in het Maasdal voorkomen. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het ontbreken van het juiste biotoop

Tabel 2. overzicht van waarnemingen Roodmus in Belgisch Limburg

Datum	Plaats	Waarnemer	Opmerkingen
20 september 1973	Zolder	M.Evers-Verschoote	niet aanvaard
22 mei 1993	Lanaken-Neerharen (Hochterbampd)	J.Van der Coelen	1 ex. Bruin kleed, niet zingend
22 mei 1993	Opkanne-Riemst , langs Albertkanaal	Jaap Kooistra ?	zingend man
28 april 1994	Ham	M.Janssens	1 zingend, zeer vroege datum
13 juni 1998	Stokkem-Kerkeweerd	R.Schols	roepend en langsvliegend
1 juli 2000	Tessenderlo	L.Wijns, H.Berghmans, K.Leysen en M.Herremans	ringvangst van 2ékj mannetje,
31 mei 2003	Genk-Maten	C.Vanderydt	zangpost (geluidsopname)
5 juni 2006	Kessenich grindgat	Jos Rutten	1 ex zingend, zelfde ex als in Nederland

aan de Belgische kant van de Maas. Maar hieruit blijkt dat de soort ook buiten het Maasdal geschikt biotoop kan vinden.

Biotoop en trend in Nederland

Doortrekkende Roodmussen worden vooral langs de kust opgemerkt waarbij met name de Waddeneilanden en Zuidelijk Flevoland een belangrijke plek innemen. Roodmussen bewonen in Nederland verschillende biotopen, dit kunnen struweelrijke duinen zijn of grote moerassen met verspreid staande wilgen en vlierstruweel. Ook wordt hij vastgesteld in jonge bosaanplant op rijke gronden of graslanden met hagen en bosjes (van Beusekom, 2002.) De natuurontwikkelingsgebieden langs de Maas met afwisselend begraasd grasland met verspreid staande wilgen en ontwikkelend ooibos voldoen hier natuurlijk prima aan. In Nederland zijn de hoogste broedaantallen in begin jaren negentig vastgesteld in de Oostvaardersplassen; in 1992-1995 ging het jaarlijks om 5-10 territoria. (Bijlsma *et al.*, 2001). In de periode 1998-2000 broedden nog hooguit 10-15 paar in Nederland, waarvan de meeste op de Waddeneilanden. In 2001 werden echter nog geen tien veelal kortstondig zingende mannetjes waargenomen. Het lijkt er dus op dat aan de opmars een einde is gekomen en de soort zal wellicht verdwijnen als broedvogel in Nederland.

Conclusie

Doortrekkende en/of territoriumzoekende Roodmussen waren en zijn in Limburg nog altijd heel zeldzaam. De ingezette landelijke achteruitgang van het aantal broedparen en inkrimping van het leefgebied zal het aantal in Limburg zeker niet bevorderen. Dus de hoop, die in 1993 werd uitgesproken, dat de Roodmus zich wel eens thuis kon gaan voelen, is helaas nog niet uitgekomen (Kurstjens, 1993).

Echter van de Roodmus is bekend dat perioden met inkrimping van zijn leefgebied weer worden afgewisseld met perioden met uitbreiding (van Beusekom, 2002). Bij een nieuwe uitbreiding treft de Roodmus in het Maasdal, maar ook daarbuiten, steeds meer geschikt biotoop aan. Steeds meer mensen kunnen dan genieten van zijn kenmerkende liedje.

Dankwoord

Allereerst dank aan een aantal Belgische vogelaars, Jos Rutten, Steven van Gompel en Carlo Vanderydt die de Belgische waarnemingen op een rijtje hebben gezet. Natuurlijk ook dank aan allen die hun waarnemingen op Vogelinfo-Limburg hebben gezet of doorgegeven aan het Vogelarchief. Daarnaast natuurlijk dank aan Ran Schols die, behalve dat hij een voorproefje liet zien van de nieuwe Limburgse avifauna, bovendien nog commentaar heeft geleverd op een eerdere versie van het artikel.

Literatuur

- van Beusekom R., 2002. Roodmus *Carpodacus erythrinus* pp. 484-485 in Sovon Vogelonderzoek Nederland 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000.- Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis. KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, in druk. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties, Natuurhistorisch Genootschap Limburg.
- Kurstjens G., 1993. Roodmussen in het Maasdal. Limburgse Vogels 4:69-70.
- Schols R. & J. van der Coelen, 1998. Limburgse Vogels 9: 77.
- Schols R. & J. van der Coelen, 1999. Limburgse Vogels 10: 140.
- Schols R. & J. van der Coelen, 2001. Limburgse Vogels 13: 35.

Jan Boeren, Hoofdstraat 56, 6061 CE Posterholt

Cirlgors bij de Ziepbeek in Belgisch Limburg

John Wouters

Op 24 juni 2006 hadden Peter Nijskens, Loek Piters en ondergetekende afgesproken om, speciaal voor Nachtzwaluwen, een bezoek te brengen aan het Belgisch natuurgebied de Ziepbeek, in atlasblok 59-57-34. Om 20.30 uur waren we op de afgesproken plaats. We liepen vervolgens langs de Aspermansvijver in de richting van de heide. Deze heide is mij niet onbekend, omdat ik er samen met mijn broer Paul in begin jaren tachtig nog baltsende Korhoenders en Wulpen fotografeerde. Helaas zijn deze soorten al jaren geleden verdwenen uit dit gebied. Lopend over de heide hoorden we om 21 uur vanuit een houtwal tussen een weiland met pony's en de heide (coördinaten 173.5/327.5), een zachte triller. Het geluid kwam mij bekend voor en na het geluid nog eens goed gehoord te hebben, was ik er van overtuigd dat het een Cirlgors betrof.

Ik had mijn ipod bij me, met daarop veel vogelgeluiden en dus ook lokroepjes en zang van de Cirlgors. Ik zocht deze geluiden snel op en speelde ze af. De droge triller was amper begonnen, of de vogel vloog een rondje om ons heen en ging op vier meter hoogte en ongeveer zes meter van ons vandaan, op een tak van een den zitten zingen. Meteen stopte ik het geluid om met de verrekijker de vogel te bekijken. De zang was uitbundig en fel. Onder het zingen hield de vogel de kop naar achter, iets dat veel gorzensoorten doen. We hebben de vogel circa 10 minuten lang bekeken en hebben enkele foto's gemaakt.

Ik ken de vogel van verschillende buitenlandse vakantiereizen, maar voor Peter en Loek was het een nieuwe soort. De Cirlgors is tot nu in Nederland vijf maal waargenomen. Dit betroffen drie voorjaarswaarnemingen in Zuidwest-Nederland en een winter- en voorjaarswaarneming in Harderwijk. De laatste waarneming dateert alweer van 1995. In België was de soort tot begin zestiger jaren een broedvogel. Sindsdien wordt hij er nog slechts sporadisch waargenomen. Dit voorjaar werd de soort nog driemaal waargenomen in de omgeving Luik (eind maart-april) en éénmaal in Antwerpen. Deze laatste betrof waarschijnlijk een ontsnapt exemplaar, gezien het rode ringetje om een poot (Dutch Birding 28(3):192 en mededeling Max Berlijn).

Cirlgors, Ziepbeekdal, België (J. Wouters)

Voor Belgisch Limburg en aangrenzende gebieden is het in ieder geval een nieuwe soort. Gezien deze waarneming op 5 km van de Nederlandse grens en de waarnemingen van dit voorjaar rond Luik, is het goed mogelijk dat de soort binnenkort ook in Nederlands Limburg waargenomen kan worden.

Zondag 25 juni heb ik Jan en Peter Gabriels via een mail op de hoogte gebracht van deze waarneming. Zij konden de vogel een dag later niet meer terugvinden. Zelf heb ik het gebied twee weken later ook nog eens uitgekamd, maar de vogel niet meer teruggevonden. Wij waren op zaterdag 24 juni dus gewoon op de juiste tijd op de juiste plaats.

Literatuur

van den Berg A.B. & C.A.W. Bosman, 2001. Zeldzame vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 1), GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij. Haarlem/Utrecht.

John Wouters, Raadhuisstraat 34, 6336 VL Hulsberg

Vogelwaarnemingen

Aflevering 22 Het ornithologische jaar 2005 tot oktober

Dat was even slikken als redactie van Limburgse vogels. De vaste waarden van het vogelarchief, Jo Van der Coelen en Ran Schols, hadden dit voorjaar aangegeven helaas geen tijd te hebben voor het schrijven van een waarnemingenrubriek. Dit alles door tijdgebrek in verband met het afronden van de langverwachte Avifauna van Limburg. Wat nu.... geen waarnemingenrubriek? Dit kon niet, vonden wij en dus hebben we als redactie besloten het zelf maar te proberen. Oordeelt u zelf of dit gelukt is. Het waarnemingenarchief dat de basis vormt voor deze rubriek is gelukkig wel door Jo en Ran bijgehouden, anders was het een onbegonnen zaak geweest. In dit overzicht zijn de waarnemingsformulieren verwerkt welke tot oktober 2005 zijn binnengekomen. Algemene soorten zonder opmerkelijke aantallen of andere bijzonderheden hebben we buiten het overzicht gelaten. Waarnemingen hierna zijn slechts ten dele ingevoerd, maar opmerkelijke ontbrekende

waarnemingen komen zeker in een volgende aflevering van deze rubriek aan bod. Ook wat betreft doortrek kan het zijn dat niet de uiterste datum is vermeld, waarvoor bij voorbaat onze excuses. Deze zijn natuurlijk wel terug te vinden op www.trektellen.nl. We willen graag alle waarnemers weer bedanken voor het trouw opsturen van de vele waarnemingen. Onze excuses wanneer we niet alle waarnemers met naam vermelden vanwege plaatsgebrek. Ook gedetailleerde informatie bij alle waarnemingen is om bovengenoemde reden helaas niet altijd opgenomen.

Duikers tot ganzen

Een onvolwassen **Parelduiker** werd gedurende 15 dagen vanaf 15 mei op het Reinderslooi waargenomen (JAE, SSH, VOT). Een andere melding werd geregistreerd op 15 mei op de Pietersplas bij Maastricht (PRV). **Roodhalsfuten** werden net als in vorige jaren gemeld van de WML-plas in Heel met als maximum 3 exemplaren op 1 januari (OVA). Op 8 mei werd nog een exemplaar gezien bij Koningssteen (REN). De najaarsmeldingen werden

*Roodhalsfuut, WML plas,
Heel, 1 maart 2004
(O. Plantema)*

allen opgetekend in september en wel uit Meers (NIJ) en Koningssteen (MEE, SCL). Er werden 2 **Kuifduikers** gemeld, beiden op de WML-plas. Wel zat er bijna 4 maanden tijdsverschil tussen de waarnemingen: 9 januari (EVE) en 28 april (PRV). Er waren opvallend veel waarnemingen van **Geoorde Futen**. In de Mariapeel werden gedurende het voorjaar meerdere vogels met broedindicatie waargenomen, met een maximum van 16 exemplaren op 8 mei in de Mariapeel (RIC) en een maximum van 20 exemplaren op de Bergerheide op 22 juni (PRV). Zomer- en najaarsmeldingen komen uit de Groote Peel, 7 exemplaren op 26 juli (EVE) en de Banen, 4 vogels op 31 augustus (PLA). Winterwaarnemingen van **Roerdompen** komen met name uit het Sarsven, met 3 ex. op 24 januari (MWS) en uit De Banen (OVA, EVE). Daarnaast werd nog een mannetje bij het Schuitwater gevonden op 26 juni (TRL). Een **Woudaap** was aanwezig op 18 en 19 augustus bij Illikhoven (ROJ, SCL) en liet zich fraai fotograferen. Een **Koereiger** werd op 4 april in de Bichterweerd langs de Maas gezien. Waarschijnlijk hetzelfde exemplaar werd op 9 april op Koningssteen (VRE) en tot 12 april in de Brandt bij Stevensweert waargenomen (EVE, SCL, PRV, OVA, VER). De eerste **Kleine Zilverreiger** werd gemeld op 5 mei op De Hamert (VOT). Andere

Woudaap, Illikhoven, 19 augustus 2005 (R. Schols)

Europese Flamingo,
Bouxweerd, 9 juli 2005
(J. Tomlow)

*Morinelplevier, Loozerheide,
29 augustus 2005
(O. Plantema)*

voorjaarsmeldingen van andere exemplaren komen uit De Banen bij Nederweert (SCA, MWS), de Echterweerd (PRV) en Bouxweerd (PRV). In het najaar zijn er nog exemplaren bij Itteren (ZEE, SCL), bij Koningsbosch (SCL) en De Hamert (ALA, VOT, JAE, BKR) gezien.

Grote Zilverreigers worden het meest in de eerste drie maanden van het jaar gemeld, met als uitschieters groepen van 16 exemplaren bij De Banen (SMT) op 22 februari en zelfs 19 op 20 maart in de Groote Peel (RIC). Hetzelfde aantal wordt ook op 24 september in De Banen aangetroffen (MWS). De enige meldingen uit Zuid-Limburg komen uit Maastricht (COJ op 14 maart) en de Brunsummerheide (ZEE op 4 en 18 september). In het voorjaar werden **Purperreigers** gemeld op 4 april in Schinveld (QUA) en op 6 juni (PRV) op de Beegderheide. Tussen 29 augustus en 10 september verbleef een vogel in de Bouxweerd bij Buggenum. **Zwarte Ooievaars** worden zoals verwacht het meest in de zomermaanden gezien met als maximum een groep van 13 exemplaren bijeen in de Horster Driehoek op 28 augustus (PAL). Ook in De Banen laten zich grotere groepen optekenen. De eerste doortrekker in het voorjaar wordt op 14 april in de Mariapeel (RIC) doorgegeven. De eerste melding van een **Ooievaar** komt al op 13 februari toen in Siebengewald een trekkend exemplaar werd gezien (HUS).

De grootste groep wordt op 29 mei in Roosteren pleisterend aangetroffen (SMT). **Heilige Ibissen**, welke al enkele jaren bij de Banen aanwezig zijn, werden maximaal met 3 exemplaren aangetroffen op 12 augustus. Daarnaast werd op 26 maart een exemplaar langs de Kettingdijk bij Weert gezien (COJ). Er werden alleen solitaire **Lepelaars** gezien: op 11 augustus de eerste, het betrof een juveniel in het Zwart Water bij Velden (GUJ, MNI, HOO). Deze vogel verbleef daar minstens tot 26 augustus (HOO). In de Bouxweerd werd vanaf deze datum een juveniel exemplaar waargenomen: toeval of niet?! Deze vogel verbleef hier tot 4 september (MNI, ZEE, OEL, MWS, MNI). De twee **Europese Flamingo's** die tussen 4 en 9 juli in de Bouxweerd bij Buggenum verbleven zijn door velen gezien en gefotografeerd (AER, MEE, BAJ, MWS, BEL). De laatste **Kleine Zwanen** werden gezien op 14 maart (VRN) bij de Mariapeel. Verder waren de grootste groepen op 7 januari bij de Mariapeel (100, RIC) en bij Siebengewald 63 (HUS). Slechts 2 **Wilde Zwanen** worden opgemerkt nabij Nederweert op 3 februari (VOH). Zowel op 7 als 8 januari worden er maximaal 3 **Taigarietganzen** opgemerkt in de groepen rietganzen (MWS, JAE, VRE). De grootste groepen **Toendrarietganzen** worden bij Het Riet, Ottersum gezien (1050, HUS) op 16 januari en op 11 januari bij de Moostdijk,

Rosse Grutto, Visserweert,
14 september 2005
(Ran Schols)

Nederweert (900, EVE). De **Kleine Rietgans** laat zich slechts in kleine hoeveelheden opmerken met als maximum aantal 3 exemplaren bij Nederweert op 10 en 11 januari. Spectaculair is het aantal van 6700 **Kolganzen** welke op 2 februari bij het Bergerveld worden gezien (NOO). Daarnaast zijn ook de 4600 vogels op 4 februari bij Susteren (SMT) en de 3500 op 11 januari bij Ospel niet gering (SMT). De laatste Kolgans wordt op 20 april bij Wessem gemeld (PRV). Op drie lokaties in de provincie werd een **Dwerggans** gezien: nabij Ospel op 7 en 8 januari (MWS, VRE); later werd tussen 16 en 25 februari een exemplaar gezien nabij Stevensweert (SMT, JAE, CUI). Op 25 februari werd er nog een nabij de Zuid-Willemsvaart bij Ospel waargenomen (MWS). Naast wintergast waarbij er tot 255 **Brandganzen** worden geteld op 15 januari en 2 februari (VRE, NOO) worden ook broedende soortgenoten aangetroffen in Ohe en Laak (13 juni, PRV), Brunssum (15 juni, LAA) en Plasmolen (20 juni, PRV). Een enkele afgezwaaide **Rotgans** werd nog opgetekend op 2 januari in de Groote Peel (VRE), Bergen (8 januari (JAE), op 10 januari bij de Moostdijk (MWS) en op 6 februari bij Ospel (MWS).

Eenden tot roofvogels

Een **Bronskopeend** kleurde op Koninginnedag 't

Leuken bij Aijen op (PRV). Zeker spectaculair is de melding van 224 **Slobeenden** (G. Beckers) op 4 april langs de Maas bij Stokkem (B). Negen meldingen van de **Krooneend** kwamen erbij: zowaar 1 melding op 14 april uit Wijlre (BEL). Daarnaast verbleven tussen 8 en 18 mei 2 mannetjes bij Blerick (SSH, MWS, PAL) en werden ook 2 mannetjes aangetroffen op 9 mei in de Bouxweerd (MEE) en bij Neer op 10 mei (PRV). Slechts een enkele **Witoogend** werd gemeld en wel op 30 april op het Heerenven bij De Hamert (L. Boon). Januari bleek de **Toppereend** maand met exemplaren op 8 januari bij Heijen langs de Maas (JAE), 13 januari op de plas bij Panheel (MWS) en op 16 januari op de Dorperheide (JAE). Tussen 12 maart en 16 april verbleef een onvolwassen **Eidereend** op de Pietersplas (BAJ, COJ, PRV) en vanaf 13 september werd een exemplaar bij Koningssteen waargenomen (SCL, ASS). Een **Grote Zee-eend** was op 14 maart aanwezig aan de Belgische zijde van Koningssteen. Een **Middelste Zaagbek** verbleef op de Maas bij De Sneppen bij Roermond op 27 en 28 januari (VRE, SSH) en een ander exemplaar werd op 22 april (!) nog waargenomen nabij Middelaar (HUS). Bij de Pietersplas werden op 12 februari 68 **Grote Zaagbekken** geteld. Opvallend laat waren de waarnemingen van een vrouwtje op 29 en 30 april bij Koningssteen (SMT).

*Steltkluut, Tradeport-West,
Venlo, 16 april 2005
(P. Palmen)*

Veel **Zwarte Wouwen** in Midden-Limburg in 2005; zo waren er met zeer grote regelmaat exemplaren te vinden in de buurt van Koningssteen, hoewel nooit meer dan één tegelijk. De eerste vloog op 15 maart langs bij Haanrade (SCA). Een vroege wintermelding van de **Rode Wouw** op 25 januari is niet ongewoon maar wel leuk. De eerste zomer melding wordt op 14 augustus op de Brunsummerheide gedaan (ZEE). Niet minder dan 4 meldingen van een **Slangenarend** dit jaar: een eerste wordt op 12 mei gezien boven Doenrade (VKP). Vervolgens wordt op 9 juli een exemplaar boven de Pietersberg gemeld (dutch birding semafoon), waarna een dag later een overtrekkend exemplaar bij Loozerheide bij Weert wordt gezien. Tot slot wordt op 15 september een pleisterende Slangenarend bij Bocholtz gezien (BEL). De laatste **Blauwe Kiekendief** van het voorjaar wordt op 27 april gemeld (PRV) bij Wijnandsrade. Daarna is de eerste pas weer op 19 september aanwezig bij de Loozerheide, Weert (VWK). De Hamert bleek een goede plek voor **Grauwe Kiekendieven**: op 1 mei (JAE) en 16 mei (JAE, ALA) waren deze hier aanwezig. Ook in Zuid-Limburg in Maastricht op 3 juli (COJ) en Margraten op 5 juli (PRV). In het najaar werden op trek 9 Grauwe Kiekendieven gemeld, waarvan een zeer late op 28 oktober boven de Mulderskop (J. van Oostveen, HUS). De **Dwergarend** van de

Hamert op 20 mei werd door de waarnemer (PAL) op foto vastgelegd. Bijna geen soort vertoont zo'n mooi doortrekpatroon als de **Visarend**, met pieken in het voorjaar en najaar. Zo ook de 37 meldingen van dit jaar, bijna altijd in het Maasdal. De eerste werd op 5 april waargenomen (PRV). Leuk was ook de melding van een **Roodpootvalk** op 1 september (HUS) bij Molenhoek. **Slechtvalken** werden in alle maanden van het jaar gemeld en waren meestal rondom de Maas aanwezig. Een exemplaar was tussen 23 en 29 september aanwezig op de Loozerheide bij Weert (VWK). Ook de zangvogels op de hamsterakkers in Sibbe zorgde er waarschijnlijk voor dat hier een exemplaar aanwezig was op 25 januari (NSP).

Rallen tot steltlopers

Alleen in De Banen kon tussen 21 augustus (MWS) en 1 september (PLA) een **Porseleinhoen** worden gemeld. Er zijn 2 **Kwartelkoningen** waargenomen in het voorjaar. De eerste vogel was tussen 29 april en 2 mei aanwezig bij de Boshuizerbergen / Zuidwillemsvaart (PRV, MWS). Een andere vogel werd op 7 juni aangetroffen in het Kaldenbroek (L. Damen). In het voorjaar werden 1843 doortrekkende **Kraanvogels** doorgegeven. De eerste van het najaar pleisterde op 14 augustus in de Mariapeel. Er kwamen 13 meldingen van **Steltkluten** in het

voorjaar binnen. Drie exemplaren waren op 16 april aanwezig bij Tradeport-West, Venlo (JAE, GUJ, SSH, PAL). Waarschijnlijk dezelfde 3 vogels werden op 24 en 25 april (JAE, PAL, ALA, MWS, PRV) op het Nieuwe Heerenven op De Hamert aangetroffen. Op 14 mei werden nog een volwassen mannetje en vrouwtje gemeld uit Middelaar. En ook **Kluten** werden veel gemeld; op 19 maart was zelfs een groep van 8 exemplaren nabij Aijen aanwezig. Tot 1 oktober kwamen er 7 meldingen van een doortrekkende **Morinelplevier** binnen, alle waarnemingen van de Loozerheide en Grote Peel. **Goudplevieren** werden in groepen tot maximaal 55 vogels (21 maart (RIC) in de Kalispeel) gezien. Van 16 mei tot 26 mei werd een **Zilverplevier** op De Hamert gemeld (JAE, VOT, ALA, PRV, RIC, PAL). Ook de eerste najaarswaarneming komt van deze lokatie op 25 september (VWK). Tussen 15 en 17 mei verbleven 4 **Kanoetstrandlopers** op De Hamert (JAE, VOT, PAL, ALA, PRV). Een **Drieteenstrandloper** verbleef op 28 april op De Hamert (JAE, PRV). Ook bij de Asseltse plassen werd op 11 mei een pleisterend exemplaar gezien (PRV). Op 15 mei werd de eerste **Kleine Strandloper** bij Ohe en Laak gezien (REN). Maar verder kwamen de meeste door in september. 18 mei was een goede dag voor **Temmincks Strandloper** met 3 exemplaren in Stevensweert (SSH) en 3 pleisterende in Kessel (PAL). In 2005 kwamen veel meldingen van **Krombekstrandlopers** binnen. De grootste groep van 8 adulten verbleef op 23 augustus op De Hamert (JAE, ALA). **Bokjes** werden met maximaal 5 exemplaren gezien op 6 februari bij het Weerterbos (MWS). De eerste najaarsmelding was er al weer op 21 augustus toen er 2 in Sevenum werden gezien (CSH). Om 120 **Watersnippen** aan te treffen is niet mis: QUA en DOH deden het in Schinveld op 20 maart. Houbenhof tegenover Stevensweert is vaak de eerste plek waar **Grutto's** in het voorjaar worden gemeld. Op 13 maart werden de eerste 6 gezien (VRE). Een grote groep werd hier ook hier op 14 maart (SMT, 24) gemeld. Leuk zijn ook de grote groepen in het peelgebied op 18 maart (37, MWS), 40 op 26 maart (LEP) en 46 op 25 mei (MWS). Septembermaand, **Rosse Gruttomaand** lijkt het wel, met 1 juveniel pleisterend op De Hamert tussen 2 en 12 september (ALA, VOT). Ook in de Grote Peel op 10-12 september (MWS) en bij de Vissersweert, Roosteren op 14 en 15 september worden er gezien (CRT, BEL). Opmerkelijk is de grote groep van 23 **Regenwulpen** op 7 augustus

(OVA) bij de Bouxweerd. De vondst van juveniele **Oeverlopers** op 6 juni bij Meers wees wederom op een broedpoging (PRV). Twee **Steenlopers** dit voorjaar: 1 bij de jachthaven van Ohe en Laak tussen 3 en 5 mei (VRE, PRV, MNI, MEE) en 1 bij Koningssteen op 9 mei (SMT).

Meeuwen tot spechten

Een **Grote Jager** trok bekijks in Stevensweert tussen 14 en 16 februari (SMT, REN, BEL, MWS, BOJ, JAE). In totaal waren er 18 meldingen van één of enkele **Zwartkopmeeuwen** dit jaar. Op 29 maart konden er 3 tegelijk worden gezien bij de Clauscentrale bij Maasbracht (PRV). 90 (!) **Dwergmeeuwen** moeten de waarnemer (SCL) een leuke dag bezorgd hebben op 23 april bij Meers. Maar ook 12 Dwergmeeuwen bij De Grote Hegge op 26 april blijft een leuke groep (PRV, SMT). In totaal 2440 **Kokmeeuwen** op 16 januari bij Milsbeek moeten voor de waarnemer (HUS) gezellige tafereelen hebben opgeleverd. VER zag op 12 april 740 **Kleine Mantelmeeuwen**, toch ook geen gering aantal. Zowel **Pontische Meeuwen** als **Geelpootmeeuwen** werden het hele jaar door gezien zonder echte uitschieters. Een **Grote Stern** zette de feestvreugde van Koninginnedag luister bij in Wanssum (JAE). De eerste **Visdief** werd op 7 april gezien bij de Eijsderbeemden (SMT). Bij Koningssteen kon een broedgeval worden opgetekend. Drie **Noordse Sterns** waren op 26 en 27 april aanwezig bij Koningssteen (SMT, PRV, EVE). Verder op 14 mei 2 bij Ohe en Laak en een dag later 3 op de Bergerheide. Vier **Dwergsterns** bezochten De Hamert op 29 april (ALA). Een dag later werd daar tot 2 mei een adulte **Witwangstern** gezien (VOT, MWS, SSH, PRV, ALA, OVA). Een doortrekkende **Witvleugelstern** (VOT) op 20 mei op De Hamert was helaas niet voor velen weggelegd. Veel mensen weten de **Oehoe** bij de Pietersberg te vinden. Toch werd pas de eerste waarneming van 27 februari doorgegeven (BAJ). Later werden hier op 16 mei 2 jongen gezien (GOL). Wederom veel **Velduilen** bij de hamsterakker bij Sibbe. Zeven exemplaren op 28 januari was al leuk (VKP) maar 11 vogels op 11 februari nog leuker (VKP). Ook op 23 februari waren hier nog 7 vogels aanwezig (BEL). Op 21 april werd de laatste gezien. Opmerkelijk waren de 4 **Nachtzwaluwen** bij Kessel op 25 mei (AER). **Hoppen** zijn zelden lang ter plekke en daarom lastig om naar te zoeken: tussen 31 augustus en 2 september in Sittard hebben wel

Hop, Sittard, 2 september 2005 (R. Schols)

enkele gelukkigen een Hop kunnen zien (SMT, SCL). Ook op 31 maart bij het Dubbroek (in 't Zand-Linders, Dutch Birding lijn) en 4 september bij Eijsden (J. Willemsen) werd er 1 gezien. Slechts één voorjaarswaarneming van een **Draaihals** op 10 april bij de Groote Moost (MWS). In het najaar werden er meer gemeld (CSH, JAE, PAH, MWS). Er werden al behoorlijk wat meldingen van **Mid-delste Bonte Spechten** doorgegeven, 80. De meeste van de bekende lokaties rondom het Vijlenerbos, Savelsbos en Limbrichterbos.

Leeuweriken tot lijsters

Tradeport-West, Venlo is helaas de enige lokatie waar nog **Kuifleeuweriken** konden worden gezien. Maximaal 4 vogels op 25 februari (OVA). Bij akkervogeltellingen bleek dat hamsterackers ook geschikt waren voor **Veldleeuweriken**. Op 17 februari was hier de grootste groep aanwezig (271, NOO). Een dagtotaal van 3625 **Boerenzwaluwen** op de Loozerheide op 19 september mag tot goede trek worden gerekend (VWK). **Duinpiepers** werden op 28 augustus gemeld (LAA) op de Brunsummerheide, op 1 september bij Weert (VWK), op 8 september bij Meers (SCL) en wederom op 19 en 23 september bij Weert (VWK). Een **Roodkeelpieper** werd op 24 april gezien bij Houbenhof (REN), 1 op 22 september in de Groote Peel en op 25 september op de Mulderskop (HUS). **Waterpiepers** waren nog laat aanwezig tot 18 april (QUA). Een grote groep van 41 vogels verbleef bij de Donderberg, Beesel op 29 maart (PRV). Er werden 7 meldingen van **Engelse Kwikstaarten** doorgegeven waarvan het merendeel in mei. **Noordse Kwikstaarten** werden meer gezien; een groep van zo'n 20 exemplaren in de jachthaven van Ohe en Laak op 28 april is een respectabel aantal (PRV). Op 22 mei kwam een melding van een broedgeval **Rouwkwikstaart** bij Plasmolen. Aan de meldingen van **Pestvogels** leek dit jaar wel geen einde te komen; 245 in totaal. De klapper was een groep van 500 vogels bij het Veen, Roermond (SEE). In de editie Limburgse Vogels van vorig jaar is hier door Arjan Ova en Jo van der Coelen al uitvoerig over bericht. De laatste exemplaren werden op 4 mei langs de Swalm gezien (WEJ). Een **Waterspreeuw** werd langs de Jeker gezien op 22 april en verder nog tussen 17 en 21 juni bij Haanrade (NSP, OVA, BOJ, ZEE). Ook bij Broekhuizen werd een vogel gezien (VEK). De eerste **Blauwborst** van het jaar werd op 24 maart waargenomen (NOO). Overwinterende **Zwarte Roodstaarten** werden gemeld uit Eggelshoven op 1 januari (SCA) en op 14 januari uit Maastricht (COJ). De eerste **Gekraagde Roodstaart** laat zich op 28 maart zien op de Brunsummerheide. Ook de hybride Gekraagde x Zwarte Roodstaart was weer aanwezig bij Nederweert (MWS). De **Tapuiten** trokken door volgens het boekje (dat in december 2006 verschijnt); voor de grootste groepen moesten we naar de Groote Moost op 28 april (21, MWS) en op 13 mei (22, MWS) en naar Margraten (NIJ, 22) op 15 mei. Een eerste **Beflijster** liet zich zien op 27 maart (BEL) bij Epen.

Blauwborst, Grootte Peel,
31 mei 2005, (O. Plantema)

Zangers tot gorzen

Voor wie op de A2 in de file voor Maastricht kwam te staan behoorde een **Cetti's Zanger** tot de mogelijkheden. Tussen 19 april (FLX, JAE) en 2 juni (SCL) werd de vogel hier gehoord en gezien. Een **Graszanger** werd vanuit de Maria-peel gemeld op 11 juli (RIC). De laatste melding komt van 23 juli. Maar ook in de Grootte Peel was er één present en wel op 16 juli (TIM) en 23 juli (MWS). Tenslotte werd er ook nog een gezien bij de Lusekamp (NMM) op 22 juli. Een zeer vroege **Sprinkhaanzanger** was op 2 april aanwezig bij de Eijdsderbeemden (WOJ). Bij het Ringselven werden wederom **Snorren** gemeld net over de grens met Brabant (ROJ, SMT) tussen 21 april en 8 mei. De eerste **Spotvogel** werd op 1 mei bij Nederweert gevonden. De andere, de **Orpheusspotvogel** valt al bijna te verwachten. In 2005 waren er gemeld uit het Gerendal (PRV) op 31 mei, bij Swalmen op 2-3 juni (PRV) en op 30 juni en 11 juli nabij Meijel maar net in Brabant (BEE, RIC). Voor de liefhebbers van fenologie is de melding van een **Zwartkop** op 16 januari bij Schinnen interessant (C. Gijsen). Ook op 19 januari was er één te zien in Heerlen (185). Niet minder dan 15 waarnemingen van een **Tjiftjaf** in januari en februari bevestigden dat deze soort in redelijke aantallen overwintert. Op 5 januari waren

er zelfs 3 tegelijk aanwezig bij Panheel (COJ). Op 21 maart wordt een territorium met een **Witkop-pige Staartmees** vastgesteld bij Tegelen (PRV), geen ongewoon verschijnsel. De meeste van de 18 meldingen van de **Kortsnavelboomkruiper** kwamen uit de boscomplexen in Zuidoost Limburg. Daarnaast werden ze waargenomen in het Munningsbosch bij Posterholt op 19 (GOL), 22 (PRV) en 29 maart (EVE). **Buidelmezen** werden gezien op de Hamert op 3 april en op 27 juni in de Romeinenweerd (BAJ), een najaarswaarneming kwam van de Loozerheide op 29 september (VWK). **Grauwe Klauwieren** werden veelvuldig gezien (in totaal kwamen er 55 meldingen binnen). In de omgeving van Cottessen werden op 27 juli maar liefst 12 vogels vastgesteld (PRV). **Klapeksters** buiten de gewone vindplaatsen werden gezien op 20 februari bij Osen (MEE) en bij Koningsbosch op 20 maart (EVE). De laatste Klapekster van het voorjaar was op 14 april op De Hamert aanwezig (EVE). SBB meldde de aanwezigheid van een **Roodkopklauwier** op 22 mei bij Beringe. Een **Scandinavische Kauw** werd twee keer gemeld: op 31 januari bij Ospel (MWS) en op 18 maart bij Montfort (PRV). De **Bonte Kraai** van het Grauwveen was wederom in beide winterhalfjaren weer aanwezig en werd in het voorjaar tussen 14 januari en 25 februari

Graszanger, Mariapeel, 11 juli 2005 (R. Schols)

(MWS, SCL, ALA OVA) en vanaf 19 november (WEJ) weer gemeld. Tussen 10 augustus en 25 augustus waren 2 **Raven** langere tijd aanwezig bij Altweeterheide (ASS, SCL). Daarnaast trok bij Mulderskop een Raaf voorbij op 1 september (HUS). Wie herinnert zich niet de enorme groepen **Kepen** in het voorjaar? Op 2 maart waren er 1500 aanwezig bij Kerkrade (SCA), wat maar de helft was van de 3000 die hier op 23 februari zaten (SCA). Ook de **Groenlingen** waren weer

aangetrokken tot de hamsterakkers. Op 18 januari werden er 209 gezien (NOO), maar ook de 272 bij Ooijen op 2 februari was een aanzienlijke groep. Ook grote groepen **Kneuen** op de hamsterakkers: 731 op 18 januari (NOO) en een maand later ook nog 704 (NOO). Er kwamen meer waarnemingen van de **Noordse Goudvink** dan van de gewone Goudvink binnen voor het archief. Een groep van 14 op 11 februari (LAH) zal heel wat getoeter hebben opgeleverd. In het voorjaar werden in totaal maar liefst 190 vogels gemeld. Ook **Geelgorzen** konden de hamsterakkers massaal niet weerstaan en leverde een groep van 202 vogels op, op 18 januari. **Ortolanen** werden voornamelijk tijdens de najaarstrek gemeld waarbij op 1 september 7 exemplaren op Mulderskop een leuk aantal is (HUS). Een **Dwerggors** trok voorbij op de Loozerheide, Weert op 24 september (VWK). De beste plaats voor broedende **Grauwe Gorzen** was als vanouds in Itteren, maar ook voor de Grauwe Gors hebben de hamsterakkers bewezen goede diensten te kunnen bewijzen. Op 3 februari verbleef een groep van 50 exemplaren bij de hamsterakkers van Amby (COJ).

Waarnemerscodes

AER: B. Aerts, ALA: H. Alards, ASS: E. van Asseldonk, BAJ: J.J. Bakhuizen, BEE: W. Beeren, BEL: M. Berlijn, BKR: Theo Bakker, BOJ: J. Boeren, COJ: J. van der Coelen, CRT: H. Corten, CSH: H. Custers, CUI: T. Cuijpers, EVE: P. Evers, GOL: R. Goldbach, FLX: R. Felix, GUJ: J. Gubbels, HOO: J. Hoogveld, HUS: F. Hustings, JAE: J. Jansen, JET: Ton Jeuken, KUR: G. Kurstjens, LAA: H. van de Laar, LAH: H. Laughs, LEP: P. Lemmens, MEE: D. Meeuwissen, MNI: I. Meeuwissen, MWS: F. Meeuwissen, NIJ: P. Nijskens, NOO: B. van Noorden, NSP: P. van Nuys, OEL: F. Oelmeijer, OVA: A. Ovaa, PAH: R. Pahlplatz, PAL: P. Palmen, PLA: O. Plantema, PRV: karteerders van de provincie Limburg, QUA: J. Quaedackers, REN: N. Reneerkens, RIC: J. Van Rijswijk, ROJ: J. Roemen, SBB: Staatsbosbeheer, SCA: N. Schaafstra, SCL: R. Schols, SEE: H. van de Steen, SMT: J. Smeets, SSH: H. Smits, TIM: J. Timmermans, TRL: Lo Troisfontaine, VEK, M. Verbeek, VER: W. Vergoossen, VKP: P. Voskamp, VOT, R. Voesten, VRE: J. Vrehen, VRN: R. Ver-nooij, VWK: Vogelwerkgroep Kempen, WOJ: J. Wouters, WEJ: J. Van der Weele, ZEE: T. Zeegers, 185: R. van de Laak.

*Snor, Ringselven, 8 mei 2005
(O. Plantema)*

Jacob van der Weele voor het Vogelarchief Limburg, met medewerking van Jo van der Coelen en Ran Schols. Waarnemingen én verzoeken om toezending van nieuwe (digitale) formulieren sturen

naar: Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond. E-mail: Vogelarchief@nhgl.nl

Coördinatie projecten en soortonderzoeken in Limburg

Projecten

Broedvogelonderzoek SOVON (BMP & LSB)

SOVON, afdeling Monitoring, A.J. van Dijk

www.sovon.nl

Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen,
tel. 024-6848111

Postadres: SOVON, Antwoordnummer 2505, 6573
ZX Beek-Ubbergen

Districtscoördinatoren Broedvogeltellingen Limburg SOVON (LSB)

District Limburg-Noord

H.P. Uebelginn, Dorperweiden 27
5975 BA Sevenum, tel. 077-4673049

hanspeter.susan@12move.nl

District Limburg-Zuid

J.J. Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26
6211 NB Maastricht, tel. 043-3257523

j.j.bakhuizen@dlb.rws.minvenw.nl

Watervogeltellingen

Coördinator Limburg

T. Cuijpers, Wilhelminalaan 26, 6107 AK Stevens-
weert, tel. 0475-551579 06-54320606

Bekentellingen Zuid-Limburg

L. Bakker, Van Heinsberglaan 15,
6301 VH Valkenburg, tel. 043-6016882

Coördinatie Broedvogelonderzoek Maasdal

Huub Joosten (Vereniging Natuurmonumenten)
pla SOVON, Beek-Ubbergen (adres zie boven)

Dwaalgasten en Zeldzaamheden (DBA/CDNA)

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen
tel. 043-4552511, max.berlijn@nn.nl

Vogelarchief Limburg

Waarnemingen insturen naar

Natuurhistorisch Genootschap, Vogelarchief Lim-
burg, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond
vogelarchief@nhgl.nl

Informatie

R. Schols, Houtstraat 37, 6127 EB Grevenbicht,
tel. 046-4859590

Mailgroep Vogelinfolimburg

Aanmelden: blanco mailtje sturen naar
vogelinfolimburg-subscribe@yahoogroups.com
en daarna eenmalig bevestigen.

Voor informatie

R. Schols (adres en telefoon zie boven)

Website Vogelstudiegroep

www.limburgsevogels.nl

Beheerder: J. Boeren.

Website Natuurhistorisch Genootschap

www.nhgl.nl

zie onder studiegroepen: vogels

Soortonderzoeken

Kerkuil

Provinciaal coördinator

J. Ummels, Essendijk 15, 6243 BH Geulle
tel. 043-3645606

Steenuil

Provinciaal coördinator

T. Custers, Prins Willem Alexanderlaan 7,
6241 GL Bunde, tel. 043-3649649

Gierzwaluw

Gierzwaluwbescherming Nederland (GBN)

Vertegenwoordiger Noord-Limburg

Th. Kockelkoren, Tegelseweg 73,
5912 BB Venlo, tel. 077-3518197

Roek

Kolonietellingen

J. Ummels, Essendijk 15,
6243 BH Geulle, tel. 043-3645606

Wetlandwachten van Vogelbescherming Ne- derland

Midden-Limburgse Maasplassen

N. Reneerkens, Kap. Goossensstraat 27
6101 CX Echt, tel. 0475-482763

De Groote Peel & De Verheven Peel

B. van Noorden, Maassingel 144
5751 VS Deurne, tel. 049-3320189

AVIFAUNA VAN LIMBURG

Aankondiging en voorintekening

Eindelijk gaat hij dan verschijnen! Hieronder ziet u de omslag van de veelbesproken en langverwachte Avifauna van Limburg. Nieuwsgierig naar de rest... lees even door.

Het full-colour boek telt 720 pagina's, meer dan 350 foto's (vrijwel allemaal binnen de provinciegrenzen genomen) en 750 figuren. Het boek is een uitgave van de Stichting Natuurpublicaties Limburg.

De Avifauna van Limburg bestaat grotendeels uit ruim 350 soortbesprekingen, naast algemene hoofdstukken over avifaunistiek, landschap en broedvogels en het belang van Limburg voor vogels. Daarbij wordt zo veel mogelijk feitenmateriaal in een visueel aantrekkelijke vorm gepresenteerd. Voor meer informatie kijk op www.limburgsevogels.nl.

U kunt daar ook alvast een kijkje nemen achter de kaft van de Avifauna.

Na 'de Hens' uit 1965, de eerste provinciale avifauna van Nederland, en de opvolger 'Vogels in Limburg'

van Ganzevles *et al.* is het tijd dat alle verzamelde kennis in een overzichtelijke en begrijpelijke vorm wordt gegoten.

Dankzij activiteiten van de Vogelstudiegroep Limburg (opgericht in 1976), grootschalige broedvogelkarteringen van de Provincie Limburg (vanaf 1990), centrale inzameling van waarnemingen in het Vogelarchief Limburg (vanaf 1993) en de inzet van talloze individuele vogelaars waren veel gegevens voorhanden.

Het boek bundelt informatie over broed-, winter- en trekvogels in Limburg, en geeft een duidelijk inzicht in hetgeen momenteel bekend is, maar ook wat er nog allemaal te onderzoeken valt!

De Avifauna van Limburg zal op zaterdag 16 december om 14.00 uur worden gepresenteerd in Theaterhotel De Oranjerie in Roermond.

U bent daarbij van harte welkom. Informatie over het programma is te lezen op www.limburgsevogels.nl.

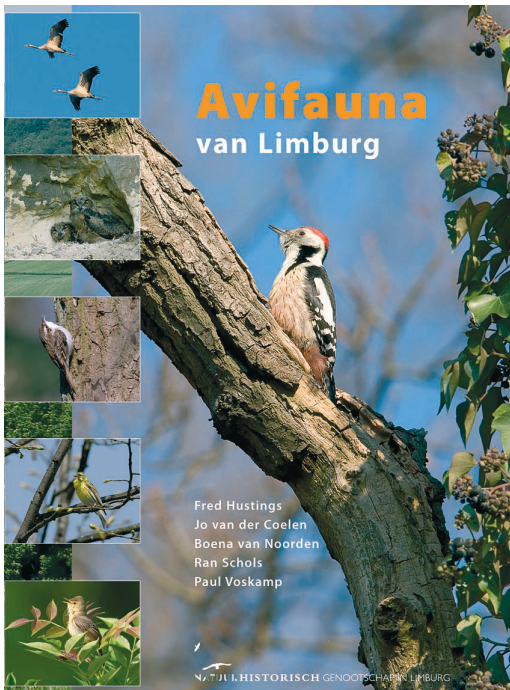
Voorintekening

De prijzen tijdens de voorintekening **tot 10 december 2006** bedragen (inclusief de verzendkosten) € 37,50 voor leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en € 42,50 voor niet-leden. Indien u het bestelde boek komt afhalen tijdens de presentatie op 16 december betalen leden slechts € 30,- en niet-leden € 35,-.

U dient het bedrag tijdig over te maken op gironummer 429851 van het Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick o.v.v. 'Avifauna'. We verzoeken u dringend om op de overschrijving ook uw adres, postcode en woonplaats te vermelden in verband met de toezending!

Bij buitenlandse betalingen vermelden: BIC PSTBNL21 en IBAN: NL 80 PSTB 0000 429851.

Bestelde exemplaren worden in januari 2007 verzonden. Het boek zal na de presentatie ook verkrijgbaar zijn in de boekhandel. Na 10 december gelden de prijzen (incl. verzendkosten) € 42,50 voor leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en € 52,50 voor niet-leden.

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 16, editie 2006

Artikelen

- 1 Populatieanalyse van de Grauwe Gans in Limburg (Peter Voskamp)
- 8 Karakteristieke broedvogels van de Bergerheide, toen en nu (Harvey van Diek)
- 14 Habitatkeuze van broedende Wespdivieven in Noord- en Midden-Limburg (Paul Voskamp & Grad Smets)
- 19 Nieuw voor Limburg: broedgeval van Zwarte Wouw te Stevensweert (Huub Don)
- 24 Populatieontwikkeling van de Kerkuil in Limburg in de periode 2001-2005 (Jacques Ummels)
- 30 Limburgse Grutto's in de knel. Resultaten van de vierde provinciale Gruttocensus 2006 (Jacob van der Weele & Boena van Noorden)
- 34 Bijna 30 jaar Punt Transect Tellingen bij Grubbenvorst en Blerick. Impressies uit een veranderende wintervogelbevolking (Jos Hoogveld)
- 43 Zeldzame broedvogels in Limburg in 2005 (Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Robbert Vernooij)
- 51 Doortrek van de Dwergmeeuw in Limburg. Tien jaar later (Jan Boeren)
- 55 Overwinterende Europese Kanaries in de winter van 2005-2006 (Jan Boeren)

Bijzondere waarnemingen

- 59 Kleinst Waterhoen in Groote Moost, de Peel, in 1972 (Edward van IJzendoorn)
- 59 Pallas' Boszanger in Maastricht, november 2000 (Minne Feenstra)
- 60 IJslandse Grutto: nieuwe (onder)soort voor Limburg (Raymond Pahlplatz & Frank Meeuwissen)
- 62 Hybride Roodstaart te Nederweert in 2004 en 2005 (Frank Meeuwissen)
- 64 Cetti's Zanger bij Maastricht in 2005 (Rob Felix & Martijn Boonman)
- 66 Zwarte Ibis te Itteren, in april 2005 (Rob Goldbach)
- 67 Ruigpootuil: nieuw voor Limburg (Justin Jansen)
- 69 Noordse Nachtegaal Koningssteen: cyberbirding op zijn best (Max Berlijn)
- 70 Roodmussen in het Maasdal in 2006 (Jan Boeren)
- 73 Cirlgors bij de Ziepebeek in Belgisch Limburg (John Wouters)

Vogelwaarnemingen

- 74 Aflevering 22; Het ornithologische jaar 2005 tot oktober (Jacob van der Weele voor het Vogelarchief Limburg, met medewerking van Jo van der Coelen en Ran Schols)